

Antik Çağlarda **DOĞU KARADENİZ**

Ahmet Mican Zehiroğlu

İstanbul 1999

Karadeniz'in güneydoğu sahilleri ile ilgili ilk yazılı kayıtlar Urartu dönemi ile birlikte başlar ve bu dönem, aynı zamanda bölge yazılı tarihinin de başlangıcı sayılır. Bölgenin tarih öncesi dönemlerine atfedilen efsanelerde adından sıkça söz edilen gizemli "Kolhis" diyarı; antik çağ tarihçilerinin tanıklıklarıyla, efsanelerin ötesinde, tarihsel bir gerçeklik olarak da günümüze kadar ulaşmıştır. Yazılı tarih sürecine ait bu belgeler, Doğu Karadeniz'le ilgili günümüze dek ulaşan etnik tanımlamaların ve yerel coğrafi terimlerin tarihsel köklerine de ışık tutmaktadır.

Antik çağda, Doğu Karadeniz sahillerinin kültürel yapısını tanımlamak için kullanılan en yaygın ifade **Kolhi** terimidir. En az bin yıllık bir zaman diliminde geçerliliğini koruyan bu terim, Bizans dönemiyle birlikte, yerini **Lazi** terimine bırakmıştır. Her iki terim de tarihsel sürecin büyük bir kısmında, birer kabile ismi olmalarının ötesinde, bölgeyi bir bütün olarak ifade eden tanımlamalar olarak da algılanmışlar ve o anlamda da kullanılmışlardır. Aynı fonksiyonu ile günümüze dek ulaşan **Laz** teriminin, öncülü olan **Kolhi** teriminin yerini alması ve etnik bir terim olmanın ötesine geçip, bölge kültürünü ifade eden genel bir tanımlama haline dönüşmesi yüzlerce yıllık bir süreçte gerçekleşmiştir. Antik kaynaklarca aktarılan son derece sağlam tarihsel kayıtlar ve tanıklıklar, bu terminolojik dönüşümü net bir şekilde ortaya koymaktadır. Örneğin, MS.6. yüzyılda Doğu Karadeniz'i bizzat gezip, elde ettiği bilgileri ve gözlemlerini kaydeden Bizanslı tarihçi Agathias, bu durumu kesin bir dille ifade etmektedir;

"...Lazika'da yerleşik olanlar, eskiden Kolhiler olarak bilinirlerdi ve bu Lazlar ile Kolhiler de aynı halktır..." (Agathias, II. 18.4) ¹

Aynı dönemin bir başka Bizanslı yazarı, Lydus da; yakın zamana kadar "**Kolhida**" olarak bilinen ülkenin, kendi döneminde "**Lazika**" olarak adlandırıldığını yazar ve Lazlardan bahsederken, kendisi de "**Kolhi**" terimini kullanır.²

Geçmiş antik dönemlere dek uzanan bu terminolojik dönüşüm süreci, tarihsel belgelerin ve tanıklıkların ışığında değerlendirildiğinde, yerli Doğu Karadeniz kültürünün özünde tamamen kendi coğrafyasına ait, özgün ve otohton bir kültür olduğu ortaya çıkmaktadır. Kendi yazılı geleneği olmayan ve bu nedenle, yazılı tarih süreci oldukça geç sayılabilecek dönemlerde başlayan Doğu Karadeniz bölgesi, tarih öncesine ait tüm bilinmeyenleri ve gizemleriyle birlikte, kendi coğrafyasına özgü ortak ayırdecici özelliklerini ve farklılıklarını günümüzde de bünyesinde barındırmaya devam etmektedir. Doğu Karadeniz kültürünün bilimsel açıdan tahlil edilebilmesi, öncelikle bölgenin tarihsel gelişim sürecinin gün ışığına çıkartılabilmesiyle mümkündür. Bu sürecin aydınlatılması da ağırlıklı olarak, rivayetlere ya da söylencelere dayanan varsayımlarla değil ; doğrudan bölgeye ilişkin tanıklıkları aktaran antik kaynaklar ve yazılı belgeler esas alınarak gerçekleştirilmelidir.

¹ Frendo, J. D. (1975)

² Bandy, A.C. (1983)

Urartu Kitabeleri

Doğu Karadeniz’de **Kolha** isimli bir ülkenin varlığından söz eden en eski yazılı belge, **MÖ.764** yılında Urartu kralı olan, II.Sarduri’nin dönemine ait bir kitabedir. Bugünkü Van gölü civarında kurulan ve en güçlü döneminde egemenlik alanını, kuzeyde, bugünkü Kars ve Ardahan bölgelerine kadar ulaştırdığı bilinen Urartu krallığına ait bu kitabede, kral II.Sarduri'nin seferleri anlatılırken, kuzeydeki **“Kulha”** isimli bir ülkeden ve **“Kulha”** halkından da bahsedilir. Urartu dili ve tarihi uzmanları, bahsi geçen bu ülkenin, antik batı kaynaklarında da ismi benzer şekilde geçen, Doğu Karadeniz’deki **“Kolha ülkesi”** olduğu konusunda hemfikirdirler.³ Söz konusu kitabede, II.Sarduri tarafından istilâ edilen, Kulhalıların **İldamuşa** isimli krallık şehrinden de söz edilmektedir ;

“İldamuşa kenti, Kulhai halkının kralı olan ...’nın⁴ krallık şehri.. ”

Tüm bu ifadelerle rağmen, Urartuların Kolha ülkesinin tarihsel merkezi olan Phasis nehrine kadar ilerleyebilmiş olmaları pek mümkün görünmemektedir. Zira, bu kayıtlarda Urartuların Karadeniz’i gördüklerine dair bir belirti yoktur. Karadeniz boyutunda bir denizle ilk kez karşılaşacak olan Urartuların, böylesine bir olayı kayıtlarında mutlaka belirtmiş olmaları gerekirdi. Ayrıca, bölgedeki feodal yapının, o dönemde merkezi devlet organizasyonu düzeyine ulaşmış olmadığı da oldukça şüphelidir. Zira, şu ana kadar elde edilebilen arkeolojik bulgulara göre, Kolkha’da merkezi devlet örgütlenmesi geleneği, oldukça geç dönemlerde, özellikle İran ve Grek kültürleri ile kurulan ilişkiler sonucu oluşmaya başlamıştır.⁵ Sonraki çağlara ait tarihsel verilerde de görüleceği üzere, komünal imece toplumu yapısının terkedilip, ilk feodal toplum belirtilerinin ortaya çıkması bile, özellikle iç kesimlerdeki dağ kabilelerinde oldukça geç dönemlerde gerçekleşmiştir.

Bütün bu bilgiler ışığında, II.Sarduri’nin kitabesinde geçen **“İldamuşa”** isminin, gerçekte, merkezi Kolha’nın başkentini değil, Kolha kültürü içindeki feodal oluşumlardan birini ve muhtemelen de, bir sınır derebeyliğini ifade ediyor olması, daha güçlü bir ihtimaldir.⁶ Bölgede, ilk Yunan ticaret kolonilerinin kurulmasından çok daha öncesine ait olan bu kitabenin kayıtları, efsanelerin ötesinde, **“Kolha”** isimli bir ülkenin, gerçekten de var olduğunu gösteren en eski yazılı kayıtları günümüze ulaştırmıştır. Aynı yüzyılda yaşamış olduğu varsayılan Yunan ozanı Eumelos’un, günümüze ulaşan dizelerinde de **“Kolhis”** ülkesinden bahsediliyor olması, eski Yunanların da Kolha ülkesinin varlığından haberdar olduklarına işaret etmektedir.⁷

³ Diakonoff, I.M. ve Kashkai, S.M. (1981) ; Melikişvili, G.A. (1971)

⁴ Bu kralın ismi çözümlenememiştir.

⁵ Tsetskhladze, G. R. (1994)

⁶ Kapancıyan isimli araştırmacı da, İldamuşa adıyla geçen yerleşimi, bugünkü Ardanuç kasabası civarında konumlandırmaktadır (Melikişvili, G.A. 1971). **“İldamuşa”** ve **“Ardanuç”** isimleri arasındaki morfolojik yakınlık, bu tezi oldukça güçlü kılmaktadır. Zira, Güneybatı Kafkas dillerinin ses değişim kuralları ve gramer özellikleri dikkate alındığında, her iki sözcük de, ortak bir ismin iki farklı türevi gibi görünmektedir.

⁷ Tsetskhladze, G.R. ve Vnukov, S.Y. (1992)

Kolha Krallığı

Arkeolojik bulgular, Yunan tüccarların, yerli halkla alışveriş yapmak için oluşturdukları geçici küçük pazar yerleri dışında, bölgede kalıcı ticaret kolonileri kurmalarının çok daha geç dönemlerde gerçekleştiğini göstermektedir. Geç bronz çağından sonraki zamanlarda da uzunca bir süre, coğrafi izolasyon nedeniyle, nispeten diğer kültürlerden kopuk bir tarih süreci yaşayan Kolha kültürü, oldukça geç sayılabilecek dönemlerde dışa açılmaya başlamıştır.

Pers imparatoru II.Kuruş'un **MÖ.546** yılında gerçekleştirdiği Lidya seferinden bahseden ve o dönemlerde yaşayan kralların sahip oldukları zenginliklere değinen Plinius, bu zengin krallar arasında Kolha ülkesinin **Saulak** isimli kralına da yer vermiştir ;

*“Aietes’in soyundan gelen Kolchis kralı **Saulakes**, Suani bölgesinde ve diğer bölgelerde sahip olduğu el değmemiş geniş arazilerde, büyük miktarlarda altın ve gümüş madeni elde etmişti. Onun krallığı ayrıca “Altın post” nedeniyle de meşhurdu.” (Naturalis Historia XXXIII. xv) ⁸*

Plinus’un aktardığı bu bilgi; **Saulak** isimli kralın, muhtemelen Kuruş döneminde ya da daha önceki çağlarda Kolha ülkesinde hüküm sürdüğü izlenimini vermektedir. Kolha sikkeleri konusunda önemli bir uzman olan G.F.Dundua da, Karadeniz’in kuzey sahillerinde bulunan Kolha menşeli sikkeler arasında, üzerinde kısmen okunabilen “**Kral Sau...**” şeklinde bir ibare içeren sikke örneğinin, kral **Saulak** dönemine ait olabileceğini ifade etmektedir.⁹

Arkeolojik bulgular da, Kolha ülkesinde merkezi bir devlet örgütlenmesinin, bu yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmış olabileceğini göstermektedir. Muhtemelen, bu yıllarda güçlü bir krallık çatısı altında birleşen Kolha derebeylikleri, doğu komşuları olan güçlü İran Hahameniş imparatorluğunun sınırları dışında, bağımsız bir devlet olarak varlıklarını devam ettirmişler, ama aynı zamanda İranlılarla yakın ittifak ilişkileri içinde olmuşlardır.¹⁰ Aynı döneme tarihlenen eski bir Kolha sikkesinde, yerde uzanmış ve ağzı açık bir şekilde başını arkaya dönmüş olan bir arslan tasvir edilmiştir.¹¹ Pers egemenliği dönemindeki Milet sikkeleri ile benzerlik gösteren bu örnekler, Kolha ülkesinin o yıllardaki ekonomik ve siyasi etkinliğiyle birlikte, aynı zamanda karşılıklı kültürel etkileşimlerini de yansıtmaktadır.¹²

Doğu Karadeniz sahillerinde ilk Yunan ticaret kolonilerinin kurulması da yine aynı döneme rastlamaktadır. Bölgedeki en önemli iki Yunan ticaret kolonisi, Trapezus ve Dioskuria, -farklı yazılı kaynaklarda geçmişleri daha eskilere dayandırılrsa da-, gerçekte bu yüzyılda kurulmuşlardır. Dioskuria kenti civarında, bugünkü Krasny Mayak yakınlarında yapılan kazılarda elde edilen, Yunan yerleşimine dair en eski arkeolojik bulgular bu yüzyılın ortalarına aittir.¹³

⁸ Rackham, E. (1952)

⁹ Golenko, KV. (1972) ; Braund, D. (1994)

¹⁰ Tsetskhladze, G. R. (1993)

¹¹ Head, B.V. (1911)

¹² Tsetskhladze, G. R. (1994)

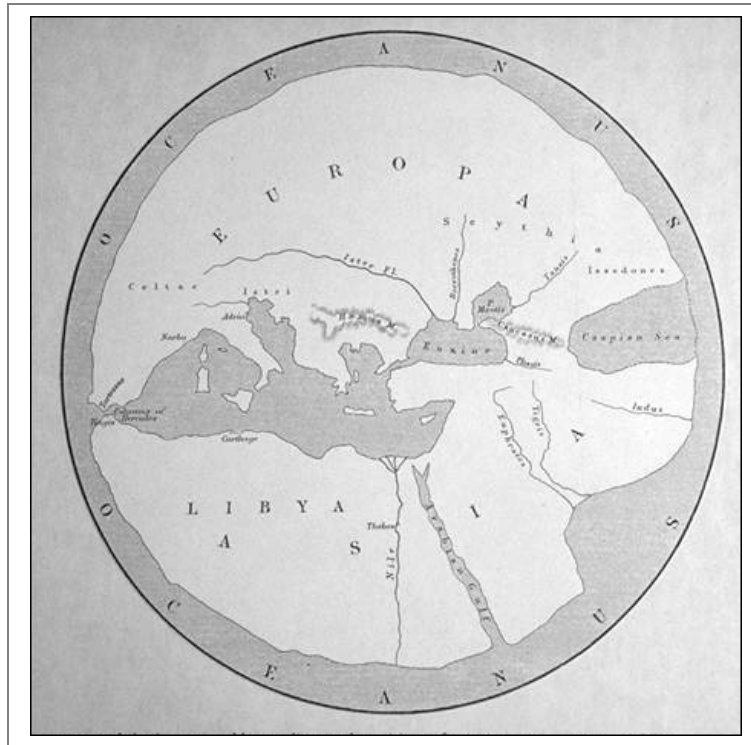
¹³ A.g.e.

MÖ.500'ler civarına tarihlendirilen bir Kolha sikkesi¹⁴

MÖ.500 'lü yılların sonuna doğru yazıldığı tahmin edilen¹⁵, Hekataeus'un *Periegesis* isimli coğrafya eserinde de, Kolha ülkesinden ve Kolhalılardan bahsedildiği bilinmektedir. Ancak, bu eserin günümüze ulaşabilen parçalarında, Doğu Karadeniz sahillerinde, o yıllarda var olduğu bilinen Trapezos kolonisi dışında, daha doğuda herhangi bir Yunan koloni yerleşiminden bahsedilmemektedir.¹⁶

MÖ.481 yılında Yunanistan seferine çıkan Pers kralı Hşayarşa'nın müttefiklerini sıralayan Herodot, bu sefere katılan bir **Kolha** birliğinden de söz eder. Ona göre Kolhalılar da, ağaçtan yapılmış miğferleri, ham deriden yapılmış küçük kalkanları, kısa mızrakları ve eğri kılıçları ile bu sefere katılan kavimler arasında yer almışlardır.¹⁷

MÖ.500'lerde Miletoslu Hekateus'un temsili dünya tasviri.

¹⁴ Lang, D.M. (1955)

¹⁵ Wiesner, A. (1994)

¹⁶ Koshelenko, G. A. ve Kuznetsov, V.D. (1996)

¹⁷ Ökmen, M. (1991)

MÖ.440'lı yıllarda yazıldığı tahmin edilen, ünlü ve bir o kadar da tartışmalı eserinde Herodot, verdiği önemli bilgilerin yanında, çelişkili yorumları ve hatalı bilgileri ile tarihçilerin işini oldukça zorlaştırmıştır.¹⁸ Bizzat görmediği halde, Kolha ülkesi ve Kolhalıların kökeni ile ilgili yorumlar da yapan Herodot, kitabının bazı bölümlerinde, muhtemelen isim benzerliği nedeniyle, onları Afrikalı bazı kabilelerle karıştırmıştır.¹⁹ Herodot'un Kolha ülkesi ile ilgili aktardığı rivayetlerden sadece bir kısmı, doğrulanabilir niteliktedir. Kolha ülkesindeki keten dokumacılığında söz eden Herodot, Pers imparatorluğu sınırları dışında olmalarına rağmen, onların da beş yılda bir, imparatora armağan olarak 100 genç kız ve 100 genç erkek gönderdiklerini bildirmektedir.²⁰

Hippokrat'ın Phasis Notları

Herodot'un çağdaşı olan Hippokrat ise, onun aksine, Phasis bölgesiyle ilgili olarak; duyumlarını ve tahminlerini değil, doğrudan kendi gözlemlerini aktarmıştır. Phasis bölgesinin oldukça gerçeğe yakın coğrafi bir tasvirinin yapıldığı bu çalışmada, bölge insanları ile ilgili gözlemler ve tasvir edilen ortam, muhtemelen yazarın, bölgede sıtma gibi oldukça ciddi bir salgın hastalığın koşullarına ve belirtilerine şahit olduğu göstermektedir²¹;

"... Phasis'in yerlilerine gelince; onların memleketleri; sıcak, rutubetli, bataklık ve ormanlıktır. Her mevsim şiddetli yağmurlar olur. Bölge sakinlerinin yaşamları, bataklıkların arasında geçer, çünkü onların evleri, suların üzerinde, ağaçtan ve kamışlardan inşa edilmiştir. Şehre ya da pazara nadiren yürüyerek giderler, ama daha çok tek parça ağaçtan yapılmış kanolarıyla, nehirde yukarı aşağı seyahat ederler. Zira nehirde pek çok kanal vardır. Onlar, güneşin altında çürümüş olan yağmur suyu birikintilerinin, sıcak ve durgun olan sularını içerler. Phasis, tüm nehirlerin en durgunudur ve sakince akar. Burada yetişen tüm meyvalar zararlıdır. Zira, aşırı miktarda su ve tüm ülkeye yayılmış bu sulardan kaynaklanan yoğun buhar yüzünden güçsüz kalan ve gelişmeyen filizler, yine aynı nedenlerle, tam olarak olgunlaşamazlar. Bu sebeplerden dolayı Phasisliler, geniş bedenleri ve tombul yapıları ile diğer tüm insanlardan farklı bir görünüşe sahiptirler, öyleki, şişmanlıktan eklemeleri ve damarları bile görülmez. Renkleri, sarılık hastalığına yakalanmışçasına soluk benizlidir. Temiz olmayan sisli ve rutubetli bir atmosferi soludukları için bu insanların tamamı oldukça kaba seslidir, ayrıca onlar doğal olarak bu ağır bedenlerini yormamak için oldukça uyuşuk davranırlar. Mevsimler arasında sıcaklık açısından çok az farklılıklar vardır. Rüzgarları genellikle güneyden eser ve bu ülkeye has özellikler gösterir. Bu rüzgarlar, bazı zamanlar kuvvetli eserler, oldukça sert ve şiddetlidirler, onlar buna "Rüzgar senkronu" derler. Kuzey rüzgarı ise onlara zor ulaşır ve estiği zaman da oldukça zayıf ve yumuşaktır..." (Hippokrates; Hava, Sular ve Yerler Hakkında, 15)²²

Hippokrat'ın bu gözlemlerini Phasis nehrinin hangi kesiminde yaptığı bilinmemekle beraber, elde edilen arkeolojik bulgular, MÖ.5. yüzyılın son çeyreğinde, Kolha kültürünün yüksek bir üretim seviyesine ulaştığını ve merkezi feodalizmin diğer

¹⁸ A.g.e. ; Marincola, J. (1994)

¹⁹ Aithiopia (< > Aietia ?) ; Benzer isimlendirme karışıklıklarına sonraki çağlarda da rastlanmaktadır. Afrika kaynaklı "Libyan Kolkhian" ve "Aethiopia" terimleri de bu karışıklıkla ilişkili gibi görünmektedirler.

²⁰ Ökmen, M. (1991)

²¹ Braund, D. (1994)

²² Jones, W.H.S. (1923)

uygarlıklarla karşılaştırılabilecek düzeyde gelişmiş olduğunu göstermektedir. Nispeten izole bir yaşam sürmeye devam eden dağlı kabilelelerden farklı olarak, merkezi Kolha'nın ova kültürü; Yunan ve Pers kültürleriyle güçlü bir etkileşim içinde gelişerek, yabancı Paganist öğeler ile yerli "Güneş tanrı" ve "Ana tanrıça" kültlerinin farklı sentezlerini ortaya çıkarmıştır. Bu nedenledir ki, ithal güneş tanrıları "Helios" ve "Apollon" ile birlikte "Artemis" ve "Athena" tanrıçaları, oldukça geç dönemlere kadar, bu topraklarda en az kendi anavatanlarında olduğu kadar kadar itibar görmüşlerdir. Kuzey'de Azak denizinin doğu kıyısında, Kuban nehri havzasında bir höyük mezarda bulunan ve yine aynı yıllara tarihlendirilen gümüş bir kabin üzerinde "*Ben Phasis'de bulunan tanrı Apollon'un kuluyum*" yazısı okunmaktadır. Geyik başlarıyla ve yılan motifleri ile süslenmiş olan bu eserin Kolhalı bir sanatkarın ürünü olduğu tahmin edilmektedir.²³ "Güneş Tanrı" ve "Ana Tanrıça" geleneğinin eski Kolha kültüründeki yeri ve önemi henüz tüm derinliği ile açığa çıkartılamamış olsa da; özellikle Yunan mitolojisinde, eski Kolha krallarının, güneş tanrısının soyundan geldiklerine inanılması ve bölgeyi referans alan "Amazon" söylenceleri, antik Kolha mitolojisine dair önemli ipuçları içermektedir.

Aynı döneme ait Kolha yapımı çanak çömlek ürünlerinin miktarı ve yaygınlığı da, bölgeki ekonomik yapının üst düzeyde gelişimini göstermektedir.²⁴ Kolha yapımı çanak çömleklere, önemli bir ihraç ürünü olarak, ülke dışındaki topraklarda da rastlamak mümkündür. Karadeniz'in kuzey kıyılarında Don nehri havzasında yapılan arkeolojik kazılarda, bu dönemlere ait Kolha yapımı çanak çömlek örneklerine rastlanmıştır.²⁵

Bir Kolha sikkesi²⁶

Ekonomik ve kültürel gelişimin doğal sonucu olarak gelişen ülkeler arası ticaret, kültürler arası etkileşime de zemin hazırlamıştır. Doğuda İran kültürü ile, Karadeniz sahillerinde Yunan ticaret kolonileri ile kurulan ilişkiler, Kolha kültürünün gelişim sürecinde önemli etkiler yaratmıştır. Bugünkü Kobuleti kasabası civarında, aynı yüzyıla ait bir Kolha mezarlığında yapılan arkeolojik incelemede, o dönemde bölgenin kültür dokusunda meydana gelen değişikliklere ilişkin ipuçları elde edilmeye çalışılmıştır. Buna göre 167 mezarın 42 tanesinde, cenaze güneşin doğduğu istikamete doğru gömülmüştür. 19 mezarda toplam 49 tane sikke bulunmuş olup, Sinope kaynaklı bir sikke dışında, diğerlerinin tamamı Kolha sikkesidir. Sadece 6 mezarda çanak çömlek kalıntıları bulunmuştur ve bunlar Ege kaynaklıdır. Yine sadece 2 mezarda silah araç gereçleri bulunmuştur; bunlardan birinde bir ok

²³ Tsetskhladze, G.R. (1994)

²⁴ Tsetskhladze, G.R. ve Vnukov, S.Y (1992)

²⁵ Brashinskii, I. B. (1980)

²⁶ Lang, D.M. (1955)

ucu, diğesinde ise üç tane demir mızrak ve altı tane bronz ok ucuna rastlanmıştır. Bu yıllarda, yerli Kolhalı asilzadelere ait mezarlarda, -kendi yazı dilleri olmamasına rağmen- Grek harfleri ile ölen kişinin isminin kazınmış olması bu kültürel etkileşimin ilk belirtileridir. Örneğin, Kolha'nın kuzeydoğu kısmında, Sairke civarında bulunan ve yine aynı yüzyılda yaşamış Kolhalı savaşçılara ait olduğu sanılan mezarlardan birinin üzerinde, ölen savaşçının ismi, Grek harfleri ile "**Metos**" olarak yazılmıştır.²⁷

Bir Kolkha sikkesi²⁸

Yine bu döneme ait çok sayıda Kolha sikkesi örneklerinin günümüze kadar ulaşmış olması, ülkede merkezi bir krallığın hüküm sürmeye devam ettiğini göstermektedir. Aynı yüzyılın sonunda, Babil bölgesindeki bir savaştan ülkelerine dönmekte olan bir Yunan ordusuyla birlikte bugünkü Trabzon bölgesinde yaklaşık bir ay konaklayan Ksenofon da bunu doğrulamakta ve o sıralar Phasis bölgesinde "*Aietes*" soyundan gelen bir kralın hüküm sürdüğünü bildirmektedir. Güçlü ve bağımsız bir merkezi yönetime sahip olduğu anlaşılan Kolha'nın aynı zamanda da zengin bir ülke olduğu, yine Ksenofon'un notlarından anlaşılmaktadır. Zira, normalde Trapezus üzerinden deniz yolu ile Yunanistan'a geri dönmeyi amaçlayan Yunan komutanlar bir süre sonra fikir değiştirerek, daha doğudaki Kolha krallığını istila etmeye karar vermişler, ancak askerlerini ikna edemediklerinden dolayı bu düşüncelerini gerçekleştirememişlerdir.²⁹ Onların bu niyetlerinin, daha doğudaki Kolha krallığı hakkında, Trabzon'da elde ettikleri bilgilerden kaynaklandığı ve bu bilgilerin de, bu krallığı istila etmeye değer finansal veriler içerdiği şüphesizdir.

Ksenofon'un Trabzon Notları

Ksenofon, Anabasis isimli eserinde, Doğu seferinden dönen bir Yunan ordusunun, Doğu Anadolu'yu Güney'den Kuzey'e geçerek **MÖ.400** yılında³⁰ Karadeniz'e ulaşmasını ve Trapezos'daki Yunan ticaret kolonisinin yardımıyla Yunanistan'a geri dönmesini anlatır. Tarihe "Onbinlerin dönüşü" olarak geçen bu seferin tüm ayrıntılı kayıtları, bu sefere katılan Ksenofon tarafından tutulmuştur. Ksenofon'un kendi gözlemlerine dayanan bu kayıtlar, yerli halkı Kolha kültürüne mensup olan, ancak Kolha krallığının yönetim sınırları dışında kalan, bugünkü Trabzon bölgesine dair en

²⁷ Tsetskhladze, G. R. (1994)

²⁸ Lang, D.M. (1955)

²⁹ Gökçöl, T. (1974)

³⁰ Glombiowski, K. (1994)

eski ve en ayrıntılı tarihsel verileri içerir. Yazarın bölgeye ilişkin gözlemlerinin son derece gerçekçi ve tutarlı olması nedeniyle, bu çalışma, bölgeyle ilgili en eski güvenilir antik yazılı kaynak niteliğini taşımaktadır.

MÖ 4. yüzyıl Kolkha sikkeleri³¹

Ksenofon'a göre; aylarca süren yürüyüş sonunda, bugünkü Bayburt yakınlarında olduğu sanılan **Gymnias** isimli kente vardıklarında, kendilerine Zigana dağlarını aşarak Karadeniz'e ulaşmalarında yardımcı olacak bir kılavuz temin etmişler, o da onlara, beş gün içinde denizi görebilecekleri konusunda söz vermiş ve sözünü tutmuştu ;

*"... Beşinci gün **Thekes** isimli dağa vardılar. İlk askerler doruğa varır varmaz büyük bir çılgılık yükseldi. Ksenofon ile artçılar bunu işitince cephenin de saldırıya uğradığını sandılar. Çünkü kendilerini, yakmış oldukları bölgenin halkı izliyordu. Hatta artçılar bir pusuda bunlardan birkaçını öldürmüş ve tutsak almışlar, yirmi kadar işlenmemiş öküz derisiyle kaplı kalkan ele geçirmişlerdi. (...) Ama çok geçmeden askerlerin "Deniz, deniz" diye haykırdıkları duyuldu. (...) Tüm askerler doruğa varınca, komutanlar gözleri yaşararak birbirlerini kucakladılar..." (Anabasis - 4.7.21-22) ³²*

Burada sözü edilen **Thekes** dağı, bugünkü adıyla **Madur** tepesi olmalıdır. Zira, Bayburt-Trabzon güzergâhında, denizin görülebileceği en uygun mevki Madur tepesidir. Yunan ordusu bu tepeyi geçtikten sonra, Zigana dağlarının kuzey yamaçlarından aşağı , **Trapezos** kentine doğru ilerlemeye devam etmiş olmalıdır. İlk karşılaştıkları Doğu Karadenizli yerliler, yüksek kesimlerde yaşayan ve Ksenofon'un "**Makron**" adıyla kaydettiği kabiledir;

"...Sorgun ağacından kalkanlarla ve mızraklarla silahlanmış olan ve kıldan elbiseler giyen Makronlar ırmak geçitinin öbür kıyısında savaş düzeninde beklemekteydiler; birbirlerine cesaret veriyor ve ırmağa taş savuruyorlardı. Attıkları taşlar Yunanlara erişmiyor ve hiç bir zarar vermiyordu. O zaman Atina'da kölelik ettiğini söyleyen bir asker, Ksenofon'un yanına gidip bu halkın dilini bildiğini söyledi. "Sanırım burası benim anavatanım. Bir sakıncası yoksa

³¹ Golenko, K.V. (1977)

³² Gökçöl, T. (1974)

onlarla konuşmak isterim” dedi. Ksenofon “Hiç bir sakınca yok. Haydi konuş onlarla ve önce kim olduklarını öğren” dedi. Asker soruyu onlara sordu. “Makronlarınız” diye cevap verdiler. Xenophon “Şimdi de bize karşı neden savaş düzenine girdiklerini ve neden bize düşman olmaya gerek duyduklarını sor” dedi. “Çünkü ülkemizi istila ediyorsunuz” diye cevap verdiler...” (Anabasis, 4.8.3-6)³³

Ksenofon’un “**Makron**” olarak yazdığı bu isim, daha sonraları yanlış olarak Yunanca “Makro” sözcüğüne bağlanmıştır. Oysa bu noktada çok önemli bir ayrıntı gözden kaçırılmıştır. Zira bu kabile, Yunanlılarla tercüman aracılığıyla konuşmuş ve Ksenofon onlara kendi isimlerini sorduğunda; aldığı yanıtı “Makron” olarak kaydetmiştir. Yunanca bilmeyen bu insanların kendilerine Yunanca isim verdikleri düşünülemeyeceğine göre, “Makron” olarak kaydedilen bu isim, muhtemelen doğru olarak anlaşılamayan orjinal ismin, Yunanca formuna yakıştırılmış şekli olmalıdır. Ksenofon’a göre; Yunanlılar Makronlar’a amaçlarının istilâ değil denize ulaşmak olduğunu söylemişler ve onların geleneklerine göre mızraklarını karşılıklı değiştirerek tanrıların tanıklığında barış yapmışlardı. Makronlar da kendilerine yol açarak sahile ulaşmalarına yardım etmişlerdi. Ancak daha aşağıda sahile yakın kesimlerde yaşayan yerli halk , Yunanlılara Makronlar kadar dostça davranmamıştı. Ksenofon’un “**Kolhiler**” olarak tanıttığı bu insanlar, Yunanlıları tuzağa düşürmüşler ve terk ettikleri köylerinde bol miktarda zehirli bal (deli bal) bırakarak, Yunanlıların kitle halinde komaya girmelerine neden olmuşlardı. Yunanlılar, ölümcül bir etkisi olmayan bu balın etkisinden ancak üç dört gün sonra kurtulup yollarına devam edebilmişlerdi. Daha sonra iki günlük bir yürüyüşle Trapezos’a ulaşan Yunan ordusunun erzak sıkıntısına düşmesi ve bu nedenle yerli halka saldırarak köylerini yağmalaması da, Anabasis’te ayrıntılı şekilde anlatılmıştır ;

“... Karadeniz kıyısındaki Trapezos, Sinope’nin Kolhilerin ülkesindeki kolonisidir. Orada otuz gün kadar Kolhilerin köylerinde kaldılar. Bu köyleri üs olarak kullanıp Kolhilerin ülkesini talan ettiler. Trapezos’lular, onları şehirlerine kabul edip konukseverlik armağanı olarak öküzler, arpa unu ve şarap verdikten sonra ordugahlarına bir pazar kurmuşlardı. Ayrıca çoğu ovada yaşayan Kolhilerle onlar lehine görüştüler ve Kolhiler de Yunanlılara konukseverlik teminatı olarak öküzler verdiler” (Anabasis, 4.8.22-24)³⁴

Tüm bu teminatlara rağmen, erzak sıkıntıları had safhaya ulaşan Yunanlılar, bir taraftan geri dönüş için gemi temin etmeye çalışırken, diğer taraftan da bölgeyi talan etmeye devam ediyorlardı. Eserinin sonraki bölümlerinden birinde, kendi ordusuyla ilgili özeleştirilerde bulunan yazar, örnek olarak, Yunan askerleri tarafından taşlanarak öldürülen Kolhi elçilerinden ve muhafızlarından söz etmektedir. Bu arada, yağmacılığın yöntemi üzerine kendi aralarında bir tartışmaya da girişmişlerdi. Bu tartışmada Ksenofon, yağmalama faaliyetleri sırasında daha tedbirli davranılması gerektiğini savunuyordu;

“...pazar, ihtiyaçlarımıza yetmiyor ve birkaç kişi dışında yiyecek satın alacak paramız yok. Oysa düşman ülkede olduğumuzdan, yiyecek sağlamaya tedbirsizce gidersek çok adam kaybetmemizden korkarım. Bence yiyecek aramaya mangalar halinde gitmeli, sağ salım geri dönmek istiyorsanız kırlarda rastgele dolaşacağınız, bu akınların denetimini bize

³³ A.g.e.

³⁴ A.g.e.

birakmalısınız...” (Anabasis, 5.1.6-7)³⁵

Ksenofon’un bu öğüdünü dikkate almayarak kendi başına yerli halka ait bir kaleye saldıran bir Yunan komutan, yanındaki askerlerin çoğuyla birlikte öldürülmüş ve bu arada çevre köylerdeki kaynakları tüketen diğer Yunanlar da daha yüksek kesimlere yönelmişlerdi;

“Aynı gün içinde erzak temin edip ordugâha dönmek artık imkansızlaştığından, Ksenofon birkaç Trapezoslu kılavuz alarak, ordunun yarısıyla Drillerin üzerine yürüdü, öbür yarısını da karargahta bıraktı, çünkü köylerinden kovulan Kolhiler biraraya toplanıp tepelere yerleşmişlerdi. Trapezoslular ise, Yunanlıları yiyecek sağlamanın kolay olduğu yerlere götürmüyor, ama zarar gördükleri Drillerin ülkesine, seve seve götürüyorlardı. Bu halk, dağlık ulaşılması güç bir bölgede oturuyordu ve Karadeniz’in en savaşçı halkıydı.”
(Anabasis, 5.2.1-2)³⁶

Yunanlıların “**Dril**” adıyla andıkları bu kabile ve onların topraklarına yönelik Yunan saldırısı, Ksenofon tarafından tüm ayrıntılarıyla uzun uzun anlatılmıştır;

“... merkezleri olan ve tümünün içinde toplandığı müstahkem bir yer vardı. Bu kale olağanüstü derinlikte bir ırmak yatağı ile çevriliydi ve içine girilmesi çok zordu. (...) iç kalenin dışındaki her şey Yunanlar tarafından yağmalanıp götürüldü (...) iç kalenin alınmasının kesinlikle imkansız olduğuna karar verildi. Bunun üzerine geri çekilme hazırlığına başlandı (...) geri çekilmeye başladıkları zaman, düşmanlar iç kaleden topluca çıktılar; kalkanlarla, mızraklarla, baldır zırhlarıyla ve mihferlerle donanmışlardı. (...) Yunanlar ne yapacaklarını bilmez durumda dövüşürlerken (...) Ksenofon bütün evleri ateşe verdirdi, evler ahşap olduğundan çabucak tutuşular (...) Yunanlar kaleden işte böyle güçlükle, kendileriyle düşman arasında yaktıkları ateş sayesinde çekilebildiler. Her şey; şehir, evler, kuleler yanıp kül oldu. Ertesi gün Yunanlar ele geçirdikleri erzakla geri çekildiler. Ama Trapezos’a inen yol sarp ve dar olduğu için ...” (Anabasis, 5.2.3-28)³⁷

Ksenofon’un, **Dril** adıyla sözettiği kabile; yazarın aktardıklarından anlaşıldığı kadarıyla, Zigana dağlarının batı kesimindeki yüksek yamaçlarında, bugünkü Tonya ve Torul³⁸ kasabaları arasındaki bölgede yerleşik olmalıdır.

Daha sonraki bölümlerde Trapezos kentinden ayrılışlarını anlatan Ksenofon’un aktardığı bilgilere göre, Kolha kültürünün o dönemde, batıda Harşit nehrinin denize döküldüğü kesime kadar, tüm sahil şeridinde hakim olduğu anlaşılmaktadır ;

“Üç günlük bir yürüyüşten sonra, Kolhilerin ülkesinde, deniz kıyısında Sinope’nin kolonisi olan Yunan şehri Kerasus’a varıldı. Orada üç gün kaldılar...” (Anabasis, 5.3.2)

“Denizden yol almış olanlar Kerasus’tan aynı yolla ayrıldılar, öbürleri yollarına karadan devam ettiler. Mossynoik’lerin sınırına varılınca bu halkla ilişkileri olan Trapezos’lu Timesitheus, topraklarından geçerken dost mu yoksa düşman mı kabul edileceklerini sormak

³⁵ A.g.e.

³⁶ A.g.e.

³⁷ A.g.e.

³⁸ “Torul” ismi de büyük ihtimalle bu kabilenin ismiyle ilişkilidir.

için elçi olarak gönderildi...” (Anabasis, 5.4.1-2)³⁹

MÖ 5. - 4. yüzyıl civarı gümüş Kolha sikkesi.
(Ancient Coins and Antiquities, G. Clarc)

Pseudo-Skylax'ın Coğrafya Notları

MÖ.335 yılına doğru, Pseudo-Skylax tarafından hazırlanan bir coğrafya kitabında da, Kolha ülkesi ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Bu kayıtlarda, daha kuzeydeki bazı Sarmatia kabilelerinin isimleri sıralandıktan sonra, Kolha sahilleri hakkında bilgiler verilir. Buna göre sahilde kuzeyden güneye sırasıyla, Dioskuria⁴⁰ kenti, Gynos⁴¹ ve Phasis⁴² isimli Yunan koloni kentleri ile Gynos, Kherobios, Khorsos, Arios ve Phasis isimli akarsular bulunur. Phasis'den sonra da sırasıyla güneybatıya doğru, Ris, Isis ve Latronum isimli akarsular ve Apsaros bulunur. Ardından da, **Byzeri**⁴³ kabilesi ile Daraanon ve Arion dereleri, **Ekehiri**⁴⁴ kabilesi, Pordanis⁴⁵ ve Arabis⁴⁶ dereleri, Limne kenti ve Odini isimli Yunan koloni kenti ve ardından Behiri limanı, **Behiri** kabilesi ve yine Behiri adıyla anılan Yunan koloni kenti, **Makrokefali**⁴⁷ kabilesi, Psoron limanı ve nihayet, Yunan koloni kenti Trapezos⁴⁸ yer alır.

Skylax, sahil boyunca sıraladığı tüm bu yerlerin dışında, Kolha ülkesinin iç kısımlarında, Phasis nehrinden yaklaşık 30-35 km içeride olduğunu belirttiği, ancak ismini açıklamadığı, yerlilere ait büyük bir kentin varlığını da bildirmektedir.⁴⁹ Skylax'ın bahsettiği bu kent, muhtemelen Phasis nehri havzasında, bugünkü Vani mevkiinde kalıntılara ulaşılan antik Kolha kentidir. Bu bölgede yıllardır yürütülen kazılar sonucu, Kolha uygarlığına ait bir çok buluntu elde edilmiştir. Bu yerleşime ait kalıntılar, yine **Sairhe** civarında bulunan diğer bir antik Kolha yerleşim kalıntılarıyla birlikte, şu ana dek ulaşılabilen en büyük iki yerleşimden birinin, ve muhtemelen de Kolha başkentinin izlerini günümüze taşımaktadır. Kolhalıların günümüze ulaşabilen

³⁹ A.g.e.

⁴⁰ Bugünkü Sohumi kenti.

⁴¹ Muhtemelen, bugünkü **Oçamçire** yakınlarında.

⁴² Muhtemelen, bugünkü **Poti** yakınlarında.

⁴³ Farklı kaynaklarda **Buzeri** ya da **Buseri** olarak da geçer.

⁴⁴ Farklı kaynaklarda **Ekriti** olarak da geçer.

⁴⁵ Farklı kaynaklarda **Byritanis** olarak da geçen bugünkü Furtuna deresi.

⁴⁶ Farklı kaynaklarda **Arkhabis** olarak da geçen bugünkü Arhavi deresi

⁴⁷ “Uzun kafalılar” anlamına gelen **Makrokephali** tabiri, **Makhoroni** adıyla bilinen ve bu bölgenin yüksek kesimlerinde yaşayan yerli bir kabileye Yunanlılarca yakıştırılmış bir isim olmalıdır. Zira, Xenophon da aynı kabileyi **Makron** adıyla kaydetmiştir.

⁴⁸ Bugünkü Trabzon kenti.

⁴⁹ Müller, K. (1855)

bir yazı dilleri olmaması nedeniyle, Kolha ülkesinin bu en büyük kentinin ismine dair kesin bir kayda ulaşmak, mümkün olmamıştır.

Trapezos kentine özgü sikkelerden bir örnek ⁵⁰

Ancak, D.Braund'a göre; son dönem kazılarda, bu kentin kalıntıları arasında bulunan bronz bir parça üzerinde, yer adı olarak geçen **"Souris"** şeklindeki bir yazı, coğrafyacı Batlamiyus'un Kolha haritasında görülen ve ondan önce de Plinius tarafından bahsedilen **Surium** kentinin ismiyle benzeşmektedir.⁵¹ Plinius'un kendi döneminde, Phasis havzasında ayakta kalabilmiş tek Kolha kenti olarak tanıttığı **Surium** kenti, büyük ihtimalle, Skylax'ın kayıtlarında da "yerlilere ait büyük kent" tanımlamasıyla geçen yerleşimdir ve Braund tarafından işaret edildiği gibi⁵² bugünkü Vani civarında bulunan kalıntılar da yine aynı kentin harabeleridir. Bu kalıntılar arasında, özellikle Skylax'ın yaşadığı döneme ait zengin buluntular elde edilmesi, bu bilgileri doğrulamakta; aynı zamanda, yine bu kalıntılar arasında bulunan ve Kolhalı yöneticilere ait oldukları düşünülen⁵³ bir grup damga da, Surium kentinin o dönemde Kolha ülkesinin başkenti olabileceğini göstermektedir. Bu damgaların büyük olanında Grek harfleri ile **"Kral Melabe"** yazmaktadır. Daha küçük olan diğer damgalarda ise, **"Khorsip"**, **"Orazo"** ve **"Ermo.."** isimleri okunmaktadır⁵⁴ ve bu diğerleri, kraldan sonra gelen diğer Kolhalı yöneticilere aitmiş gibi görünmektedir.

Bir gümüş Kolkha sikkesi , MÖ 400-325 yılları civarı . ⁵⁵

⁵⁰ Janssens, E. (1969)

⁵¹ Braund, D. (1994)

⁵² A.g.e.

⁵³ Braund, D. (1994)

⁵⁴ Tsetskhladze, G.R. (1991)

⁵⁵ Mildenberg, L. ve Hurter, S. (1985)

Büyük İskender Dönemi ve Sonrası

Büyük İskender'in, Pers İmparatorluğunu ele geçirerek, Ortadoğu'da İran egemenliğine son verdiği yıllarda, Doğu Karadeniz'de varlığını devam ettirmekte olan Kolha krallığı, bu gelişmelerden etkilenmemiş ve bağımsızlığını korumuştur. Bu yıllara tarihlendirilen çok sayıda Kolha sikkesi, ülkede merkezi bir siyasi otoritenin varlığını göstermektedir.

Bu dönemde gelişen arz talep ilişkileri sonucu, Doğu Karadeniz'de dış pazarlara yönelik köle ticareti, oldukça yoğunlaşmıştır. Özellikle, Yunanistan'da ve Kırım bölgesinde elde edilen arkeolojik bulgular, bu ticaretin izlerini günümüze kadar taşımaktadır. Bu bölgelerde, döneme ait kayıtlarda sıkça rastlanan "**Kolkh**" ve "**Kholkos**" benzeri insan isimlerinin, Kolha kökenli köleleri ya da onların soylarını temsil ettiği düşünülmektedir.⁵⁶ Bu döneme tarihlendirilen, Yunanistan'da çömlek imalatında çalıştırılan bir grup kölenin puantaj tablosu da, bu yöndeki örneklerden sadece bir tanesidir. Bu tabloda, etnik kökenleriyle ya da isimleriyle tanımlanan köle listesi içinde, "**Kolkhos**" ibaresine de rastlanmaktadır.⁵⁷

Bu yıllarda Kolha ülkesi ile ilgili ilginç bir kayıt da, Büyük İskender'in Doğu seferine katılarak, Anadolu ve Ortadoğu'yu dolaşan Aristoteles'e aittir. Hayvancılığı konu aldığı bir yazısında Aristoteles, Phasis bölgesindeki küçük cins sığırların, Yunanistan'daki büyük sığırlara göre çok daha fazla süt verimine sahip olduğunu belirtmektedir.

Vani bölgesinde bulunan altın bilezikler.
MÖ 4. yüzyılın ilk yarısı.⁵⁸

Bu yıllarda Kolhalıların, sadece hayvancılıkta değil, diğer alanlardaki gelişmişlik düzeyleri de ilgi çekici ayrıntılarla günümüze ulaşmıştır. Ksenofon, "Avcılık" isimli bir çalışmasında, keten dokumalarıyla tanınan Kolhalıların, ürettikleri kendir iplerinin de,

⁵⁶ Braund, D. ve Tsetskhladze, G. R. (1989)

⁵⁷ Johnston, A. (1985)

⁵⁸ Tsetskhladze, G.R. (1993)

ağ yapımında en makbul malzemelerden biri olduğunu vurgulamaktadır. Çok eskiye dayanan bir metalürji birikimine de sahip olan Kolhalılar, para basımı konusunda da oldukça yetenekliydi. Elde edilen arkeolojik bulgular, onların bu potansiyellerini, kendi Kolha sikkelerinin dışında da kullanmış olduklarını göstermektedir.

Vani bölgesinde bulunan altın bir küpe.
MÖ 4. yüzyılın ilk yarısı.⁵⁹

Kolha bölgesinden, altın levha üzerine işlenmiş
bir tanrı Ahura-Mazda sureti. (MÖ. 4. yüzyıl ortaları)⁶⁰

⁵⁹ A.g.e.

⁶⁰ Tsetskhladze, G. R. (1993)

Kolhalılar, gerek o yıllarda; gerekse -**MÖ.323** yılında Büyük İskender'in ölümünden⁶¹ sonra- onun halefi olan Lysimakhos döneminde; kendi sikkeleri dışında bol miktarda sahte Makedonya sikkesi de basarak ülkeler arası dolaşıma sokmuşlardır. Kolha'da basılan bu taklit sikkelerin, Makedonyalıların siyasi itibarlarından yararlanılarak, Kuzey Kafkasyadan, Orta Avrupa'ya kadar çok geniş bir alanda piyasaya sürülmüş olduğu anlaşılmaktadır.⁶²

Doğu Karadeniz ile ilgili gözlemleri dolaylı olarak günümüze ulaşmış olanlardan birisi de, **MÖ.283** yılında Mısır kralı olan Philadelphus'un⁶³ Timosthenes isimli donanma komutanıdır. Plinius'un, Timosthenes'i referans olarak göstererek aktardığı bir rivayete göre; Kolha ülkesindeki sahil kenti **Dioskuria** ⁶⁴, o zamanlarda, farklı diller konuşan 300 ayrı kabilenin uğrak yeri ve buradaki tüccarlar, ticari faaliyetlerini yürütmek için kadrolarında, 130 kişilik bir çevirmen kadrosu bulundurulardı.⁶⁵ Gerçekten de, bu yıllarda kendi sikkelerini basan, bağımsız bir Yunan koloni kenti olan Dioskuria, bölge ticaretinin en önemli merkezlerinden birisi durumundaydı.⁶⁶

Dioskuria kentine özgü sikkelerden bir örnek ⁶⁷

Bir sonraki yüzyılın başlarında basıldığı tahmin edilen ve üzerinde "**Kral Akos**" ibaresi bulunan Kolha sikkeleri, Kolha krallığının, bu yıllarda da varlığını devam ettirmekte olduğunu göstermektedir. "Kral Akos" sikkelerinin bilinen iki örneğinden birisi, merkezî Kolha'nın iç kısımlarında, Tsulukidze civarında; diğeri ise Trabzon yakınlarında bulunmuştur.⁶⁸ Yine aynı dönemden, **MÖ.144** yılına kadar olan gelişmeleri yazan, Yunan tarihçisi Polybios, eserinin bir bölümünde, Yunanistan ile Karadeniz ülkeleri arasındaki ticari ilişkilere dair bilgiler vermektedir. Buna göre, Karadeniz ülkeleri, büyük baş hayvan ve köle kaynakları açısından oldukça bereketlidir. Aynı bölgenin diğeri ideal ürünleri, "bal, balmumu ve tuzlanmış balık" olarak sıralanır. Polybios'a göre, Yunanlılar da ithal ettikleri bu ürünlere karşılık, bölgeye "zeytinyağı ve şarap" ihraç etmektedirler.⁶⁹ Bahsedilen tüm bu ticari ürünler, diğeri antik çağ kaynaklarında da, Doğu Karadeniz sahillerinin önemli ihraç ürünleri olarak geçmektedir ve söz konusu ticaretin ağırlıklı olarak gerçekleştirildiği yer de, muhtemelen Kolha ülkesidir.

⁶¹ Suzanne, B. (1998)

⁶² Golenko, K.V. (1972)

⁶³ Armstrong, M. A. (1996)

⁶⁴ Bugünkü **Sohumi**

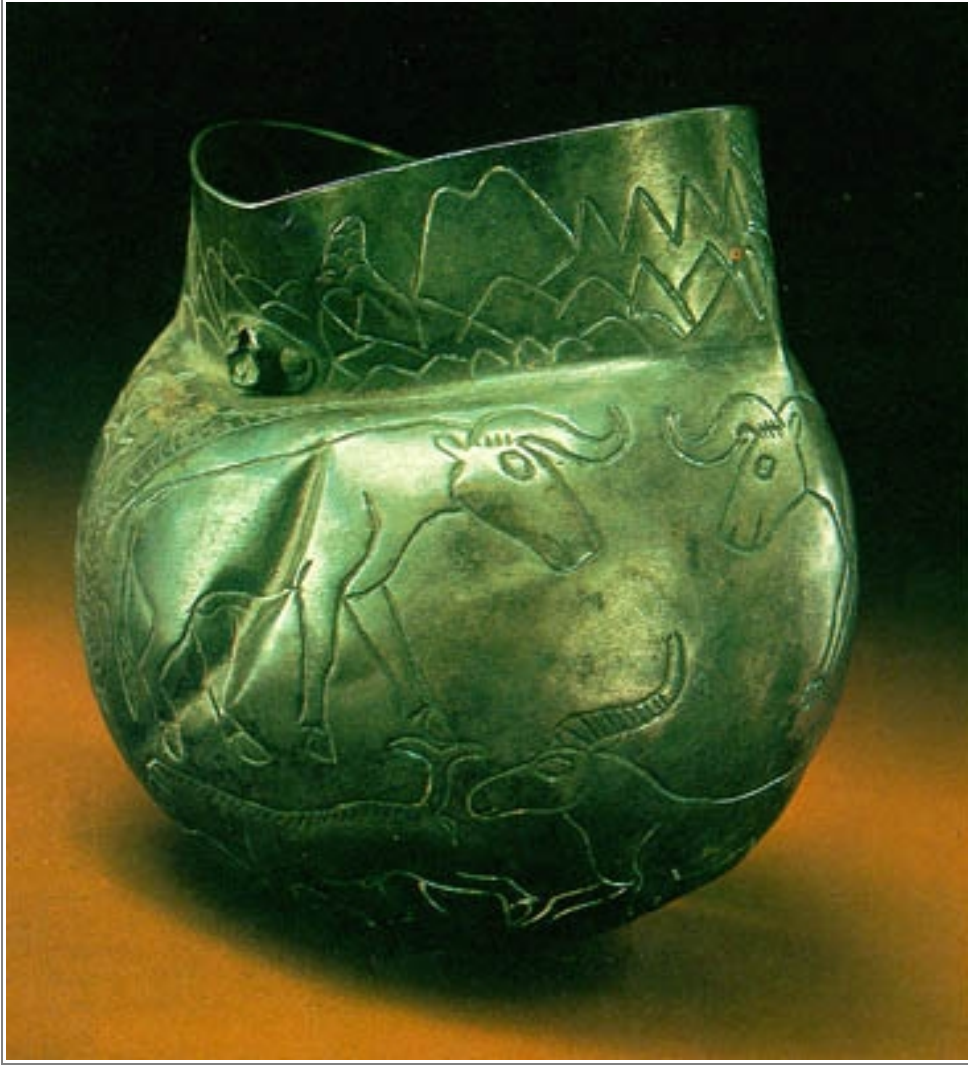
⁶⁵ Rackham, H. (1942)

⁶⁶ Bernhard, M.L. (1976)

⁶⁷ Lang, D.M. (1955)

⁶⁸ Braund, D. (1994)

⁶⁹ Braund, D. ve Tsetskhladze, G. R. (1989) ; Paton, W.R. (1922)

Kuzey Kafkasya'da, Maikop yakınlarında bulunan ve
MÖ.3. Yüzyıl ortalarına tarihlendirilen gümüş bir kap.
(Devlet Arkeoloji Müzesi, Moskova)

Mithridat Egemenliği Dönemi

Büyük İskender dönemiyle birlikte, Anadolu'da İran egemenliğine son verilmesinin ardından bir çok yeni siyasi oluşum ortaya çıkmış, çoğu İran kökenli eski valiler, kendilerini bulundukları bölgelerin kralları olarak ilan etmişlerdi. Bunlardan biri de, "Karadeniz Kapadokyası" olarak bilinen bölgede, Amasya kentini kendilerine yönetim merkezi olarak seçen, İran menşeli Mithridat hanedanıdır.⁷⁰ **MÖ.114** yılında iktidara gelen VI.Mithridat Eupator'un saltanatı sırasında en parlak çağını yaşayan Mithridat Krallığı⁷¹, aynı yıllarda, başkentini önce Amasya'dan Sinop'a taşımış, sonraki yıllarda, egemenlik alanı Trakya ve Yunanistan'a doğru genişlediğinde de,

⁷⁰ Walton, F.R. (1957) ; Walton, F.R. (1967) ; Paton, W.R. (1926)

⁷¹ Mithridat Krallığına, sonraki dönemlerin Helenist tarihçileri tarafından, "**Pontos Krallığı**" ismi yakıştırılmıştır. Gerçekte bu krallığın hüküm sürdüğü dönemde; ne bu devletin kendi yazıtlarında ya da bastırdığı sikkelerde, ne de o dönemi yaşayan tarihçilerin kayıtlarında, böyle bir isimlendirme kullanılmamıştır. Tarih boyunca hiçbir devlet tarafından isim olarak kullanılmamış olan Pontos; gerçekte sadece "Karadeniz"'in eski Yunanca'daki karşılığıdır. Her nedense (?) çoğu kez Trabzon bölgesiyle ilişkilendirilen ve hatta özdeşleştirilen, ama gerçekte Amasya merkezli olan bu krallığın, Trabzon ve Kolha bölgesindeki geçici egemenliği de; MÖ.110 - MÖ.64 yılları arasında, sadece 50 sene sürmüştür. Bu konudaki detaylı belgeler için kaynak kitap: "**Türk-Yunan Ortak Palavrası: PONTOS**" A.M. Zehiroğlu,

Ege sahillerindeki Bergama kentini yeni yönetim merkezi olarak belirlemiştir. **MÖ.110** yılına doğru, Trapezos kentininin yanısıra, Kolha ülkesini de egemenliği altına alan Mithridat, bu ülkeyi valileri aracılığıyla yönetmeye başlamıştır. Mithridat egemenliğinde Kolha ülkesinin durumu ile ilgili bilgiler oldukça yetersiz olmakla birlikte, **MÖ.83** yılında, Kolhalıların ayaklanması ve valinin değiştirilmesi talebinde bulunmaları, bu dönemde, bölgeye ilişkin tarihsel kayıtlarda yer almaktadır.⁷²

MÖ.65 yılında Romalılara karşı yürüttüğü savaşı kesin olarak kaybeden ve Anadolu'daki egemenliğinden vazgeçmek zorunda kalan Mithridat, son çare olarak Kırım bölgesindeki topraklarına giderek, hükümranlılığını orada sürdürmeye karar verir. Bu yolculuğunda, Roma donanmasının Karadenizdeki varlığı nedeniyle, kara yolunu tercih eder ve Karadeniz'in doğusundan, Kolha ülkesi toprakları üzerinden geçerek, Kırım bölgesine ulaşır. Onun bu maceralı yolculuğu ile ilgili olarak aktarılan rivayetlerde, özellikle Kolha'nın kuzeyindeki sahillerde karşılaştığı yerli kabilelere ve onlarla olan ilişkilerine de değinilir;

"...Mithridat'ın, kendi ülkesini terk edip, Bosphorus'a kaçtığı dönemde Heniohi'lerin dört kralı vardı. Mithridat, onların ülkesinden herhangi bir engelleme ile karşılaşmadan geçebilmiş; ancak Zygi kabilesinin topraklarından geçerken, bu memleketin engebeli, sarp arazisi ve sakinlerinin vahşiliği nedeniyle, yolun büyük bir kısmında ancak denizin kenarından yürüyerek ilerleyebilmiş, Akhai topraklarına zorlukla ulaşabilmişti." Strabon (11.2.13)⁷³

Roma Egemenliği Dönemi

MÖ.64 yılında, Roma imparatoru Pompeius, Mithridat'a karşı kazandığı zaferin ardından, daha önce Mithridat'ın egemenliği ya da etkisi altında olan ülkelerin yönetimlerini, savaşta kendisini destekleyen müttefik dostlarına paye olarak dağıtmıştır. Bu paylaşım sırasında, Kolha ülkesi de, **Aristarkhus** adıyla bilinen yerli bir derebeyinin mülkiyetine verilmiştir. Kendisini Kolha kralı olarak ilan etmiş ve adına sikkeler bastırması olmasına rağmen, Aristarkhus'un Kolha ülkesinde merkezi bir otorite kuramadığı ve doğrudan Roma'ya bağlı yerel bir vali olmanın ötesine geçemediği düşünülmektedir. Bastırması olduğu sikkelerden birinin üzerinde yer alan "onikinci yıl" ibaresi, onun, **MÖ.52** yılında da saltanatını devam ettirmekte olduğunu göstermektedir.⁷⁴ En eski çağlardan beri Kolha kültüründe önemli bir olgu olan "Güneş tanrı" kültü onun sikkelerinde de izlerini devam ettirmiştir. Sonraki yıllarda, Roma imparatorluğunda Pompeius ile Sezar arasındaki iktidar mücadelesi, bağlı devletleri de kapsayan büyük bir iç savaşa dönüşmüş ve bu dönemde Kolha ülkesi de bu gelişmelerden etkilenmiştir. Latin şairi Lucan, Roma iç savaşını konu alan "Pharsalia" isimli eserinde, Pompeius'un müttefikleri arasında Kolhi ve Heniohileri de saymaktadır. Yine aynı dönemde, **MÖ.48** yılına doğru, Mithridat'ın oğlu Pharnak, Roma'daki iç karışıklıklardan yararlanarak Kolha ülkesini istila etmiş ve ardından Romalılarca yenilgiye uğratılmıştır.⁷⁵

⁷² Dundua, G.F. ve Lordkipanidze, G.A. (1979)

⁷³ Jones, H.L. (1917)

⁷⁴ Golenko, K.V. (1974)

⁷⁵ Braund, D. (1994)

Romalı mimar Vitruvius, **MÖ.25** yılına doğru yayınladığı⁷⁶ on ciltlik ünlü eserinde, farklı kültürlerin, farklı inşaat tekniklerinden ve mimarilerinden bahsederken, Kolhalıların kendilerine özgü ahşap konutlarına ve yapı tekniklerine de değinir ;

"...Karadeniz'deki Kolhi kavmi, bol kereste kaynaklarına sahiptir ve onların yapı teknikleri de bu kaynaklara bağımlıdır. Onlar, iki ağacı zeminin üzerine paralel bir şekilde yatırarak aralarında bir ağaç boyu mesafe bırakırlar, sonra da bunları; üzerlerine, uç kısımlarından karşılıklı iki ağaç daha koyarak birleştirirler. Bu belirlenmiş alan içinde kalan yer evin iç kısmı olur. Bu dört kenardaki duvar aynı şekilde üstüste ağaçlar koyarak, yukarıya doğru yükseltilir. Böylece köşelerde, her ağaç bir diğerini düşey olarak desteklemiş olur. Ağaçların kalınlıklarına bağlı olarak arta kalan karşılıklı boşluklar, çamurla ve küçük parçalarla kapatılır. Çatının yapımı için de aynı yöntem uygulanır. Ağaçların uzunlukları aşamalı olarak azaltılarak, köşeler arası mesafe gitgide darltılır ve böylece piramite benzer bir çatı formu elde edilir. Çatının üzerini de dal parçaları ile örterler ve üzerini balçıkla sıvarlar. Böylece onların bu dört kenarlı çatıları, kabaca bir tonoz şeklini almış olur. (Vitruvius; De Architectura, II, 1, 4) ⁷⁷

Vitruvius'un eserini yazdığı bu yıllarda Roma imparatorluğu, doğu eyaletlerinin yönetimi ile ilgili yeni bazı düzenlemeleri yürürlüğe koymuştur. Buna göre Karadeniz bölgesi "Polemon" hanedanının yönetimine verilmiş ve burada Roma'ya bağlı "Karadeniz Polemonia Krallığı" kurulmuştur. Kolha ülkesi, **MÖ.8** yılında kral I.Polemon'un ölümünden sonra tahta geçen kraliçe Pythodoris tarafından Polemonia krallığının topraklarına dahil edilmiş ve bu kraliçenin saltanatı süresince, Polemonia krallığının egemenliği altında kalmıştır.⁷⁸

Strabon'un Notları

Çağının en önemli coğrafya kitabını yazan Amasyalı Strabon, daha sonra yaptığı bazı düzeltme ve eklemelerin dışında, büyük kısmını, en geç **MÖ.5** yılına doğru tamamladığı düşünülen⁷⁹ bu eserinde, Doğu Karadeniz sahilleri ile ilgili önemli bilgiler vermiştir. Strabon, Doğu Karadeniz'den bahsettiği bölümün ilk kısmında, Kolha'nın kuzeyindeki sahillerde yerleşik olan denizci kabilelerin yaşam biçimleri ile ilgili ayrıntılı bilgiler verir;

"Kafkas dağlarının uzantısı olan, bu sarp ve dağlık sahil kesiminde -kuzeyden güneye- sırasıyla, Achaei, Zygi ve Heniokhi kabilelerinin toprakları yer alır. Bu insanlar denizde korsanlık yaparak geçinirler. Onların, Yunanlılarca "Kamarae" olarak isimlendirilen küçük ve hafif tekneleri, ortalama yirmibeş, en fazla otuz kişi kişi alabilecek boyutlardadır (...)

Gerektiğinde bu tekneleri süratle bir araya toplayarak, korsan filoları oluştururlar; ticari gemilere , ülkelere ve sahil kentlerine saldırılar düzenlerler, bu şekilde denizdeki hakimiyeti ellerinde tutarlar. Ve hatta onlar bazen Kırım sahillerindeki topluluklarla işbirliği yaparak, dönüş yolunda bu iskelelere ve pazar yerlerine uğrarlar, elde ettikleri ganimetleri elden çıkararak, ihtiyaçlarını temin ederler. Memleketlerine döndüklerinde ise, teknelerini sahilde bırakmayarak, omuzlarında karaya çıkarırlar ve onları ormanların arasında yer alan

⁷⁶ Slivnik, L. (1997)

⁷⁷ Granger, F. (1931)

⁷⁸ Braund, D. (1994)

⁷⁹ Dilke, O.A.W. (1985)

barınaklarına kadar götürürler. Yeni bir sefere çıkacaklarında da, teknelerini tekrar sahile indirirler. Ve bu sahillerde yerleşik kabilelerin tümü, her zaman bu tür korsanlıklarla geçinirler; gece ya da gündüz, adam kaçırma amacı ile ormanlık sahillerde gizledikleri tekneleriyle pusuya yatarlar ve bu şekilde esir aldıkları insanlar için hemen bir fidye tutarı belirleyerek, onların yakınlarına haber gönderirler...

Bu insanların yaşam biçimi böyledir. Onlar, "asa taşıyanlar"⁸⁰ olarak adlandırılan kabile şeflerine bağlıdır, ama "Asa Taşıyanların" lerin kendileri de, bir tiranın veya bir kralın tebasıdır" (Strabon 11.2.12-13)⁸¹

Sahildeki denizci topluluklardan farklı olarak, Kafkas dağlarının Güneybatı yamaçlarında oturan dağlı topluluklar da, sahil bölgelerinde pazar yerleri ile ticari ilişkiler içindedir. Strabon eserinde, bu dağlı kabilelerden de bahseder;

"Bölge halkı, çoğunlukla tuz satın almak için Dioskuria⁸² kentinde toplanır. Bu kabilelerin bazıları, yüksek dağ yamaçlarında, dar vadilerin arasındaki mekanlarında yaşarlar. Çoğunlukla av hayvanlarıyla, yabani mevvelerle ve sütle beslenirler. Dağların dorukları kışın geçit vermez, ama bu insanlar yaz aylarında, işlenmemiş öküz derisinden yapılan ve karda, buzda yürüyebilmek için çivilerle donatılan, davul gibi, geniş ayakkabıları ayaklarına geçirerek oralara çıkarlar ve yükleri ile birlikte postların üzerine oturup kayarak aşağıya inerler." (Strabon 11.5.6)⁸³

Doğu Karadeniz'de, sarp kayalık sahillerde oturan ve denizcilikle geçinen topluluklar⁸⁴ ile dağlık kesimlerde yaşayan toplulukların dışında, üretim ilişkileri ve yaşam biçimleri açısından üçüncü temel grubu teşkil eden, merkezi bölgelerdeki ova toplumu da, Strabon tarafından ayrıca değerlendirilmiştir. Uzun süredir Yunan kültürü ile yakın ilişkiler içinde olan merkezi Kolha halkı, diğer batılı antik yazarlar gibi Strabon'un gözünde de, nispeten daha "uygar" bir toplum görünümündedir;

"Bunun dışında, Kolhida ülkesinin arta kalan bölümünün büyük kısmı Karadeniz sahili üzerinde yer alır ve büyük bir nehir olan Phasis bu sahilin orta yerinde denize dökülür. Bu nehir kaynağını Ermeni ülkesinden alır ve komşu dağlardan çıkan Glaucus ile Hippus nehirleri ile birleşerek denize dökülür. (...) Phasis nehri vasıtasıyla Sarapana kentine kadar ulaşılabilir. Burası tüm kent nüfusunu içinde barındırabilecek genişlikte surlarla çevrilidir ve buradaki insanlar karadan bir yol aracılığı ile dört günde Kyrus nehrine ulaşabilirler. Phasis nehri üzerinde kurulu bulunan ve yine Phasis ismini taşıyan bir kent Kolhalıların pazar yeridir. Bu kent bir cephesinden bir göl, bir cephesinden nehir ve diğer bir cephesinden denizle çevrili olarak doğal bir korunmaya sahiptir. Oradan insanlar deniz yolu ile iki üç günlük bir seyahatla Amisus ve Sinope'ye gidebilirler. Zira sahil boyu, nehir ağızları sayesinde mutedildir. Bu ülke, hem ürünleriyle, hem de gemi inşasına yönelik her konuda mükemmel düzeydedir; -balları hariç, zira balları oldukça serttir- üretilen keresteler nehirlerin üzerinde aşağılara taşınır ve halk başta keten olmak üzere, kendir, balmumu, ve zift üretimi ile uğraşır. Öncelerden beri dış ülkelere keten ihraç ettiklerinden, keten kumaşı imalatında yaygın bir ün kazanmışlardır." (Strabon 11.2.17)⁸⁵

⁸⁰ "Skeptukhi"

⁸¹ Jones, H.L. (1917)

⁸² Bugünkü Sohumı kenti.

⁸³ Jones, H.L. (1917)

⁸⁴ Eski kaynaklarda, bu toplulukların tamamı, coğrafi ayırım gözetilmeksizin "Heniohi" adı ile anılmaktadır. Heniohi tabiri, ortak bir soydan çok, ortak bir yaşam biçimini ifade ediyor gibi görünmektedir.

⁸⁵ Jones, H.L. (1917)

Phasis nehri boyunca doğruya doğru ilerleyerek, Kolha ülkesinin doğu komşusu olan İberia sınırına kadar ulaştığı anlaşılan Strabon, bu güzergahla ilgili gözlemlerinin yanı sıra, İberia ile Kolha arasındaki coğrafi sınıra dair bilgiler de aktarmaktadır;

“Onların ülkesine dört ana geçiş vardır; biri Sarapana üzerinden, ki burada dar geçitlerin arasında bir Kolhi kalesi bulunur, bu geçitlerin arasında, nehrin dolambaçlı rotası yüzünden 120 tane köprü yapılmıştır. Bu bölgede ağır sağanak yağmurlar zamanında, seller nedeniyle derin yarıklar oluşur ve nehir şiddetli, yoğun akıntıyla Kolhida’ya iner. (...) Bu şekilde, Kolhida’dan, İberia’ya geçiş imkanları, kayalıklarla, kalelerle, ve derin vadilerden akan nehirlerle engellenmiş durumdadır.” (Strabon 11.3.4)⁸⁶

Heniohi

MS.9 yılında, bugünkü Romanya’nın sahil kenti Köstence’ye sürgüne gönderilen ünlü Latin şairi Ovidius ; burada yaşadığı dönemde, dostlarına yazdığı manzum mektupları “Karadeniz’den Mektuplar” isimli eserinde toplamıştır.

Bunlardan birinde ; **MS.14** yılında dostu Albinovanus’a yazdığı bir mektubunda da, Karadeniz’e dökülen ünlü nehirleri sayarken, bunların arasında çok bilinen Phasis nehrinin yanı sıra, yine Kolha ülkesinde olduğu bilinen Penius nehrini de sayar. Ayrıca, yine aynı mektubunda -daha önceki antik yazarların da bahsettiği- Doğu Karadenizli **Heniohia** korsanlarından söz eder. Ovidius’a göre; Heniohia korsan gemileri, gemicilere büyük zararlar vermektedirler ve Doğu Karadenizli korsanlar yalnız kendi bölgelerini değil, Batı Karadeniz’i de tehdit etmektedirler.⁸⁷

Ovidius’un mektubundaki bu küçük ayrıntı, o sıralar, tüm Karadeniz’de dehşet saçan Heniohilerin, geniş bir coğrafyada etkin olduklarını ve aynı zamanda denizaşırı korsanlık yapabilecek düzeyde, köklü bir denizcilik kültürüne sahip olduklarını göstermektedir.⁸⁸

Romalı tarihçi C.Tacitus’un kayıtlarında da, Heniohi kabilesinin bu dönemde bölgedeki belirgin üstünlüğü farkedilmektedir. Tacitus, eserinde, **MS.20**’li yıllara doğru meydana gelen gelişmeleri anlatırken, bu bölgede sadece **“Heniohia”** isimli bir memlekettten söz etmektedir.⁸⁹ “Heniohia”, sonraki yıllarda da bağımsızlıklarını sürdürecektir olan güneyli Heniohilerin krallığıdır. Bugünkü Of ile Batum arasındaki sahil şeridinde egemen olan denizci Heniohilerin bu küçük ülkesi, Kolha krallığının bağımsızlığını kaybetmesinden sonra da, bölgede küçük bir krallık olarak varlığını

⁸⁶ A.g.e.

⁸⁷ Richmond, J. (1995) ; Dürüşken, Ç. (1999)

⁸⁸ Bu ayrıntı, aynı zamanda **Heniohi** kabilesinin kökeni ile ilgili yorumlar açısından da önem taşımaktadır. Zira, yerli isimleri fonetik açıdan olabildiğince en yakın Yunanca sözcüklere yakıştırarak kaydeden antik Yunan yazarları, bu kabilenin -orjinal şeklini bilmediğimiz- ismini de “Heniochi” olarak yazmışlardır ve bu sözcük eski Yunanca’da “Arabacılar” anlamına gelmektedir. Bu isimden yola çıkan bazı araştırmacılar, yerli isimler üzerinde Yunanca merkezli mitolojik ve etimolojik yorumlar yapma alışkanlıkları olan antik Yunan yazarlarının hatalarını, aynı şekilde devam ettirmişlerdir. Oysa, “Heniochi” ismi altında ifade edilen denizci Kolha kabilelerinin, tarihsel yerleşim alanları, kuzeyde de, güneyde de, sarp kayalıklardan oluşan dar sahil şeritleridir ve o çağlarda söz konusu sahillerde, değil “atlı araba”, tek başına “at” kullanımı dahi mümkün değildir. Tarihsel yorumlar yaparken, ilgili çağların coğrafya ve tabiat koşullarının göz ardı edilmesi, bu tür yorum hatalarını kaçınılmaz kılmaktadır.

⁸⁹ Church, A. J. ve Brodribb, W. J. (1942)

devam ettirmiştir.

Pomponius Mela tarafından **MS.44** yılına doğru yayınlanan “De Chorographia” isimli eserde, sırasıyla; Trabzon’un batısında **Buzeri** ve **Behiri** kabileleri, daha doğuda, Phasis nehrinin denize döküldüğü yerde de, Phrixos’un⁹⁰ tapınağının ve Altın Postun saklandığı ormanların bulunduğu Kolhilerin ülkesinin olduğu belirtilir. Mela’ya göre, bölgede Trapezus dışında diğer Yunan koloni kentleri; Milletliler tarafından Phasis nehri ağzında kurulmuş olan ve nehir ile aynı adı taşıyan bir kale kent; onun kuzeyinde Yunan tüccarları tarafından kurulan Kyknus; ve daha kuzeyde de Dioskuria olarak sıralanır.⁹¹

Neron Dönemi

MS.54 yılında Roma imparatoru olan Neron’un saltanatının ilk yıllarını aktaran C.Tacitus, Trabzon’dan, stratejik açıdan önemli bir kent olarak söz ederken daha doğudaki etnik ve siyasi gelişmelere değinmez. İmparator Neron, kendi döneminin sonraki yıllarında merkezi yönetimi sertleştirerek, yerel yönetimlere ve bölgesel krallıklara karşı büyük bir baskı politikasını uygulamaya koymuştur.

Neron’un hüküm sürdüğü bu yıllara mal edilen, Hristiyan mitolojisine ait ilginç bir öykü de, her ne kadar bilimsel bir değeri olmasa da, içerdiği ilginç bir ayrıntıyla, kayda değer bir nitelik taşır. Asırlar sonra Dorotheus tarafından aktarılan bu rivayette, oniki havariden biri olan Matthias’ın Doğu Karadeniz’de faaliyet gösterdiği, **Hyssus**⁹² limanında, Phasis’de ve bu bölgenin iç kısımlarında, oralarda yaşayan vahşi barbarlara vaazlar verdiği ve onları dine davet ettiği anlatılmaktadır. Aynı rivayete göre, havari Matthias yine bu bölgede, Sebastopolis⁹³ kentinde ölmüş ve burada bir Güneş Tapınağının yakınlarına gömülmüştür.⁹⁴

Bu öykü, Ortadoğu’da hemen her bölgeye mahsus birer örneği olan sayısız havari efsanelerinden biri gibi görünmektedir. Havarilerin bölge bölge gezdikleri bilinse de, daha o yıllarda, bu bölgeye ulaşabilmiş olmaları pek mümkün görünmemektedir. Yine de, bu öykünün en ilginç yanı, Doğu Karadeniz’den “Aethiopia” adıyla bahsedilmiş olmasıdır. Bu durum, “Kolhida” adıyla bilinen Doğu Karadeniz sahillerinin, asırlar boyunca birçok antik yazar tarafından Afrika’daki Aethiopia⁹⁵ ülkesi ile karıştırılmasının en geç örneklerinden biridir. Hiçbir coğrafi ya da etnik bağlantıya dayanmayan bu geleneksel karışıklık, ancak bu toprakların mitolojik “**Aiet**” ismiyle özdeşleştirilmesiyle ve Aethiopia ismiyle Aiet ismi arasında benzerlik kurulmasıyla açıklanabilmektedir.

MS.64 yılında Roma imparatoru Neron, Karadeniz Polemonia Krallığına son verir ve bu krallığa bağlı özerk kent statüsünde olan Trabzon kentini doğrudan Roma’ya bağlama kararı alır. Aynı yıllarda, uzun süreden beri büyük çalkantılara sahne olan

⁹⁰ Yunan mitolojisinde **Phrixos**, Athamas’ın oğlu olarak geçer ve altın postlu bir koçun üzerinde uçarak Kolha ülkesine gittiğine inanılır.

⁹¹ Koshelenko, G.A. ve Kuznetsov, V.D. (1996) ; Braund, D. (1994) ; Müller, K. (1855)

⁹² Bugünkü Arakli limanı

⁹³ Bugünkü Sohumı kenti.

⁹⁴ Jacquier, E. (1911)

⁹⁵ Bugünkü Etyopya.

imparatorluk, ortadoğuda büyük bir Yahudi ayaklanmasıyla sarsılmaktadır.

MS.68 yılı civarında, Yahudi kralı II.Agrippa, tarihçi Josephus tarafından aktarılan bir söylevinde, Roma imparatorluğunun o günkü siyasi ve etnik sorunlarından bahsetmektedir. II.Agrippa, sıraladığı sorunlu bölgeler ve etnik gruplar listesinde, Doğu Karadeniz'den **Kolhi** ve **Heniohi** adlarını da sayarak imparatorluk genelindeki büyük huzursuzluğu vurgulamaktadır.⁹⁶ Tam bir kaos ortamı tablosu çizen bu tespitler doğrudur, zira imparatorluğun dört bir tarafında isyanlar ve karışıklıklar artmaktadır.

Aniketüs Ayaklanması

MS.69 yılının sonlarına doğru Doğu Karadeniz'de Roma egemenliğine karşı çıkan karşı çıkan, **Aniketüs** isimli yerli bir denizci, bir ayaklanma başlatır ve yerli halkın da desteğini alarak, Yunan ticaret kolonisinin yaşadığı **Trapezus** kentine saldırır. Tarihçi Tacitus'a göre, Aniketüs, daha önce yerel Polemonia Krallığının donanma komutanlığını yapmış olan ve bölgede Roma egemenliğine karşı çıkan etkili bir şahsiyettir. Aniketüs'un önderlik ettiği isyancılar, Trapezus kentini ele geçirerek yağmalarlar ve limandaki donanmanın büyük bir kısmını yakarlar. İmparator Vespasianus, ayaklanmanın derhal bastırılmasını emreder ve bölgeye bir ordu ile bir deniz filosu gönderir. Roma ordusunun müdahalesi üzerine isyancılar, "kamarae" adı verilen küçük tekneleriyle Trapezus'dan çekilirler. Tacitus'a göre isyancı yerlilerin kullandığı bu çift pruvallı tekneler, her iki yöne hareket edebilecek şekilde ve metal bağlantı elemanları kullanılmadan, tamamen ahşaptan yapılmıştı. Fırtına ve büyük dalgalara karşı üst kısımları tamamen kapanabiliyor ve böylece dalgalar arasında yuvarlansalar bile batmıyorlardı. Ancak bu tür küçük teknelerle Roma donanmasına karşı koyamayacaklarını bilen isyancılar kısa sürede dağılırlar. Aniketüs ve yandaşları **Kohibus**⁹⁷ nehri ağzında sıkıştırılırlar ve burada yaşayan **Sedohezi** kabilesine sığınır. Sedohezi kabilesinin şefi önce Romalılara Aniketüs'ü teslim etmeyeceğini bildirir, ancak daha sonra direnemeyeceğini anlayarak Aniketüs ve yandaşlarını Romalılara teslim eder.⁹⁸ Aniketüs'un başlattığı isyanın bölge halkından destek bulmuş olması, onun yerli kökenli bir ayaklanma lideri olduğuna dair güçlü bir işarettir. Bunun ötesinde, onun sığınmak için seçtiği yer de, tarihsel açıdan oldukça ilginçtir. Zira, Aniketüs'un sığındığı **Khobi** deresi civarı, bir süre sonra, kendilerini antik Kolha krallığının mirasçıları olarak ilan edecek olan⁹⁹, **Lazi** isimli yeni bir derebeyliğin de ilk kez ortaya çıktığı bölge olacaktır. Aniketüs'un Romalılarca idam edilmesinden kısa bir sonra, aynı bölge ile ilgili gözlemlerini aktaran Plinius, burada, daha sonra yeni Kolha krallığının da ilk nüvesini oluşturacak olan Lazi derebeyliğinin ortaya çıkışına tanıklık edecektir.

⁹⁶ Thackeray, H.S.J. (1927)

⁹⁷ Muhtemelen ismi hatalı yazılan bu nehir , yaygın görüşe göre bugünkü **Khobi** nehridir. ; Müller, K. (1855)

⁹⁸ Church, A.J. ve Brodribb, W.J. (1942)

⁹⁹ Frendo, J.D. (1975)

Plinius'un Notları

MS.77 tarihinde Plinius tarafından yayınlanan¹⁰⁰ "Naturalis Historia" isimli eser, oldukça karmaşık olmakla birlikte, Doğu Karadeniz sahillerinin o yıllardaki durumu ile ilgili önemli bazı verileri içerir. Plinius, özetle ve sadeleştirilmiş şekliyle, bölgeye ilişkin şu bilgileri verir; "Trabzon yakınındaki dağların hemen ardında,¹⁰¹ Armenohalib¹⁰² kabilesi, daha ötede ise Armenia toprakları yer alır. Sahil tarafında ise, Trabzon'dan itibaren, **Absarro** nehri ağzında aynı ismi taşıyan kaleye¹⁰³ kadar olan bölgede **Sanni** ve **Heniohi** kabileleri egemendir.¹⁰⁴ Absarro civarındaki dağların ardında ise İberia'ya bağlı topraklar¹⁰⁵ yer alır. Sahilde Heniohilerin ötesinde sırasıyla **Ampreuti** ve **Lazi** kabileleri yerleşiktir. Yine aynı bölgede, Akampsi, İsis, Nogrus ve Bathys isimli akarsular, Kolhalı kabileler, Matium kenti, Herakles nehri ve Karadeniz'in en meşhur akarsuyu olan Phasis bulunmaktadır.¹⁰⁶ Bu nehrin üzerinde 120 tane köprü mevcuttur ve yaklaşık 40 mil kadar içeriye doğru gemilerin seyrine elverişlidir. Ufak tekneler ise, daha iç kısımlara kadar ilerleyebilirler. Eskiden bu nehir boyunca çok sayıda yerleşim birimi bulunmaktaydı. Bunların içinde en önemlileri; Tyndarida, Kirka, Kygnus ve nehrin ağzında yer alan Phasis kentleri idi. Ama içlerinde en meşhur olanı, denizden 15 mil içeride, karşılıklı iki ayrı nehrin Phasis'e kavuştuğu yerde kurulu olan **Aea** kenti idi. Bu gün ise Phasis üzerinde, sadece **Surium** isimli bir kent bulunur ve ismini nehrin geniş bir kolundan almaktadır. Daha kuzeydeki diğer önemli akarsular da, **Kharien** ve Suani bölgesinden çıkan **Khobus** nehirleridir. Buralarda da -iç kesimlerde- **Saltia** ve **Sanni** isimli kabileler yaşar. Sahilden kuzeye doğru ise, Rhoan, Egriti bölgesi, **Apsil** kabilesi, Sebastopolis kalesi, **Saniga** kabilesi, Kygnus kenti, Penius nehri ile aynı ismi taşıyan Penius kenti, daha sonra da farklı isimler kullanan Heniohi kabileleri sıralanır. Anthemus nehri üzerindeki Kolha kenti Dioskuria ise şu anda terk edilmiş durumdadır.¹⁰⁷"

Konumlandırıldığı bölgenin yerel topoğrafik terminolojisi de dikkate alındığında, burada, ilk kez bir yazılı kaynakta yer alan "**Lazi**" teriminin, önceleri bir yer adı olduğu, daha sonra toplum ismi haline dönüştüğü anlaşılmaktadır. Zira, Doğu Karadeniz'in dış etkilerden uzak yüksek kesimlerinde, günümüze kadar ulaşan bazı yer isimlerinde "La-, Le-" gibi ön eklere rastlanmaktadır ve büyük ihtimalle bu, yerli Güneybatı Kafkas dil ailesine özgü bir yapı gibi görünmektedir.¹⁰⁸ "Lazi" teriminin de

¹⁰⁰ Dennis, J. (1995)

¹⁰¹ Bugünkü Harşit nehri havzası.

¹⁰² **Armenohalib** (Armen-o-Khalib) terimi ; Doğu Anadolu'nun yerli halkı olan Paleokafkas kökenli **Khai** (**Khaldi** / **Khalib**) kavminin, bu dönemde henüz Hind-Avrupa kökenli **Ermeni** kültürü içinde tam olarak erimedini göstermektedir. Bu kaynaşma süreci asırlar sonra, Ermeni kilisesi çatısı altında tamamlanacak, böylece yerli **Khai** kültürü, tüm Kafkasik dil ve folklor özellikleri ile birlikte Ermeni kültürünün önemli bir bileşeni olacaktır. Hatta, yüzyıllar sonra Ermeniler, bu eski kavmin adını "**Haik**" biçimiyle sahiplenecekler ve bu şekilde bu adı; bölgede çok köklü bir geçmişe sahip olduklarının bir kanıtı olarak kullanacaklardır.

¹⁰³ Bugünkü Gonio kasabası civarı.

¹⁰⁴ Trabzon ile Batum arasındaki bu bölgede egemen olan bu iki kabileden, (sonraki çağlarda "**Tzani**" adıyla kaydedilecek olan) dağlı **Sanniler**, iç kesimlerde yaşamakta ; denizci **Heniohiler**'in toprakları ise, daha ötedeki Phasis nehrine doğru, dar sahil bir şeridi boyunca uzanmaktaydı.

¹⁰⁵ Eski **Taokhi** bölgesi; bugünkü Ardahan, Artvin ve Ahıska arasında kalan bölge.

¹⁰⁶ Bir çok antik yazarın yaptığı hatayı tekrarlayan Plinius da, **Phasis** nehrini **Bathys** ile karıştırmış ve yanlış olarak, bu nehrin, kaynağını Moskhi topraklarından aldığını yazmıştır.

¹⁰⁷ Metin için, Rackham, H. (1942) , isimler için, Mayhoff, K. (1905)

¹⁰⁸ "**Lazi**" adının ilk ortaya çıktığı Phasis nehrinin kuzeyinde, özellikle iç kesimlerde, "**Laşketi**, **Latali**, **Lenojedi**, **Lentekhi**, **Leçkhumi**"

aynı formda bir yer adı olarak ortaya çıkmış olması, oldukça güçlü bir ihtimaldir.

Plinius'un kayıtlarına da belirgin şekilde yansıyan, Kolkha kabilelerinin kuzeyden güneye yoğun hareketlilikleri, aslında Sarmat kabilelerinin istilası sonucu, oturdukları sahilleri terk eden yerli halkın güneye doğru gerçekleştirdiği tarihi bir ricatı işaret etmektedir. Bu süreçte, bölgede meydana gelen toplumsal değişiklikler ve değişen yerel güç dengeleri, kısa bir süre sonra burada tekrar kurulacak olan yeni Kolkha krallığının, diğer adıyla Lazi krallığının oluşumunda belirleyici etkenler olacaktır. Lazi derebeyliğinin önderliğinde kurulacak olan bu yeni Kolha krallığı, ülkede yüzyıllar boyunca hüküm sürecektir.

Lazi Krallığının Kuruluşu

Doğu Karadeniz'de yerel güç dengelerinin, özellikle meydana gelen göç hareketleriyle tamamen değişmesi, yeni bazı derebeyliklerin ve prensliklerin ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır. Sayıları ve etkinlikleri açısından ağırlıklı olmamalarına rağmen, güneye sarkan Sarmat kökenli yeni bazı unsurlar da, muhtemelen bu yeni oluşumlara farklı oranlarda katılmışlardır. Bu süreçte ortaya çıkan, birbirinden bağımsız irili ufaklı derebeylikler içinde, özellikle Romalılarla iyi geçinenler, imparatorluğun desteğini arkalarına alarak güçlenmeye başlamışlar ve diğer kabileleri de egemenlikleri altında birleştirmeye girişerek, zamanla küçük krallıklar haline dönüşmüşlerdir.

Her biri Roma imparatorluğunun doğal müttefiki olan bu küçük yerel krallıklardan birisi, bugünkü Trabzon ile Batum kentleri arasındaki sahil şeridinde egemen olan **Heniohi** krallığıdır. Romalıların eski düşmanları olan Heniohiler, sahilin ardındaki dağlık kesimde yaşayan ve daha önceki çağlarda da "Makron" adıyla kaydedilen **Maheloni** kabilesini de egemenlikleri altına alarak bölgede Romalıların en önemli müttefiklerinden biri olmuşlardır. Cassius Dio'nun kayıtlarına göre **MS.114** yılında, Heniohi-Maheloni kralı **Anhialus**, Satala civarında kamp kuran Roma İmparatoru Trajan'ı ziyaret etmiş ve kendisinden çeşitli armağanlar almıştır.¹⁰⁹

Daha ötede, Phasis nehrinin kuzeyinde etkin olan Lazi derebeyliği de, benzer şekilde Roma imparatorluğunun desteğini arkasına alarak, Kolha'nın merkezi bölgelerinde egemenlik alanını genişletmeye başlamış ve bir süre sonra yeni Kolha krallığı olarak ortaya çıkacak olan oluşumun temelleri de bu dönemde atılmıştır. Sonraki çağlarda yaşamış olan Bizanslı Suidas, kayıtlarında, **MS.117** yılında Roma imparatoru olan Hadrianus'un, "Lazilerin veya Kolhalıların" başına bir kral tayin ettiğine dair bir bilgi aktarmaktadır.¹¹⁰ Bu bilgi; Lazi derebeyliğinin önderliğinde birleşmekte olan Kolha kabilelerinin, yeni bir krallığın kurulması sürecinde, o sıralar en kudretli dönemini yaşayan, "dost ve müttefik" Roma imparatorluğunun hegemonyası altında olduklarını göstermektedir.

gibi bir çok yer adı günümüze kadar ulaşmıştır.

¹⁰⁹ Cary, E. (1925)

¹¹⁰ Müller, K. (1855)

Arrianus'un Raporu

Roma imparatorluğunun Kapadokya valisi olan Arrianus, **MS.130**'lu yılların başında gerçekleştirdiği Karadeniz seyahati ile ilgili olarak, İmparator Hadrianus'a hitaben bir rapor yazmıştır. Bu rapor, Trabzon'dan itibaren tüm Doğu Karadeniz sahillerinin durumu ile ilgili ayrıntılı bilgiler içermektedir.

Raporunda, öncelikle Trabzon kenti ile ilgili gözlemlerini ve çalışmalarını aktaran Arrianus'un, buradaki bir tapınağın yazıtı ile ilgili yorumu oldukça ilgi çekicidir. Arrianus, yerli yazıcılar tarafından yazılmış olduğu için, bu yazıttaki Yunanca yazıların hatalarla dolu olduğunu açıklar ve imparatora, bu yazıları tekrar doğru bir şekilde yazdıracağını bildirir.¹¹¹

Arrianus, raporunun sonraki bölümlerinde de Trabzon'dan itibaren sahil boyunca, doğuya doğru gerçekleştirdiği bir deniz yolculuğunun notlarını aktarır. Buna göre, Trabzondan ayrıldıktan sonra, önce **Hyssus** limanına¹¹² uğrarlar, oradan sonra da **Ophis** deresine ulaşılır. Arrianus'a göre, bu dere **Kolha** bölgesi ile **Thiannika** arasındaki sınırı oluşturmaktadır. Bugünkü Of civarında olan bu sınır gerçekte, Roma imparatorluğunun o yıllardaki doğu sınırıdır. Sınırın ötesinde, doğrudan Roma hakimiyeti dışında olan tüm toplulukların, "Kolha" kimliği altında tanımlanması önemli bir ayrıntıdır. Sınırın beri tarafındaki yerlileri, onlardan ayırt etmek için de, aslında sahilden içeride, yüksek kesimlerde yaşamakta olan **Sanni** kabilesinin adı, bölge ismi olarak kullanılmaktadır ve raporda bu bölgenin adı da muhtemelen hatalı olarak, Tzanika ya da Sannika yerine, "Thiannika" olarak yazılmıştır. Sınırın öte tarafında, Phasis nehrine kadar olan akarsular, "*Psykhros, Kalus*¹¹³, *Rizius*¹¹⁴, *Askurus*¹¹⁵, *Adienus*¹¹⁶, *Zagatis*¹¹⁷, *Athene, Pyrtanis*¹¹⁸, *Pyxites, Arkhabis, Apsarus, Bathys, Akinasis, İsis ve Mogrus*" olarak sıralanırlar. Phasisin kuzeyindeki akarsular ise, eski adı Dioskuria olan, Sebastopolis kentine kadar, "*Karien, Khobus*¹¹⁹, *Singamis, Tarsuras, Hippius ve Astelephus*" olarak sıralanırlar.

Bir sonraki bölümde de, Trabzon ile Dioskuria arasındaki bu bölgede yaşayan toplumlardan bahsedilir. Buna göre, Trabzon kentinin de dahil olduğu ve doğrudan Romaya bağlı olan Sannika bölgesinde **Sanni** kabilesi yaşamaktadır. Sınırın hemen öte tarafında ise kral **Anhialus** yönetimindeki, **Heniohi** ve **Mahelon** kabilelerini kapsayan küçük bir yerli krallık bulunur. Bugünkü Of ile Batum arasındaki sahil şeridinde yerleşik olan ve Heniohi olarak isimlendirilen bu toplum, muhtemelen küçük yerli denizci kabilelerden oluşmaktadır. Kralları olan **Anhialus**'un sarayı bugünkü Ardeşen yakınlarında, Furtuna deresi ağzında bulunmaktadır. Heniohilerin,

¹¹¹ Eğer bir gün, Doğu Karadeniz yerlileri tarafından "hatalı" şekilde yazılmış olan bu Yunanca yazıtın kalıntıları ortaya çıkarsa, bahsi geçen yazım hatalarının bölgenin o yıllardaki kültürel dokusu ile ilgili oldukça ilginç veriler sağlayabileceği şüphesizdir.

¹¹² Bugünkü Arakli civarı.

¹¹³ Bugünkü İyidere.

¹¹⁴ Bugünkü Rize.

¹¹⁵ Aynı eserin Anonymus kopyasında **Askurna** olarak geçer.

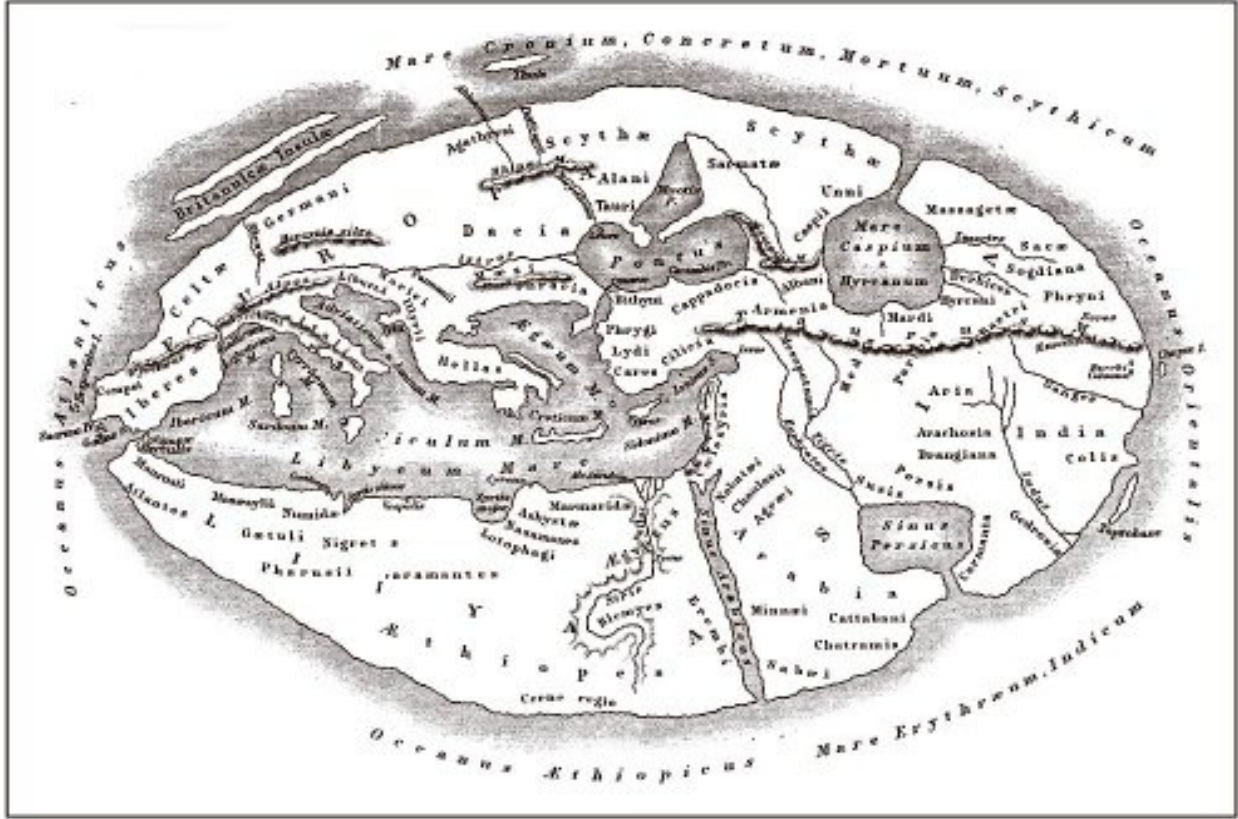
¹¹⁶ Aynı eserin Anonymus kopyasında **Adina** olarak geçer.

¹¹⁷ Farklı kopyalarda, **Zaggalis, Zagalo** ya da **Zagalis** olarak da geçer.

¹¹⁸ Bugünkü Furtuna deresi.

¹¹⁹ Bugünkü Khobi nehri.

aynı sahilin yüksek kesimlerinde yaşayan ve farklı kaynaklarda Makron olarak da adlandırılan, dağlı Mahelon kabilesini de egemenlik altına almış oldukları anlaşılmaktadır. Onların doğusunda da, bugünkü Acara ve Guria bölgelerinin iç kesimlerinde, İberia krallığına bağlı olan **Zydit** kabilesi yer alır.¹²⁰ Bu bölgenin kuzeyinde ise, sırasıyla, **Malassas** liderliğindeki Lazi krallığı; **İulianos** liderliğindeki Apsila; **Resmagas** liderliğindeki Abaski ve **Spadagas** liderliğindeki Saniga krallıkları¹²¹ yer almaktadır.¹²²

Dionysius'un dünya tasviri, MS.124 yılı civarı

Batlamyus'un Notları

Aynı dönemde Doğu Karadeniz'le ilgili bilgiler veren bir başka kaynak da, günümüze ulaşabilen kopyalarının aslına uygunluğu ve güvenilirliği oldukça şüpheli olan, Batlamyus'un "Geographica" isimli eseridir.

MS.138 yılında, Antoninus Pius Roma imparatoru olduğu sırada, Mısır'ın İskenderiye kentinde matematik ve astronomi çalışmaları yürütmekte olan Batlamyus bu imparatorun saltanatı döneminde, modern anlamda bilinen en eski coğrafya atlasını yayınlamıştır. Batlamyus; başta çağdaşı Marinus olmak üzere, diğer eski coğrafyacıların eserlerinden de yararlanarak hazırladığı bu atlasta, kendi geliştirdiği

¹²⁰ Bu bilgi, Kolha bölgesindeki otorite boşluğundan yararlanan, doğudaki İberia krallığının bölgeye yönelik ilk yayılma girişimini yansıtmaktadır.

¹²¹ Tüm bu yerel hanedanlardan, Arrianus'un kayıtlarında birer kral olarak bahsedilse de, gerçekte, her biri, birleşik Kolha krallığının ardından ortaya çıkan yerel derebeyliklerin uzantıları ve içlerinde en güçlüleri olan Heniohi ve Lazi de dahil olmak üzere, henüz hiç birisi diğer kabilelerin tamamına üstünlük kuramamıştır.

¹²² Müller, K. (1855)

bir koordinat sistemini kullanmış ve yaşadığı dönemin dünyasına ait tüm coğrafi bilgilerin ayrıntılı bir dökümünü yapmıştır. İlk yayın tarihi belirsiz olmakla birlikte, yaygın bir varsayım; en geç **MS.150** yılına doğru yayınlanmış olabileceği düşünülmektedir.¹²³

Batlamyus, antik çağlardan beri batılı kaynaklarda "Kolhis" olarak isimlendirilen Doğu Karadeniz sahillerini üç ayrı bölüm olarak ele alır. Kerasus ve Trapezus kentlerini de içine alarak Phasis nehrinin güneyine kadar uzanan batı kesimi doğrudan Roma imparatorluğunun sınırlarına dahildir ve idari yapılanmada "Karadeniz Kapadokyası" adı altında, Kapadokya eyaletine bağlı bir alt bölge olarak yönetilmektedir. Bu bölgenin kıyı kesimindeki yerleşim birimleri batıdan doğuya doğru şöyle sıralanır; "İskhopolis; Kerasus; Pharnakia; Hyssi limanı;¹²⁴ Trapezus; Kissius; Pitiusa;¹²⁵ Rhizus limanı; Athena burnu; Khordyle; Arkhabis nehrinin ağzında Morthula; Ksyline nehrinin ağzında Kissa; Apsorrus nehrinin ağzında Apsorrus ve Sebastopolis." Bu bölgenin, bugünkü Zigana dağlarının kuzey yamaçlarını oluşturan iç kesimlerinde ise; "Aza; Kokalia; Asiba; Mardara ve Kamuresarbum" belli başlı yerleşimler olarak sıralanır.

Batlamyus'a göre; Kolha'nın, Roma imparatorluğu sınırları dışında kalan merkezi kesimi ise sahilde Phasis nehrinin güneyinden, kuzeydeki Koraksi nehrine kadar uzanmakta ve bu kıyı şeridinin tamamı **Lazi** kabilesinin kontrolü altına girmiş bulunmaktadır. Onların hemen bitişiğinde -iç kesimde- ise **Manrali** kabilesi yerleşiktir ve yaşadıkları bölge Ekritika olarak adlandırılır. Lazilerin egemen olduğu sahil şeridinde yer alan yerleşim birimleri, güneyden kuzeye sırasıyla; "Phasis kenti; Khariustus nehri ağzındaki Aia kenti; Sigane; Kyane nehri ağzındaki Neapolis ve Hippius nehri ağzındaki Dioskuria'dır." Kolkhis'in iç kısımlarındaki belli başlı yerleşim birimleri de; "Mekhles, Sarake, Madia, Surium ve Zadriss olarak sıralanır."¹²⁶

Batlamyus eserini yazdığı sıralarda Roma imparatoru olan Antoninus Pius'un dönemini aktaran Roma resmi tarihçisi Julius Kapitolinus da; aynı dönemde, imparator tarafından Lazların başına **Pakorus** isimli bir kralın tayin edildiğini bildirmektedir.¹²⁷ Pakorus, muhtemelen Roma'da eğitim görmüş ve Roma kültürünü benimsemiş yerli bir prens. Zira, sonraki dönemlerde de görüleceği üzere, Romalılar, kontrol altında tutmak istedikleri "dost ve müttefik" ülkelerde kukla yönetimler oluşturmak için, genellikle, kendi ülkelerinde eğitim görmüş olan yerli prensleri kullanmışlardır.

Batlamyus, kitabında Kolha ile ilgili bilgileri aktardığı 9. bölümün ardından, bir sonraki 10. bölümde; Kolha kültürünün daha doğudaki arkaik uzantılarını ihtiva eden ve o sıralar Roma himayesindeki diğer bir krallık olan İberia ülkesinden de kısaca

¹²³ Grumbles, G. (1995)

¹²⁴ Muhtemelen bir hata sonucu Trabzon'un batısında gösterilen bu limanın, aslında daha doğuda, bugünkü Arakli civarında kurulu olduğu bilinmektedir. Mısırlı coğrafci'nin bu tür bazı hataları, onun bizzat ziyaret edemediği bu bölgeye ilişkin bilgilerinin oldukça sağlıklı olduğunu göstermektedir

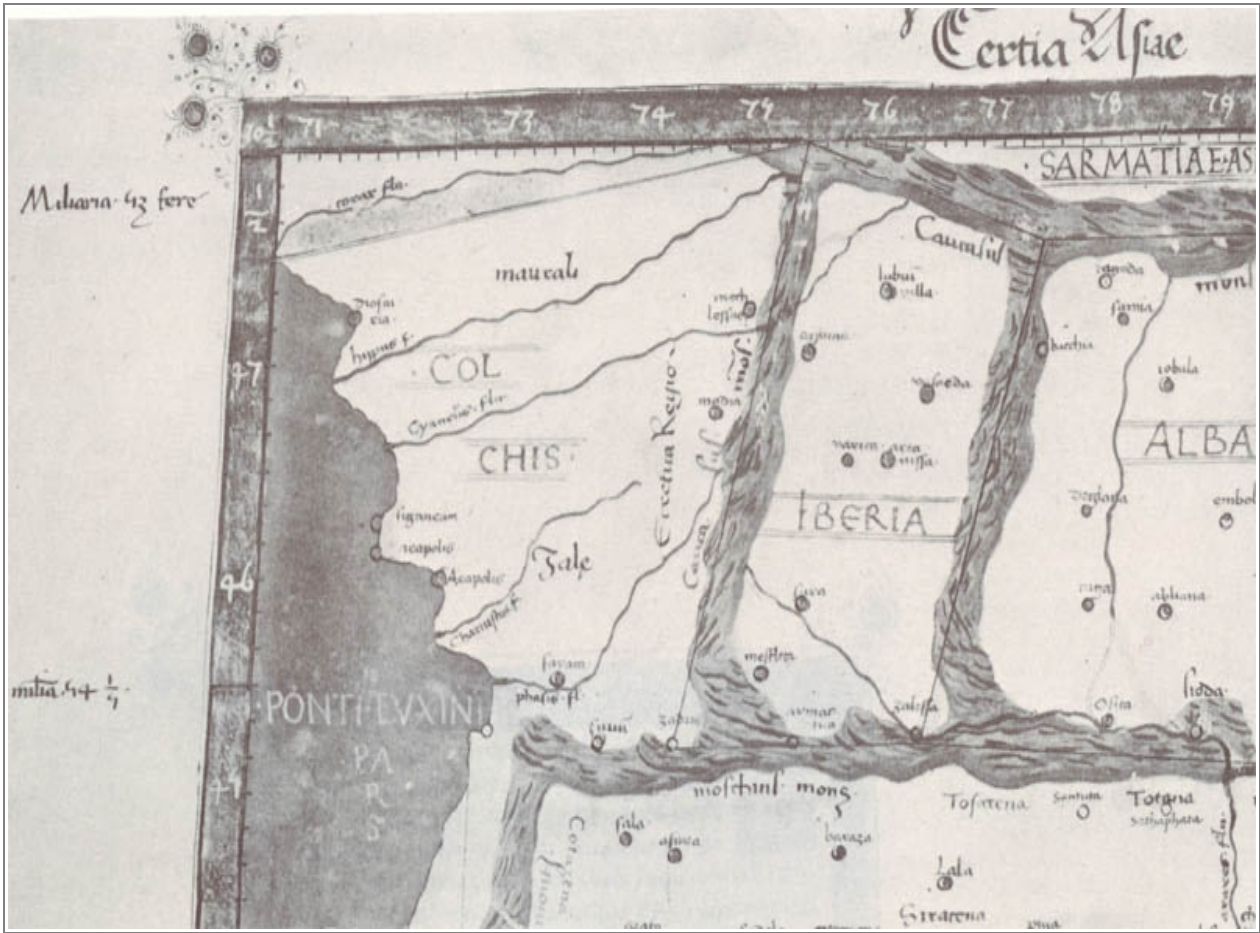
¹²⁵ **Pitiusa**, bugünkü **Of** kasabasının bilinen en eski ismidir. Latince kaynaklarda bu şekilde kaydedilen isim, sonraki Bizans kaynaklarında, sırasıyla; Opius, Ophius ve Ophis şekillerine dönüşecektir. Hatta, Ptolemeus'un haritasında, "Pitiusa" olarak görülen bu isim, 19. yüzyılda eseri yeniden yayınlayan C. Müller tarafından da, "Ophius" olarak "düzeltmiştir" (!) .

¹²⁶ Stevenson, E. L. (1932)

¹²⁷ Magie, M. (1921)

bahseder. Asırlar sonra “Gürcü” adıyla tarih sahnesine çıkarak, tüm Güney Kafkasyayı egemenliği altına alacak olan **Kartveli** kabilesinin de çıkış yeri olan İberia topraklarında, Batlamyus’a göre o yıllarda belli başlı yerleşim birimleri şunlardır; “*Lubi, Aginna, Vasaeda, Varika, Sura, Artanissa, Mestleta, Zalissa ve Harmastika.*”

Batlamyus, Kolha’nın kuzeyinde ise, tüm Kuzey Kafkasya’yı topraklarına katmış olan Sarmat ülkesinin bulunduğunu belirtir. Buna göre, Koraks nehrinden itibaren kuzeye doğru Karadeniz’in doğu yakasında, eski Heniohi, Kerkitae ve Akhaei kabilelerinin isimleri hâlâ yaşamakta, Kafkas dağlarının güneye bakan yüksek yamaçlarında da; “*Kukunda; Batrakhe ve Naana*” isimli yerleşim birimleri ile **Suani** kabilesinin toprakları yer almaktadır.¹²⁸

Batlamyus’un Güney Kafkasya haritası ¹²⁹

Lazi Krallığının Gelişimi

MS.161 yılında Roma imparatoru Pius’un ölümünün ardından, takip eden dönemde, Lazi krallığı ekonomik gelişim ve siyasi bağımsızlık açısından oldukça önemli gelişmeler kaydetmiştir. Krallığın güçlenmesine paralel olarak yerel feodal yapı da,

¹²⁸ A.g.e.

¹²⁹ Stevenson, E.L. (1932)

muhtemelen, özellikle köle ticareti sayesinde büyük ekonomik güç kazanmış ve bu ekonomik gelişim de, güçlü bir yerel elit tabakanın oluşumunu beraberinde getirmiştir.

Sahil kesimindeki ticaret merkezlerinde bulunan bu döneme ait arkeolojik bulgular, özellikle de yerel feodallere ait süs eşyaları ve mücevherler, batı tarzı yaşam biçiminin ve geleneklerinin, bu dönemde zenginler arasında oldukça popüler hale geldiğini göstermektedir. Bu tür batı kaynaklı ithal geleneklerin en ilginç olanlarından biri de, kabartma resimli portrelerdir. Sohumi kenti yakınlarında bulunan bu tür bir kabartmada üç yerli feodalin portreleri resmedilmiş ve bu kişilerin isimleri Latin harfleriyle **Varnokh, Thyezan, Ninas** olarak kaydedilmiştir. Roma kültüründe oldukça yaygın olan portreli madalyonların ve mücevherlerin bir benzeri de, Enguri nehri yakınlarındaki Kldeeti mevkiinde ortaya çıkarılan eski bir Kolha mezarlığında bulunmuştur. Burada, köpekleriyle, atlarıyla birlikte gömülmüş olan Laz feodallerinden ya da krallarından birine ait olduğu sanılan ve üzerinde, saçları ilginç bir stilde toplanmış, sakallı bir insan portresi bulunan altın bir broş bulunmuştur.¹³⁰ Üzerinde herhangi bir yazı bulunmayan bu portrenin bir Laz kralına ait olması güçlü bir ihtimaldir. Kolha krallığının bu yeni gelişme döneminde, Lazi hanedanına mensup kralların isimleri batılı kaynaklarda pek geçmemiştir. Bunun da en önemli nedeni, kuşkusuz, bu dönemde Romalıların Kolha'daki etkinliklerinin azalmış olmasıdır.

Romalıların bu yıllarda pek bahsetmedikleri Lazi hanedanından, Kommagene Krallığı topraklarında yetişen ünlü hiciv yazarı Samsatlı Lucian, **MS.163** yılına doğru yazdığı tahmin edilen, "Toxaris" isimli öyküsünde bahsetmekte ve **Tigrapat** isimli bir Laz prensinin ismini anmaktadır.¹³¹ Kırım bölgesinde geçen bu öyküde, adı geçen bu prensin gerçekten yaşadığına dair sağlam bir kayıt yoktur. Ancak, metinde geçen diğer bazı ifadeleri değerlendiren araştırmacılar, bu öykünün gerçek bir takım gözlemleri yansıttığını, dolayısıyla da Lucian'ın Karadeniz'i gerçekten görmüş olabileceğini düşünmektedirler.¹³² Öyküde geçen ismin gerçekliği kesin olmasa da, Samsatlı bir yazarın, bu yıllarda bir Laz hükümdarından bahsetmiş olması, Kolhalıların eskiden olduğu gibi, yeni isimleri ile de, en azından öykülere ve şiirlere konu olmaya devam ettiklerini göstermektedir.

Bu yıllarda bölgede artık bir derebeylik olmaktan çıkıp, güçlü bir krallık haline gelmeye başlayan Lazi hanedanı, Phasis havzasında yeni Kolha krallığının merkezî gücü olarak, diğer derebeylikleri de aynı çatı altında birleştirmek için uzun bir mücadeleye girişmiştir. Aradan, yaklaşık yüz yıllık bir zaman geçtikten sonra, Goth istilası vesilesiyle, bölgeden bahsedecek olan kayıtlar, burada tekrar, küçük ama güçlü bir Kolha krallığının varlığını bildireceklerdir. Bu yeni oluşum, Lazi hanedanı önderliğinde kurulan yeni Kolha krallığıdır ve derebeylikler döneminden, tekrar birleşik Kolha Krallığı dönemine geçiş, arada geçen bu yaklaşık yüzyıllık karanlık dönemde gerçekleşmiştir. Söz konusu Goth istilasının da, ülkenin siyasi yükselişi ve buna paralel olan ekonomik gelişim ile ilgili olduğu şüphesizdir. Doğu Karadeniz'deki ekonomik canlılık, Kolha krallığının, tarih boyunca sürekli ticari ilişkiler içinde olduğu Kırım bölgesi ve buradaki Bosporan krallığı aracılığıyla, istilacı Goth kavimlerinin de dikkatini çekmiş olmalıdır.

¹³⁰ Braund, D. (1994)

¹³¹ Harmon, A.M. (1936)

¹³² Amberger, J.C. (1996)

Goth İstilâsı

Tarihçi Zosimus'un aktardığı bilgilere göre; **MS.255** yılında Karadeniz'in kuzeyindeki, Bosporan Krallığını istila eden Goth kabilelerinden Boraniler, buradan sağladıkları gemiler ve rehberlerle birlikte Doğu Karadeniz seferine çıkarlar. İlk hedefleri Kolha'nın kuzeyinde bir Roma garnizonu olan Pitius kentidir. Ancak, burada büyük bir hezimete uğrarlar. Daha sonra, Bosporanlardan aldıkları gemilerle tekrar yeni bir donanma oluşturlar ve daha hazırlıklı bir şekilde aynı bölgeye ikinci bir sefere çıkarlar. Bu kez, önce, meşhur Artemis tapınağının ve Kolha kralı **Aiet**'in sarayının bulunduğu Phasis bölgesine giderler. Gemilerini buraya demirleyen Boraniler, burada bulunan tapınağı yağmalamak için başarısız bir girişimde bulunurlar ve ardından da tekrar kuzeydeki Pitius kentine yönelirler.¹³³

Boranilerin, Phasis çevresinde tutunamayışları, büyük olasılıkla, o dönemde bölgede oldukça güçlü olan **Lazi** krallığının varlığı ile ilişkilidir. Kolhi hanedanının mirasçısı olarak eski krallığı tekrar canlandırmaya çalışan Lazilerin, -isimleri geçmese de-, daha önceki ve daha sonraki kaynakların kayıtlarına göre, bu yıllarda Phasis nehri çevresinde oldukça güçlü bir konumda oldukları kesin olarak bilinmektedir. Zosimus'un, sarayının varlığından sözettiği **Aiet** de muhtemelen Lazi hanedanına mensup, dönemin Kolha kralı olmalıdır. Zira, daha önce Strabo'nun da belirttiği gibi, Kolhalılar arasında efsanevi kral Aiet'in ismi ve hatırası hala yaşamaktaydı.¹³⁴ Yağma için gelen Boranilerin, Artemis tapınağına yönelik saldırılarının başarısız olması ve kısa sürede bölgeyi terk etmiş olmaları, **Aiet** dönemindeki Lazi krallığının, askeri açıdan oldukça güçlü durumda olduğunu göstermektedir. Zira, aynı Boraniler bu bölgeden çekildikten sonra kuzeyde güçlü bir Roma askeri garnizonunu olan Pitius kentini kolayca ele geçirmişlerdir. Yaz aylarında, ele geçirdikleri tutsaklarla birlikte Pitius kentinde konaklayan Boraniler, bir süre sonra da donanmalarıyla birlikte Trabzon'a doğru yola çıkarlar. Bu sırada Trabzon'da, önlem olarak, kentteki garnizona, dışarıdan onbin askerlik bir takviye alınmıştı. Zosimus'a göre, alınan tüm tedbirlere rağmen, Boranilerin saldırısı, Trabzon için tam anlamıyla bir felaket olmuştur ;

"...Onlar kente saldırdıklarında, iki ayrı surla çevrilmiş bu korunaklı kenti, ele geçirebileceklerini akıllarından bile geçirmiyorlardı. Bununla birlikte, şehirdeki askerler iyice miskinliğe ve ayyaşlığa kapılmışlar, surların üzerindeki nöbetçiler bile görevlerini ihmal ederek sefaya, aleme dalmışlardı. İstilacılar, tırmanmak için hazırladıkları ağaçları önceden surların önüne yığdılar. Kısa bir süre sonra da, gece olduğunda, surlara tırmanarak şehre girdiler. Bu ani ve beklenmedik saldırı, askerlerde paniğe neden oldu ve bir kısmı kentin muhtelif kapılarından dışarıya kaçtı, diğerleri ise düşman tarafından öldürüldü. Böylece şehir zaptedildi. İstilacılar sayılamayacak miktarda para ve çok sayıda esir ele geçirdiler, çünkü tüm bölge halkı,

¹³³ Ridley, R.T. ; 1982

¹³⁴ Henüz tespit edilememiş olsa da, Kolha tarihi boyunca bir çok kralın, Helenistik kaynaklardan öğrendikleri bu ismi kullanmış olmaları muhtemeldir. Birkaç yüzyıl sonra, bölge ile ilgili bilgiler veren Agathias'ın kayıtlarında da, Laz ileri gelenlerinden birinin adının "**Aietes**" olarak geçmesi, bu ismin Kolha eliti arasında o yıllarda bile hala yaşadığını göstermektedir. Dolayısıyla, Zosimus'un bahsettiği bu isim, ilk bakışta mitolojik Aiet'i ifade ettiği izlenimini verse de, gerçekte bahsedilen, muhtemelen dönemin Lazi kralıdır ve bu kral, belki de, bu topraklarda hüküm sürmüş olan **Aiet** isimli onlarca kraldan sadece bir tanesidir.

korunaklı olduğu için bu kentte toplanmıştı. Daha sonra tapınakları, evleri ve güzelliği ya da büyüklüğü ile dikkate değer olan herşeyi yıktılar. Çevredeki bölgeyi de istila ettikten sonra, muazzam bir ganimet töreni düzenleyerek, tekrar ülkelerine geri döndüler.”
(Zosimus ; Nea Historia, I. 33) ¹³⁵

Sadece Doğu Karadeniz’de değil, Anadolu’da da etkili olan bu istilâların ne kadar süre devam ettiği bilinmemektedir. Ancak, yüzyıllar sonra, bir Bizans imparatoru tarafından kaleme alınan bir eserde; **MS.284** yılında imparator olan Diocletianus zamanında, Bosporanlıların Laz ülkesini istila ederek, Halys¹³⁶ nehrine kadar ulaştıklarının anlatılması¹³⁷; -her ne kadar, coğrafi ve tarihi çelişkiler içerse de-, bu istilalar döneminin oldukça uzun bir süre devam ettiği izlenimini yaratmaktadır.

Lazi Krallığının Yükselişi

Lazi krallığının yükseliş devri, Roma imparatorluğunun Diocletianus döneminin ardından bölünme sürecine girişiyle aynı yıllara denk düşmektedir. İç sorunlarla ve de özellikle toplumsal bir tehdit haline gelmeye başlayan Hristiyanlıkla mücadele eden Romalılar açısından, Doğu Karadeniz’deki ticari ve askeri çıkarlar ikinci plana düşmüştür. Muhtemelen bu durumdan yararlanan Lazi krallığı, bu dönemde oldukça güçlenmiş ve eski Kolha krallığının tarihsel toprakları üzerinde kalıcı bir egemenlik kurmuştur. Bu dönemde, Doğu Karadeniz’de, Kolha sahillerinin iki ucunda yer alan kadim Roma garnizonları Trabzon ve Pitius, bölgede Roma varlığını ve etkisini sembolik olarak da olsa devam ettiren iki önemli kenttir. Tehlikeli bir halk hareketine dönüşmek üzere olan Hristiyan akımları denetim altına almaya karar veren Roma İmparatorluğu, **MS.325** yılında, Hristiyanlığı başıbozuk bir halk hareketi olmaktan çıkarıp, ilk kez kurumsal bir yapıya kavuşturmayı amaçlayan İznik konsülünü organize etmiş ve bu konsüle Doğu Karadeniz’deki Roma kentleri; Trapezus ve Pitius’tan¹³⁸ da iki Hristiyan din adamı temsilci olarak katılmıştır. Bu bilgiler, Doğu Karadeniz’de Hristiyanlığın geçmişine ilişkin en eski kayıtlardır.

Önceleri sadece bölgede yaşayan Romalılara hitabeden Hristiyanlık, ikiyüz yıl kadar sonra, yerli halk üzerinde de etkili olmaya başlayacak ve bu gelişmelerde de kuşkusuz, **MS.337** yılından itibaren Hristiyanlığı resmi din olarak kabul eden Roma yönetiminin büyük etkisi olacaktır.

Bununla birlikte, yine bu ikiyüz yıllık dönem, aynı zamanda; bölgede henüz Hristiyanlıkla tanışmamış olan Lazi krallığının da en bağımsız ve en kudretli dönemidir. Hristiyanlıkla ilgili gelişmelere odaklanan bu dönemin tarihçileri, ne yazık ki eserlerinde Lazi krallığının durumu ile ilgili kayıtlara pek yer vermemişlerdir. Marcellinus’un Res Gestae isimli eserinde, İmparator Julian’ın **MS.363** yılındaki İran seferi dönemine ilişkin bölümlerde, Doğu Karadeniz sahilleri ile ilgili bilgiler verilir. Ancak bu bilgilerin, yazarın gözlemlerine ve güncel bilgilerine değil, eski coğrafya kitaplarından yapmış olduğu alıntılara dayandığı, kesin olarak saptanmıştır.¹³⁹ Yine

¹³⁵ Ridley, R. T. (1982)

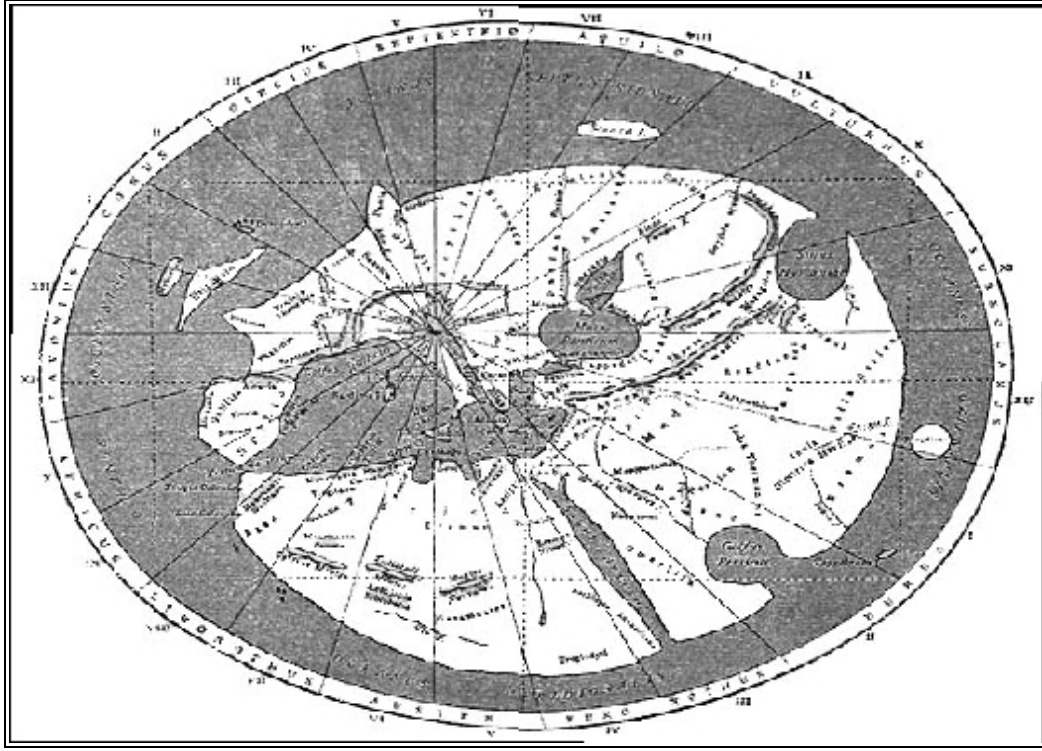
¹³⁶ Bugünkü **Kızılırmak** nehri.

¹³⁷ Moravcsik, G. ve Jenkins, R. J. H. (1967)

¹³⁸ Pétridés, S. (1913)

¹³⁹ Drijvers, J. W. (1995)

aynı dönemde Pacatus tarafından yazılan ve **MS.389** yılına tarihlenen bir eserde, Kolha ülkesinin, Roma imparatorluğundan ayrı bağımsız bir ülke olduğu vurgulanmaktadır.¹⁴⁰

Ravenna'lı isimsiz bir coğrafyacının, MS.7 yüzyıl dünya haritası.
Bu haritada Karadeniz'in doğusu "LAZI" ibaresiyle belirtilmiştir.

MS.396 yılı civarında yazıldığı düşünülen¹⁴¹ "Notitia Dignitatum" isimli resmî bir belgede, Roma imparatorluğunun askeri ve idari yapılanmasına ilişkin durumu rapor edilmiştir.¹⁴² Tüm eyalet ve bağlı bölgelerdeki kale ve askeri birliklerin ayrıntılı olarak sıralandığı bu raporun, Doğu Karadeniz ile ilgili kısmının topoğrafyası üzerine en ciddi çalışmalardan biri C.Zuckerman tarafından gerçekleştirilmiştir. Bölgede, aynı isimleri taşıyan farklı yerlere sıkça rastlanılması nedeniyle ortaya çıkan karışıklıklar, Zuckerman'ın tahlilleriyle olabildiğince giderilmiş ve bu çalışma ile listede adı geçen garnizonlardan bazılarının yerleri yaklaşık olarak netlik kazanmıştır.¹⁴³ Buna göre;

Yssi porto ; Yssi limanı. Trabzon'un 30 km doğusunda, Karadere nehri ağzında, bugünkü Araklı yakınlarındadır.

Kaene Paremboule ; Bu yıllarda Romalıların en doğudaki sınır karakolu olan bu yer, Rize'nin 15 km batısında, Kalo deresi ağzında, bugünkü İyidere yakınlarındadır.

Khaszanenika ; Trabzon'un yaklaşık 25 km güneyindedir.

Mohora ; Bazı yazarlar, bu yeri, o sıralarda bağımsız bir devlet olan Kolha'nın topraklarındaki Moherisis kalesi ile karıştırmışlardır. Oysa, bu listede Mohora ismiyle geçen bu yer, gerçekte, Trabzon'un yaklaşık 55 km güneyindedir.

¹⁴⁰ Zuckerman, C. (1989)

¹⁴¹ Ag.e.

¹⁴² Seeck, O (1876)

¹⁴³ Zuckerman, C. (1989)

Tamamı, idari açıdan Armenia düklüğüne bağlı olan bu garnizonlardan bazılarının yerleri ise tartışmalıdır ;

Pithia ; Bugünkü Of'un bilinen en eski ismi olan Pitiusa'yı çağrıştırıyor olmakla birlikte, Romanın kuzey Kolkha'daki deniz aşırı askeri üssü Pityus'u ifade ediyor olması da güçlü bir ihtimaldir.

Ziganne ; Bu garnizonun yeri de, benzer isimler taşıyan farklı yerler olması nedeniyle kesin değildir. Ancak, yine Kolha sahillerinde, Sigami ya da Zigani olarak da bilinen Roma kalesini ifade ediyor olması en güçlü ihtimaldir.

Sebastopolis ; Burası da muhtemelen, bugünkü Sohumu civarında, eski Dioskuria kentinin yerine kurulan Roma kalesi Sebastopolis olmalıdır.

Sisila ; Sonraki dönemlerde, Prokopius tarafından Sisilis olarak anılan ve Trabzon'un güneyinde yer alan bir kalenin ismi ile benzerlik göstermekle birlikte, kesin olarak nerede olduğu bilinmemektedir.¹⁴⁴

Aynı yüzyılda Doğu Karadenizde köle ticareti yoğun bir şekilde devam etmektedir. Özellikle Bizans sarayında, üstlendikleri önemli görevler nedeniyle, hadım edilmiş Kolha menşeli devşirmelerin isimlerine, sıkça rastlanmaktadır. Bunlardan en çok bilinenler, Bizans sarayında önemli görevler üstlenmiş olan **Subarmakh** ve **Pharisman** isimli devşirmelerdir.¹⁴⁵

Yüzyılın ilk yarısında, Batılı kaynaklarda, Kolha krallığının durumu ilgili bilgilere pek rastlanmaması; bu yıllarda Goth ve Hun istilaları ile boğuşan Romalıların, Doğu Karadeniz'de etkinliklerinin azalmış olmasından kaynaklanır. Aynı yıllarda, Lazi hanedanı, muhtemelen en güçlü dönemini yaşamaktadır ve tüm bölge kabileleri, krallığın çatısı altında toplanmaktadır. Suani kabilesinin de bu yıllarda Kolha krallığına dahil olduğuna dair bir bilgi, bir sonraki yüzyılın tarihçisi Menander tarafından bildirilir. Buna göre, İran ve Bizans arasında Suani bölgesinin egemenliği üzerine çıkan anlaşmazlıkta, Bizans elçisi Petrus, İran şahına, Suani prenslerinin **MS.420**'li yıllardan beri Laz krallarına bağlı olduğunu ispatlayan bir belge sunmuştur. Bir "Laz kral listesi" olan bu belgede, aynı yüzyılın sonuna kadar, her Laz kralının karşısında, ona bağlı olan Suani prensinin adı kayıtlıdır.¹⁴⁶ Yüzyıl'ın ilk yarısında Kolha'da Bizans etkinliğinin en alt düzeyde olduğu dikkate alınırsa; içeriği günümüze ulaşmayan bu kral çizelgesinin varlığı, Laz krallarının da, kendilerine özgü bir devlet arşivine sahip olduklarını göstermektedir. Egemenlik alanlarını Kafkas dağlarının yüksek zirvelerine kadar genişleten Lazlar, yüzyılın ikinci yarısına kadar, muhtemelen en parlak dönemlerini yaşamışlardır.

MS.450'li yıllardan sonra, Orta Avrupa'da Goth ve Hun tehditlerinin etkisini azaltması ile birlikte, Bizanslılar, doğuda tekrar yayılmacı siyasetlerine hız vermişler, aynı yıllardan itibaren de Doğu Karadeniz ile ilgili gelişmeler tekrar resmi kayıtlara geçmeye başlamıştır.

MS.456 yılına doğru, Bizanslıların Lazlara karşı ikinci bir saldırının hazırlıkları içerisinde olduklarını bildiren Priskus'a göre, o sıralarda, düzenlenecek olan bu seferle ilgili planlar müzakere edilmektedir. İlk saldırının zamanı ve sonuçları ile ilgili kayıtlar

¹⁴⁴ A.g.e.

¹⁴⁵ Braund, D. (1994)

¹⁴⁶ Blockley, R.C. (1985)

günümüze ulaşmamıştır. Ancak, Bizanslıların bu sefer sırasında izlenecek rota konusundaki tereddütleri; bir önceki seferde önemli sorunlarla karşılaştığı izlenimini vermektedir. Priskus'a göre; imparatorluk danışmanları, bir önceki seferde olduğu gibi deniz yolunu kullanmalarının oldukça riskli olduğunu; Doğu Karadeniz sahillerinde, donanmaları için barınma imkanı olmadığını belirtirler ve en uygun yolun karadan gitmek olduğuna karar verirler. Ancak, Kolha ülkesine varabilmek için o sıralar İran egemenliğinde olan Armenia topraklarından geçmek zorunda olduklarından, İran'a bir elçi göndererek, bu bölgeden geçiş izni isterler. Bu sırada, gelişmelerden haberdar olan Laz kralı **I.Gubaz** da diplomatik girişimlerde bulunarak, bu seferi önlemeye çalışır. İlk önce İran'a bir elçi heyeti göndererek destek ister. Bizans'ın resmî tarihçisi Priskus'a göre, "o sırada doğuda Hunlarla savaş halinde olan İran şahı, kendisinden yardım isteyen Lazları başından defetmiştir"(!). Bunun üzerine I.Gubaz, ikinci bir elçi heyetini de İstanbul'a göndererek, savaşı önlemeye çalışır. Büyük ihtimalle, aslında sadece önceki savaşın intikamına yönelik olan bu seferin, resmi gerekçesi, bir ultimatom olarak Laz elçilere açıklanır ;

"...Gobaz ¹⁴⁷ Bizanslılara bir elçi heyeti gönderdi. Bizanslılar, Gobaz tarafından gönderilen elçilere, eğer Gobaz kendisi hükümdarlıktan ayrılırsa ya da oğlunun yetkilerine son verirse düşmanlıklarından vazgeçeceklerini, zira yerleşik geleneklere aykırı olarak, ikisinin birden ülkeyi yönetmesinin uygun olmadığını söylediler. Sadece biri ya da diğeri, yani Gobaz ya da oğlu Kolhida kralı olabilirdi..." (Priskus , 33.2) ¹⁴⁸

Geri dönen elçilerden, bu ultimatomu öğrenen I.Gubaz, kendisine sunulan tercih hakkını kullanarak, tüm krallık yetkilerini ve kraliyet armalarını oğluna devreder. İstanbul'a tekrar elçiler göndererek, Bizanslılara, artık ülkeyi tek kral olarak oğlunun yönettiğini bildirir ve bir süre sonra da imparator tarafından görüşmek için İstanbul'a çağrılır.

Ancak, kilise kaynaklarında da, **MS.465** yılında **I.Gubaz**'ın İstanbul'da bulunduğundan bahsedilmesi ve kendisinden hala Laz kralı olarak söz edilmesi, kronolojik bir çelişki gibi görünmektedir. Bu kaynağa göre, Aziz Daniel, I.Gubaz'a telkin ve öğütlerde bulunmuş, ayrıca Bizans imparatoru ile onun arasında arabuluculuk yapmıştı ;

"...Ve bu hükümdarlar, Bizans politikası üzerine bir tartışmaya girişmişlerdi; ve sonuçta, her konuda tanrının hizmetkârlığına açık olma noktasında hemfikir olmuşlardı. Böylece, bu aziz insanın telkinleri sayesinde her ikisini de memnun edecek bir anlaşma üzerinde mutabakata varmışlardı..." (Aziz Daniel'in Yaşamı, 51) ¹⁴⁹

Aynı kaynağa göre, **I.Gubaz**, Aziz Daniel'den öylesine etkilenmişti ki, ülkesine döndükten sonra, gördüklerini halkına da anlatmış ve sonuçta bir çok insan, Lazika'dan ¹⁵⁰ İstanbul'a geldiğinde, Aziz Daniel'i ziyaret etmişti. Ayrıca, I.Gubaz da ona mektup yazarak dualarını istirham etmiş ve kendisine olan bağlılığını, ömrünün sonuna kadar devam ettirmişti. ¹⁵¹

¹⁴⁷ Laz kralı **I.Gubaz**

¹⁴⁸ Blockley, R.C. (1983)

¹⁴⁹ Dawes, E. ve Baynes, N.H. (1948)

¹⁵⁰ "**Lazika**" tabiri bu döneme değil, Aziz Daniel'in biyografisinin derlendiği sonraki zamanlara ait olmalıdır. Zira, ülke adı olarak ilk kez 6. yüzyıl Bizans kayıtlarında, "**Kolhida**" ile eş anlamlı olarak "**Lazika**" terimi de kullanılmaya başlanmıştır.

¹⁵¹ Dawes, E. (1948)

Onun Hristiyanlığa ilgi duyduğunu ima eden bu bilgiler, kilisenin kendi yorumu ya da I.Gubaz'ın ince politikaları ile ilgili olmalıdır. Zira, gerçekte; Paganizm ve Mazdaizm, bu dönemde Laz eliti arasında hâlâ çok güçlü bir konumdadır ve bir Laz kralının ilk kez Hristiyanlığı kabul edişi, ancak bir sonraki yüzyılda gerçekleşecektir. Yaygın görüş, I.Gubaz'ın krallıktan feragat edişinin, **MS.466** yılında gerçekleştiği yönündedir.

Bizans Hegemonyası

I.Gubaz'dan sonraki dönemde Lazi krallığı üzerindeki Bizans etkisi ağırlığını hissettirmeye başlamış ve krallık, önce İranlıların, ardından da Bizans imparatorluğunun hegemonyası altına girmiştir. I.Gubaz'ın oğlu ve veliahtı olan kişi hakkında net bir bilgi yoktur. Ancak, yine Priskus'un kayıtlarından günümüze ulaşan bazı parçalarda, **MS.468** yılında, Suaniilerle Lazlar arasında bir çatışma olduğundan bahsedilir ki, muhtemelen bu, Suani kabilesinin Lazlara karşı bir ayaklanmasıdır. Bu olaylar sırasında, pek net olmayan bir ifade ile anılan "Sematos" isimli kişinin, "Lazların lideri" konumunda olduğu düşünülmektedir¹⁵² ve bu konumu ile onun; söz konusu veliaht, yani Laz kralı **Semat** olması muhtemeldir. Doğu Karadeniz'in bu yıllarına ilişkin olarak, Antakyalı Joannes tarafından günümüze ulaştırılan, bir başka ayrıntı da, **MS.470**'li yıllara aittir. Bu bilgiye göre, Trabzon civarındaki Tzaniler, Romalılara büyük zararlar vermişler ve İmparator Leo da bunun üzerine bölgeye bir destek kuvvet göndermiştir.¹⁵³

MS.519'da Cassiodorus tarafından yazıldığı ve sonraki yıllarda Jordanes tarafından yayınlandığı bilinen "*Goth Tarihi*" adlı eserde, Kafkas dağlarının doruklarında yer alan ve "Kaspian kapıları" olarak adlandırılan geçitlerin, Lazların kontrolü altında olduğu bildirilmektedir.¹⁵⁴ Bahsedilen bölge, Kafkas dağlarının en yüksek zirvesi olan Elbruz dağını da kapsamaktadır ve yazıldığı tarihteki güncelliği şüpheli olan bu bilgi, Lazi krallığının, egemenlik sahasının kuzeydoğu yönündeki en uç noktasını ifade etmektedir. Tarihçi Malalas'ın kayıtlarına göre ise, bu yüzyılın ilk çeyreğinde hüküm süren Laz kralı **Zamnaz**'ın İran hegemonyası altında olduğu anlaşılmaktadır.

MS.522 yılında Zamnaz'ın ölümü üzerine, Laz geleneklerine göre yerine büyük oğlu **I.Tzat**' kral olmuş, ancak İranlılar onun krallığını tanımamışlardı. Bizans tarihçisi *Malalas* bu olayla ilgili gelişmeleri, Bizans resmi bakış açısıyla aktarmaktadır;

*"Pers geleneklerini ve dini vecibelerini yerine getirmeyen yeni Laz kralı **Ztathius**,¹⁵⁵ Paganist inançları da reddetmiş ve Pers İmparatoru Kavad tarafından krallığı onaylanmamıştı. Babası **Damnazes** öldüğünde, hemen, İstanbul'da bulunan Bizans imparatoru Justin'e bir ziyarette bulunarak, kendisini Laz kralı olarak tanımasını ve himayesi altına almasını talep eder. Bu talebi imparator tarafından kabul edilir. Bu şekilde Hristiyanlığı kabul ederek vaftiz olan **Ztathius**, Patrik Nomos'un büyük kızı Valeriana ile evlenir ve onu da yanına alarak ülkesine geri döner. Bizans imparatoru Justin tarafından krallık tevci edilen Tzathius'a Bizans*

¹⁵² Blockley, R.C. (1983)

¹⁵³ A.g.e.

¹⁵⁴ O'Donnell, J. J. (1979) ; Mierow, C.C. (1915).

¹⁵⁵ Laz kralı **I.Tzat**

*stili bir krallık tacı ile saf ipekten beyaz bir kaftan giydirilmişti. Kenarları, şabane altın işlemelerle bezenmiş, boynuna da imparator Justin'in bir madalyonu takılmıştı . Ayrıca beyaz bir tunik ve aynı şekilde üzerinde imparatorun portresinin bulunduğu, harika altın nakışlarla süslenmiş bir "paragaudion" giyinmişti. Ayaklarında ise, kendi memleketinden getirdiği, İran tarzında incilerle süslenmiş ayakkabıları vardı ve kemeri de aynı şekilde incilerle bezenmişti. Kral **Ztathius** ve eşi Valeriana, bunların dışında imparator Justin'den daha bir çok armağanlar da almışlardı." (Malalas 17.9) ¹⁵⁶*

Daha sonraki tarihlere ait bir derleme olan "Khronikon Paskhale" isimli eserde de, bu olay, isim yazılışlarındaki bazı farklar dışında, ¹⁵⁷ aynı şekilde aktarılmaktadır. ¹⁵⁸

I.Tzat'ın saltanatı sırasında, Lazika krallığında yaşanan en ilginç gelişmelerden birisi, Lazika'nın doğu komşusu olan İberia kralının, İran ordusundan kaçarak, ülkesinin ileri gelenleri ile birlikte, eşini, çocuğunu ve kardeşlerini de yanına alıp, Lazi topraklarına sığınmasıdır. Lazi ülkesi uzunca bir süre, İranlıların bu ve benzeri gerekçelere dayanarak düzenlediği saldırılarla mücadele etmek zorunda kalır. ¹⁵⁹

MS.528 yılında Pers imparatoru, bu kez de Lazların Bizanslılarla ittifak yapmasını gerekçe göstererek, Laz kralı Tzat'a karşı sefere çıkar. Bu gelişme üzerine **I.Tzat'**, Bizans imparatoruna haber yollayarak yardım ister ve büyük bir Bizans kuvveti Laz kralına destek olarak yollanır. ¹⁶⁰ Bölge, bu yıllarda, Bizanslılarla İranlılar arasındaki uzun süreli egemenlik mücadelelerine sahne olmuş ve aynı dönemde Laz kralı I.Tzathi'in ardından, muhtemelen onun kardeşi olan **Opsit**, Laz kralı olarak tahta geçmiştir. Hangi yıllar arasında saltanat sürdüğü bilinmeyen bu kralın ismi, yalnızca, kendisinden sonraki dönemde, ardında bıraktığı Bizanslı sevgilisi Theodora'nın İranlılar tarafından kaçırılması ile anılmıştır. ¹⁶¹

MS.532 yılında, İranlılar ve Bizanslılar arasında bir barış antlaşması yapılarak geçici bir ateşkes dönemine girilmiş, bu dönemde de Laz kralı Opsit'in ardından, yine muhtemelen I.Tzat'ın oğlu olan II.Gubaz, amcasının yerine tahta geçmiştir.

Lazika Savaşları

II.Gubaz'ın saltanatında, Lazika krallığı en kötü dönemini yaşar ve çöküş süreci hızlanır. İmparator Justinianus yönetiminde artık Lazika'ya iyice yerleşen Bizanslılara karşı, Lazların yapabileceği hiç bir şey yoktur. Laz kralının, tamamen, ülkede bulunan Bizanslı komutanlar tarafından yönetilir duruma düşmüş olması ve karşılaşılan diğer uygulamalar, Lazlar tarafından oldukça onur kırıcı gelişmeler olarak değerlendirilir. Ancak huzursuzluğun patlama noktası, gerçekte bu nedenlerin ötesinde, ticari çıkar çatışmalarına dayanır. ¹⁶² İran'la Bizans arasındaki geçici barış döneminde, Lazika'da bulunan Bizans ordusunun komutanlarından biri,

¹⁵⁶ Jeffreys, M. & E. (1998)

¹⁵⁷ Bu kaynakta **I.Tzat'**ın babasının adı **Zamnaz** olarak geçmektedir.

¹⁵⁸ Whitby, M. (1989)

¹⁵⁹ Dewing, H. B. (1928)

¹⁶⁰ Jeffreys, M. & E. (1998) ; Whitby, M. (1989)

¹⁶¹ Dewing, H. B. (1928)

¹⁶² Braund, D. (1991)

imparatorunu ikna ederek, sahilde Petra adıyla bir liman kenti inşa ettirmiş ve Lazlara karşı en ağır sömürgecilik kurallarını uygulamaya koymuştu. Ülkenin tüm ticareti, Bizanslıların tekeli altına girmiş, özellikle de Lazların önemli ihtiyaç maddeleri olan, tuz, tahıl ve şarap gibi ürünlere, Bizanslılarca fahiş fiyatlar uygulanmaya başlanmıştı.¹⁶³

MS.542 yılında artık sabırları tükenen Lazlar, bir elçi heyetini İran kralı Hüsrev'e yollayarak kendisinden yardım isterler. İran kralının huzuruna çıkan elçiler, klasik bir diplomasi örneği sergileyerek, ona, ayrıntılı bir şekilde niçin Lazlara yardım etmesi gerektiğini anlatırlar. "Kolhalıların eski çağlardan beri İranlıların dostları ve müttefikleri olduğunu, bunu gösteren yazılı kayıtların her iki ülkenin arşivlerinde bulunduğunu, ancak daha geç çağlarda atalarının çeşitli nedenlerden dolayı, talihsiz bir şekilde Bizanslılara müttefik olmak zorunda kaldıklarını" belirtirler. Bu şartlarda, hiç bir koşul öne sürmeden İran hegemonyasını kabul edeceklerini, çünkü Bizanslıların ağır baskılarından bunaldıklarını açıklarlar. Kral Hüsrev bu açıklamalara oldukça sevinerek, Lazlara yardım edeceğine söz verir. Bu elçilere, daha önceden bir çok kişinin kendisine, bu ülkenin aşılması zor sarp dağlarla, sık ormanlarla kaplı olduğunu rapor ettiklerini söyler ve Kolha ülkesine büyük bir orduyla girmesinin mümkün olup olmadığını sorar. Lazika elçileri, kralın bu tereddütünü de giderirler ve ağaç kesilerek yol açılabilceğini, ayrıca kendilerinin de onlara kılavuzluk edeceklerini belirtirler. Bunun üzerine büyük bir gizlilik içinde sefer hazırlıklarına başlanır ve bir süre sonra İranlılar Kolha ülkesine girerler. Böylece İran ile Bizans arasında "Lazika savaşları" olarak bilinen uzun bir mücadele dönemi başlar. İlk yıllarda, Kolhalıların desteğiyle bölgeyi büyük ölçüde kontrol altına alan İran ordusu karşısında Bizanslılar ülkeyi terk etmek zorunda kalırlar. Ancak, yeni yeni Hristiyan olmaya başlamış olan Lazlarla, eski dinleri Mazdeizmi temsil eden İranlılar arasında da çok geçmeden huzursuzluk baş göstermeye başlar. Daha da önemlisi Bizans'ın Lazika limanlarına uyguladığı ticari ambargo nedeniyle ülkede ekonomik sıkıntılar had safhaya ulaşmıştır. Köle ve deri karşılığında, Bizanslılardan tuz, tahıl ve şarap ithal eden tüccarlar, bu yeni durumdan oldukça zarar görmüşlerdi. Ayrıca, İranlıların koloniler kurarak Kolha'da kalıcı olarak yerleşmeyi düşündüklerini gösteren bazı gelişmeler de huzursuzluğun boyutlarını iyice arttırmıştı.¹⁶⁴

MS.549 yılına doğru tüm bu faktörlerin etkisi ile Laz kralı II.Gubaz, tekrar İranlılara karşı cephe alır ve bu sefer de, Bizans imparatorundan yardım ister. Krala muhalif olan Laz ileri gelenlerinden **Parsans** isimli bir kişi de bu cepheleşmede İranlıların yanında yer alır. İmparator Justinianus Trabzon bölgesinde yaşayan Tzanilerden bin kişilik öncü bir kuvveti kral Gubaz'ın yardımına gönderir. Daha sonra gelen Bizans kuvvetleri ile birlikte Lazika toprakları, tekrar şiddetli çatışmalara sahne olur.

Prokopius'a göre ; bu yıllarda bu topraklarda bulunan en önemli Laz kentleri ve kaleleri ; sırasıyla, çok sağlam bir yer olan **Arkhaiopolis**, kuzeyde Sebastopolis¹⁶⁵ ve Pitiunt¹⁶⁶ kaleleri, İberia sınırı yakınında **Skanda** ve **Sarapanis** , ayrıca diğer önemli kentler olan Rodopolis ve Mokheresis'dir. Lazika krallığının sınırları dışında, güneydeki sahil kesiminde, Trabzon'a doğru sırasıyla, yeni inşa edilen Petra¹⁶⁷ kenti ile **Atene** ve

¹⁶³ Dewing, H. B. (1914)

¹⁶⁴ A.g.e.

¹⁶⁵ Bugünkü **Sohumi** kenti. Eski adı Dioskuria.

¹⁶⁶ Bugünkü **Pitsunda**.

¹⁶⁷ Bugünkü **Kobuleti** yakınlarında.

Rize¹⁶⁸ kasabaları yer alır.

Özellikle, Lazika krallığı topraklarında yoğunlaşan savaşta, Kolhalıların askeri gücü önemli rol oynar. **Pubelis** isimli bir Laz lideri tarafından pusuya düşürülen İranlılar ağır kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kalırlar. Diğer bölgelerde de yenilgiye uğrayan İranlılar, sonunda Lazika'yı boşaltmak zorunda kalırlar.¹⁶⁹

Prokopius'un Seyahat Notları

Prokopius, **MS.550**'lerin ilk yıllarına ait gelişmeleri aktardığı, sekizinci kitabının büyük kısmını da, Doğu Karadeniz'e ve Lazika savaşlarına ayırmıştır. Bu kitabının ilk bölümlerinden biri, muhtemelen, gemi ile Lazika'ya doğru giderken, sahil boyunca tuttuğu notlara dayanmaktadır. Bu bölümde, özellikle, Trabzon ile Lazika sınırı arasındaki sahil şeridine ilişkin bilgiler oldukça değerlidir;

*"...Buradan, **Trapezuntine** bölgesinden **Susurmene**¹⁷⁰ köyüne ve **Rize** denilen yere varılır, ki burası Trapezuntine'den, sahilde Lazika istikametine doğru, iki günlük mesafedir... Trapezuntine civarındaki tüm yerlerde üretilen ballar, oldukça serttir...Bu bölgenin sağ tarafında, yukarıda, **Tzanika**'nın dağları yükselir, ve onların arkasında da Ermeniler yer alır, ki bunlar Bizanslılara bağlıdır... " (Prokopius VIII. ii. 3-5)¹⁷¹*

Önceki kayıtlarda, sahilde Kalo deresine kadar uzandığı bilinen, ancak bu dönemde, daha doğuda **Rize** deresine kadar genişlediği anlaşılan Bizans toprakları, bu noktada sona ermektedir. Bu sınır noktasındaki dere ile aynı adı taşıyan bir "yer" olarak bahsedilen **Rize**, muhtemelen, Bizansın o yıllardaki sınır karakoludur ve sonraki zamanlarda bu garnizon, aynı isimle anılacak olan yerleşimin de ilk çekirdeğini oluşturmuştur.

Sınırın ötesinde ise, hiç otoriteye bağlı olmayan yerli topluluklar, doğuya Lazika sınırına kadar tüm sahil şeridine egemendirler. Bu topluluklar içindeki en önemli unsurlar, kuşkusuz, en eski zamanlardan beri bu sahillerin yerlileri olan ve önceki çağlarda **Heniohi** olarak adlandırılan denizci topluluklardır;

*"Rize'nin ötesinde, bağımsız yaşayan toplumlar bulunur, ki bunlar Bizans toprakları ile Lazilerin arasındaki bölgede yaşarlar. Ve burada, **Atene**¹⁷² isimli, tanınmış bir köy vardır... Atene'dan sonra, **Arkhabis**¹⁷³ ve eski bir kent olan **Apsarus**¹⁷⁴ gelir, ki burası Rize'den üç günlük mesafedir." (Prokopius VIII. ii. 10-11)¹⁷⁵*

Bu sahil üzerinde, Trabzon dışında varlığı bilinen, bir başka eski koloni yerleşimi de **Apsarus** kentiydi. O dönemde büyük ölçüde terk edilmiş olan bu kentin bulunduğu bölge de yine yerli kabilelerin denetimindedir;

¹⁶⁸ Bugünkü **Rize**

¹⁶⁹ Dewing, H. B. (1914)

¹⁷⁰ Bugünkü **Surmene**.

¹⁷¹ Dewing, H. B. (1928)

¹⁷² Bugünkü **Pazar**. Prokopius, "Athene" olarak kaydettiği bu ismin Yunanca olduğuna emindir ve bu konudaki rivayetleri aktarır.

¹⁷³ Bugünkü **Arhavi**.

¹⁷⁴ Bugünkü **Gonio** civarında.

¹⁷⁵ Dewing, H. B. (1928)

“Bu kentin doğusunda, -kente adını vermiş olan- Apsyrtus’un anıt mezarı bulunur. Burası eski zamanlarda, etrafı geniş surlarla çevrili kalabalık bir kentti ve büyük bir kentin göstergesi olan, tiyatro, hipodrom gibi tüm donanımlara sahipti.” (Prokopius VIII. ii. 14)

“Bu bölgede yaşayan halk, şu anda, ne Bizanslılara ne de Laz kralına bağlı değildir, ama Laz piskoposunun onlara papaz tayin etmesi, onların hristiyan olduklarını göstermektedir. Onlar -yapılan anlaşma gereği- bölgelerinden geçen postalara, kendilerine özgü tekneleriyle refakat ederler.” (Prokopius VIII. ii. 17-19)¹⁷⁶

Dağılma sürecine girmiş olan Lazika krallığının bu yıllarda Kolha’nın güney kesiminde güçlü bir etkinliği bulunmamaktadır. Phasis nehrinin güneyinde, bugünkü Kobuleti civarında kurulmuş olduğu sanılan **Petra** garnizonu, bölgedeki en önemli Bizans askeri üssüdür ve toprakları sahilde bu noktadan itibaren kuzeye doğru uzanan Lazika krallığı, Phasis’in kuzeyinde, eski kudretini hala devam ettirmektedir ;

“Apsarus kentinden sonra, bir günlük yolculukla, Petra’ya ve Lazi sınırına ulaşılır, burası Karadeniz’in sonudur ve burada sahil bir hilal biçimini alır. Buradan sonrası Lazika ismiyle bilinen ülkedir. Onların iç kısımlarındaki bölgede, Skymnia¹⁷⁷ ve Suania¹⁷⁸ yer alır. Bu kavimler, Lazların tebası durumundadırlar. Aslında, bu toplumlar kendi soylarından birer yöneticiye sahip olsalar da, bu yöneticilerden birinin yaşamı sona erdiğinde, Laz kralı tarafından oraya başka bir yönetici tayin edilir. Bu bölgenin bir tarafında, eski zamanlardan beri, İberialılara bağlı olan, Meskhilerin yerleşik olduğu dağlık bölge bulunur.” (Prokopius VIII. ii. 21-23)¹⁷⁹

Dağlı **Skymni** ve **Suani** kabilelerinin dışında, kuzey sahillerindeki **Apsili** ve **Abasgi** kabileleri de, yine Lazika krallığına bağlı toplumlar olarak sıralanırlar ;

“Kuzeyde, Petra kentinin tam karşına denk gelen sahiller Apsili bölgesidir. Absilililer Lazilere bağlıdırlar...” (Prokopius VIII. ii. 33)¹⁸⁰

Apsilililerin ardında da **Opsit** ve **Skeparna** isimli iki ayrı liderleri olan Abasgiler yer almaktadır;

“Absilililerin ardında, hilal şeklindeki bu sahilin diğer ucundaki kıyılarda Abasgiler bulunmaktadır. Abasgiler de, eski zamanlardan beri Lazilere bağlıdırlar, ama onların kendi soylarından iki ayrı yöneticileri vardır. Bunlardan biri, memleketin batısını diğeri ise doğusunu yönetir. Bu barbarlar, yakın zamana dek ormanlara ve ağaçlıklara tapınırlardı,¹ ve sıradan bir barbar tavrı ile ağaçları tanrıları olarak kabul ederlerdi.” (Prokopius VIII. iii. 12-14)

Prokopius, çağlar boyunca, Doğu Karadeniz’de bir ekonomi haline gelen köle ve çocuk ticaretinin, bu yıllarda özellikle Abasgiler arasında oldukça yaygın olduğunu da belirttikten sonra, savaşın son durumuna ilişkin gelişmeleri aktarmaya devam eder. Trabzon civarından sekizyüz **Tzani**’nin de Bizanslılar adına, bölgede İranlılara

¹⁷⁶ A.g.e.

¹⁷⁷ Muhtemelen bugünkü **Ratcha** ve **Lechkhumi** bölgeleri.

¹⁷⁸ Bugünkü **Svaneti** bölgesi.

¹⁷⁹ Dewing, H. B. (1928)

¹⁸⁰ Dewing, H. B. (1928)

karşı savaşmakta olduğu sıralarda, Lazlar arasında da, Bizans karşıtı unsurlar, tekrar güçlenmeye başlamıştır. İran yanlısı bazı Laz ileri gelenleri, ülkenin çeşitli yerlerinde Bizanslılara karşı, İran güçleri ile işbirliği yapmaya başlamışlardır. Bunlardan birisi olan **Terdet**, Apsili bölgesinde, İran lehine sinsice bir hareket gerçekleştirerek, bölgedeki güç dengelerinin bir anda değişmesine yol açar ;

*“Apsili eski zamanlardan beri Lazlara bağlıdır ve şu anda bu memlekette yerlilerce **Tzibili** adıyla bilinen son derece sağlam bir hisar bulunur. Ama Laz ileri gelenlerinden Terdet isimli birisi, ki kendisi kral Gubaz’a muhalif olan önemli bir yöneticiydi. Gizlice İranlılarla anlaşmış ve bu önemli kaleyi onlara teslim etmek amacıyla bir İran ordusunun başında Apsili’ye gelmiş. Kale kuşatıldığında da, kendisi adamları ile birlikte ilerleyerek kalenin içine girmiş, çünkü kalenin muhafızları, bir Laz komutanı olarak kendisinden hiç şüphelenmemişler ve herhangi bir itaatsizlikte bulunmamışlar. Böylece İran ordusu Terdet tarafından surlardan içeri alınmış.”*
(Prokopius VIII. x. 1-3)¹⁸¹

Benzer bir olayda, Lazların en sağlam kalesi olarak bilinen **Uthimere**’de yaşanmış ve burada da **Theophobius** isimli bir başka Laz, Bizanslılara karşı İranlılarla işbirliği yapmıştı. Bu gelişmelerle birlikte, görünürde İranlılara karşı müttefik olan Bizanslılar ve Lazlar arasında, kökü geçmişe dayanan, karşılıklı güvensizlik tekrar su yüzüne çıkmaya başlamıştı. İberia sınırı yakınındaki Laz kaleleri, **Skanda** ve **Sarapanis**’e, savaş koşulları gerekçesiyle, müttefik Bizanslılar tarafından geçici olarak el konulmuş ve buradaki Lazlar çıkartılarak, yerlerine Bizans askerleri yerleştirilmişti. Savaş İran lehine gelişmeye başladığı sırada kral II.Gubaz da yakın çevresi ile birlikte dağların yüksek zirvelerine taşınmıştı. Bu sırada, İran komutanı, kendileriyle işbirliği yapması için, kral II.Gubaz’a bir mektup¹⁸² yazar, ancak onu ikna etmeyi başaramaz.

Savaşla ilgili gelişmeleri aktarırken, coğrafi bilgiler vermeye de devam eden Prokopius’a göre, Lazların en önemli ve en büyük kenti olan **Arkhaiopolis**, ülkenin iç kısımlarında, bugünkü Tekhuri nehri yatağı üzerinde kurulu idi.¹⁸³ Prokopius, bu kentin oldukça sağlam şekilde tahkim edilmiş olduğunu bildirir ;

“Arkhaiopolis kenti, son derece sarp bir yamaçta kuruludur ve yukarıdaki dağlardan aşağı doğru akan bir akarsuyun üzerindedir. İki kapısı vardır; biri aşağı tarafta vadiye doğru açılır, bu kapı erişilmez bir konumda değildir ve pek kolay olmasa da belli bir noktaya kadar dışarıdan ulaşılabilir. Ancak, yukarı taraftaki kapı, dik bir rampaya açılır ve dışarıdan yaklaşılabilmek son derecede zordur.” (Prokopius VIII. xiv. 1-3)¹⁸⁴

Prokopius’un bilgi verdiği bir başka Laz yerleşimi de **Mokheresis** bölgesidir ;

“Mokheresis, Arkhaiopolis kentinden bir günlük uzaklıkta, kalabalık köylerin yer aldığı bir bölgedir. Burası, şarapları ve diğer iyi ürünleri nedeniyle, gerçekten Kolkhida’nın en iyi yeridir. Bu bölge Reon isimli bir nehir tarafından sulanır ve burada eski zamanlarda Kolhiler bir hisar inşa etmişler. Ama sonraki zamanlarda, yine kendileri bu hisarın büyük bir kısmını yıkmışlar. Bu zamanlarda, bu hisar Yunanca “Kotiaion” olarak adlandırılırdı. Ama şimdi Lazlar, dil

¹⁸¹ Dewing, H. B. (1928)

¹⁸² Prokopius, kitabında bu mektubu da yayınlamıştır.

¹⁸³ Son arkeolojik kazılarla, Lazika krallığının başkenti olan bu yerin kalıntıları, Nokalakevi mevki civarında ortaya çıkarılmıştır.

¹⁸⁴ Dewing, H.B. (1928)

konusundaki cehaletleri nedeniyle, bu ismin telaffuzunu bozarak, buraya Kotais¹⁸⁵ diyorlar.”
(Prokopius VIII. xiv. 46-48)¹⁸⁶

Tzaniler

Prokopius, daha sonraki yıllarda yayınlanan “Yapılar” isimli bir eserinde de, yine aynı yıllarda **Tzanika** olarak bilinen Trabzon bölgesine yaptığı bir seyahatin notlarını aktarır. Justinianus dönemindeki imar faaliyetlerinin anlatıldığı bu eserin bir bölümü, eski Kolha kültürünün en batıdaki uzantıları olarak kabul edilen ve bugünkü Trabzon ve Rize civarındaki dağlık bölgelerde yaşamış olan Tzanilerin topraklarına ayrılmıştır. Prokopius, Tzanika olarak adlandırılan bu bölgede, Bizans devletinin icraatlarını da, yine devletin resmi tarihçisi olarak aktarmıştır. Sahil şeridindeki denizci akrabalarının aksine, yüksek kesimlerde yaşayan Tzaniler, o dönemde yaylacılık ve eşkiyalıkla geçinmekteydiler. Prokopius yazısının başında Tzaniler ve onların memleketleri ile ilgili bazı ön bilgiler vererek, gözlemlerini aktarır ;

“Tzaniler, kadim zamanlardan beri, herhangi bir hükümdara bağlı olmayan bağımsız bir halk olarak yaşamışlardır. Vahşice bir yaşam biçimi sürdürerek, ağaçlara, kuşlara ve çeşitli mahluklara tanrıları gibi hümet ederler ve onlara taparlar. Ömürlerinin tamamını gökyüzüne doğru uzanan ve ormanlarla kaplı olan bu dağlarda yaşayarak geçirirler, ama hayatlarını, ziraat ile değil, haydutlukla ve eşkiyalıkla kazanırlar. Zira, toprağı işleme konusunda usta değillerdir ve memleketleri, sarp dağların en az olduğu yerlerde bile oldukça engebelidir. Bu yaylalar, engebeli olmanın ötesinde, son derece taşlık, işlenmesi zor ve hiç bir mahsule uygun olmayan bir toprak yapısına sahiptir. Onlar tarım yapacak olsalar bile, ürün yetiştirmek için yeterli toprak bulamazlar. Burada, ne araziye sulamak, ne de tahıl yetiştirmek mümkün değildir; çünkü bu bölgede düz bir arazi bulunmaz ve hatta buralarda ağaç da yetiştiği halde, bunlar meyve vermeyen ağaçlardır. Zira bu bölge; bitmek bilmeyen kışın etkisiyle, uzun süre kar altında kaldığından, ilkbaharın başlangıç dönemi son derece belirsiz ve düzensizdir. Bu nedenlerden dolayı Tzaniler eski çağlarda bağımsız bir yaşam sürmüşlerdir, ama şimdiki imparator Justinianus’un saltanatı sırasında, general Tzittas’ın komutasındaki bir Roma ordusu tarafından bozguna uğratıldılar ve hepsi kısa sürede mücadeleden vazgeçerek boyun eğdiler. Böylece, tehlikeli bir özgürlüğün yerine, sıkıntısı daha az olan esareti tercih etmiş oldular. Ve onlar hemen Tanrıya itaat ederek, Hristiyanlığı kabul ettiler. Böylece, her tür haydutluktan vazgeçerek yaşam biçimlerini huzurlu bir yola sokmuş oldular ve -daha sonra- düşmana karşı sefere çıkıldığında, her zaman Romalıların yanında yer aldılar.”

(Prokopius, Yapılar, III. vi. 1-7)¹⁸⁷

Sonraki yüzyıllarda bu “huzurlu yol”, bölge halkına yönelik güçlü bir asimilasyon aracı olarak kullanılacak ve resmî kilise dili olan Yunanca, bu şekilde bölgede kök salıp yaygınlaşacaktır. Justinianus, Perslerle olan mücadelesinde oldukça önem taşıyan bu bölgenin Hristiyanlaştırılması için büyük bir çaba harcamıştır. Bu strateji çerçevesinde, Tzani memleketinde inşa edildiği belirtilen **Skhamalinikhi** kilisesi,

¹⁸⁵ Muhtemelen bugünkü **Kutaisi** kenti. Prokopius’un bu ismin kökeni ile ilgili yorumu da oldukça ilginçtir. Zira, ona göre, eski zamanlarda Kolhalılar tarafından inşa edilen bu kalenin gerçek ismi Yunancadır ve Kolhalılar bu ismi telaffuz edemediklerinden yanlış şekilde söylemektedirler (!)

¹⁸⁶ Dewing, H.B. (1928)

¹⁸⁷ Dewing, H.B. (1940)

muhtemelen bugünkü **Sumela** manastırının ilk nüvesidir.

*“Ve imparator Justinianus, Tzani’lerin bir zaman sonra yaşam biçimlerini tekrar değiştirerek, daha ilkel olan eski geleneklerine dönebilecekleri endişesiyle, aşağıdaki önlemleri tasarladı: Tzanika ulaşılması zor bir memleketti, özellikle de atlılar için bu kesinlikle mümkün değildi, zira belirtmiş olduğum gibi her taraf uçurumlarla çevrili ve ormanlarla kaplıydı. Bu nedenle Tzanilerin komşuları ile ilişki kurmaları mümkün olmuyordu ve yabancı hayvanlar misali, kendi aralarında izole bir yaşam sürüyorlardı. Bu durumu değiştirmek için, imparatorun emri ile ulaşma engel olan ormanlarda ağaçlar kesilerek yollar açıldı ve engebeli yerler düzeltilerek, atların ilerleyebilmesi için uygun hale getirildi. Bu şekilde onların komşularıyla ilişki kurmaya yönelmeleri ve normal insanlar gibi diğer toplumlarla biraraya gelmeleri sağlanmış oldu. Daha sonra imparator, **Skhamalinikhon** adıyla bilinen bir yerde onlar için bir kilise inşa ettirdi ve böylece onlara, ayinlerini gerçekleştirmeleri, kutsanmış ekmeği bölüşmeleri, dualarla tanrıya sığınmaları ve diğer dini vecibeleri yerine getirebilmeleri için imkan sağlamış oldu. Bu sayede, artık onlar da insan olduklarını bileceklerdi. Ve memleketin her tarafına kaleler inşa etti, Roma ordusunun bu güçlü garnizonlarında onlara görevler vererek, diğer toplumlarla ilişki kurmalarını kolaylaştırdı. Şimdi Tzanika’da inşa edilen bu kalelerin yerlerini sayacağım.”*
(Prokopius, Yapılar, III. vi. 8-14) ¹⁸⁸

Prokopius’un Tzanika’daki kalelerin yerlerine dair notları, metinden anlaşıldığına göre, bugünkü Bayburt kenti civarından Trabzon yönüne doğru, Ksenophon’un rotasını kullanarak yaptığı bir seyahate dayanmaktadır.

*“Bu memleketin sınırlarını belirleyen noktalardan biri, üç yolun buluştuğu bir yerdedir; Ermenilerle Tzaniler arasındaki sınır bu noktadan itibaren başlıyor ve öteye doğru devam ediyordu. İmparator, daha önce kale bulunmayan bu yerde, bölgenin asayışı için **Horonon** adıyla, büyük ve çok sağlam bir kale inşa ettirdi. Burası Romalılar için, Tzanika’ya geçiş noktasıdır. Buraya “Dük” ünvanıyla, askeri bir komutan yerleştirildi.”*
(Prokopius, Yapılar, III. vi. 15-17) ¹⁸⁹

Prokopius’un tanımladığı bu nokta, bugünkü Bayburt kenti civarında bir yerde olmalıdır. Öteye, -doğuya- doğru devam ettiği belirtilen Tzani-Ermeni sınırı ise Çoruh nehrine paralel olarak doğu yönünde uzanmaktadır. Prokopius, Tzanika memleketine yaptığı geziye bu noktadan itibaren başlamış ve kuzeydeki Soğanlı dağlarını aşabilmek için, asırlar önce Ksenofon’un takip ettiği güzergahı izlemiştir.

“Ve Horonon’dan iki günlük uzaklıkta bir yerde, Tzanilerin Okeniton olarak bilinen bölgesi başlar -ki Tzaniler kendi içlerinde farklı kollara ayrılmaktadırlar-, burada Kharton denilen yerde, eski zaman insanları tarafından inşa edilmiş, ancak uzun süre önce bakımsızlık yüzünden harabe haline gelmiş kaleye benzer bir yapı bulunuyordu. İmparator burayı tamir ettirerek, kalabalık bir nüfusun burada barınmasını ve memleketin düzeninin korunmasını sağlamıştır.”
(Prokopius, Yapılar, III. vi. 18-19) ¹⁹⁰

¹⁸⁸ A.g.e.

¹⁸⁹ A.g.e.

¹⁹⁰ A.g.e.

Prokopius'un muhtemel Trabzon güzergâhı ve bölgede günümüze kadar ulaşmış olan bazı köy isimleri.

Adı geçen **Khart**; bugün de aynı güzergah üzerinde **Hart** köyü olarak ismini yaşatmaktadır. Prokopius da, Ksenofon gibi buradan kuzeye doğru ilerlemiş, Soğanlı dağlarını aşarak, "Madur tepesi" eteklerinden kuzeybatıya, Trabzon yönüne doğru yoluna devam etmiştir. Bu arada, aynı bölgeye dahil olan ancak yolunun üzerinde olmayan yerlere ilişkin bilgileri de notlarına eklemiştir ;

"Ve buradan biraz doğu tarafına gidildiğinde, kuzeye doğru uzanan sarp bir vadi vardır; burada da Barkhon isimli büyük bir yeni kale inşa ettirdi. Söylediklerine göre, bu kalenin ötesinde, dağların aşağı tarafları Okeniton Tzanilerinin sığırlarını barındırdıkları ve kışlaklarının bulunduğu yerlerdir. Onlar bu sığırları, toprağı sürüp işlemek için değil, sürekli bir süt kaynağına sahip olmak ve etleriyle beslenmek için yetiştirirler."
(Prokopius, Yapılar, III. vi. 20-21) ¹⁹¹

Binlerce yıl önce olduğu gibi, bugün de yaylacılık geleneğinin sürdürüldüğü bu yörede; köy isimlerinde¹⁹², ve hatta konuşulan dilde Tzanilerden kalma izlere rastlamak mümkündür. Prokopius'un, Trabzon'a doğru yoluna devam ederken, kuzeydoğu yönünde yerini tarif ettiği, ancak yolunun üzerinde olmadığından bizzat görmediği vadi, bugünkü Solakli vadisinin yukarı kesimidir. Solakli vadisi civarında oturdukları anlaşılan Okenitlilerin isimlerinden bazı izler de farklı formlarda günümüze kadar ulaşabilmiştir.¹⁹³ Prokopius, Okenitlilerden bahsettikten sonra, bugünkü Karadere vadisinin üst kesimlerinden aşağı doğru, kuzeybatı yönünde Trabzon'a

¹⁹¹ A.g.e.

¹⁹² "Zanoj" (1), "Zanha" (2), "Zanike" (3), "Lazana" (4). Bkz. Harita

¹⁹³ Tüm yerli kökenli köy isimleri, özellikle geç Bizans döneminde, Yunanca fonetik ve gramer kurallarına uygun şekilde düzeltildiği ya da değiştirildiği için, günümüze ulaşabilen bu tür izleri tespit edebilmek tesadüflere bağlıdır. Bu tesadüflerden biri, tarif edilen bölgede yer alan ve **Okenit** ismini günümüze kadar taşıyabilen **Ogene** köyüdür. Yerli kökenli bu ismin Bizans dönemindeki "Helenizasyon" sürecinden etkilenmeden günümüze kadar taşınabilmiş olması, muhtemelen "Eugenius" olarak bilinen hristiyan azizinin ismine benzetilmesi ya da yakıştırılması sayesinde mümkün olabilmektedir.

doğru ilerlemeye devam eder ;

“Tepelerin hemen ardında, düzlük bir arazide kurulu bulunan Kena isimli yer ve bu yerin batısına doğru, Sisilis isimli kale yer alır; eski çağlarda inşa edilmiş fakat daha sonra terkedilmiş olan bu kale, İmparator Justinian tarafından onarılmış ve diğerleri gibi burası da bir Roma askeri garnizonu haline getirilmiştir. Ve bu kaleden sonra, kuzeybatı yönünde varlığı bilinen bir diğer yerin ismi de, yerli halk arasında “Longini’nin mevzisi” olarak geçer, zira eski zamanlarda Romalı general Longinus, Tzanilere karşı bir sefere çıktığında burada karargah kurmuştu. Burada; Sisilis’den bir günlük uzaklıkta, imparator tarafından Burgusno isimli büyük bir kale inşa edildi.” (Prokopius, Yapılar, III. vi. 22-24) ¹⁹⁴

Prokopius, Trabzon’a ulaşmadan önce, yolu üzerindeki son kale olan Burgusno’nun kurulduğu yerin, yerli halk tarafından **“Longini’nin mevzisi”** olarak adlandırıldığını belirtmiş, ancak ne yazık ki bu yerel ifadenin, yerli dildeki orijinalini değil, Latincesini aktarmıştır. Prokopius’un Trabzon’a yakın bir yer olarak tarif ettiği bu yer de, Trabzon’un yaklaşık 15 km güneyinde bulunan ve ismi günümüze **Lolongena** ya da **Lolongene** şekilleriyle ulaşan köyün bulunduğu yer olmalıdır. Zira, bu köyün adı, eski yerli Güneybatı Kafkas dillerinde, yer adlarında rastlanan **“La-, Le-”** şeklindeki önekli yapıya uymaktadır. Bu durumda Prokopius’un bahsettiği, “Longini’nin mevzisi” de burası olmalıdır ;

Le-longini ya da Lo-longene (=Longini’nin mevzisi)

Prokopius buradan Trabzon’a ulaşmadan önce, güneybatısında kalan bölgeye de kısaca değinmiştir notlarında. Yine Tzanilere mensup toplulukların yerleşik olduğu bu bölgeler, bugünkü Maçka kasabası civarından, batıda Tonya, güneyde Torul kasabalarının bulunduğu yerlere kadar uzanmaktaydı ;

“Sisilis kalesi, buranın biraz yukarısında bulunmakta ve buradan itibaren Koksilonon Tzani olarak tabir ettikleri bölge başlamaktadır. Bu bölgede şu anda; biri Skhamalinikhon adıyla bilinen, diğeri ise yerli halk tarafından Tzanzakon olarak adlandırılan iki kale yapılmış ve buraya bir komutan tayin edilmiştir.” (Prokopius, Yapılar, III. vi. 25-26) ¹⁹⁵

Prokopius’un, güzergâhı dışında olduğu için bizzat görmediği **Koksilini** bölgesinde varlığı bildirilen iki kaleden biri, aynı zamanda da bir kilise olarak inşa edilen **Skhamalinikhi**, Maçka’nın 20 km güneyinde yer alan bugünkü **Sumela** manastırı olmalıdır. Bahsedilen diğer kale **Tzanzak** ise, daha güneyde Gümüşhane yakınlarında kalıntıları günümüze kadar ulaşmış olan Canca kalesidir. Bu bilgileri de aktardıktan sonra, Lolongene’den aşağı doğru Trabzon’a inen Prokopius, Tzanika seyahatini bu şekilde tamamlamış olur ;

“Bu memleketin ardında, Karadeniz sahilinde Trapezus isimli bir kent bulunur. Bu kentteki su kirliliği nedeniyle, imparator tarafından buraya da bir su kemeri inşa edilmiştir, ki kent sakinlerinin su sorununu çözen bu kemer, Aziz Eugenius’un adı ile anılmaktadır.” (Prokopius, Yapılar, III. vii. 1) ¹⁹⁶

¹⁹⁴ Dewing, H.B. (1940)

¹⁹⁵ Dewing, H.B. (1940)

¹⁹⁶ A.g.e.

Justianus döneminde bölgede gerçekleştirilen bu imar faaliyetlerine, Lazika krallığı topraklarında Bizanslılar tarafından inşa edilen, **Losorium**¹⁹⁷ isimli kaleyi ve Petra kentini de dahil eden Prokopius, ayrıca yine Lazikadaki eski bir Hristiyan kilisesinin de tamir edildiğini raporuna ilave eder.

Prokopis'un bu eserinde, tüm bu bilgilerin dışında, Filistin bölgesi ile ilgili bölümde geçen ilginç bir kayıt da, oldukça dikkat çekicidir. Bu bölgede onarımı yapılan kiliseleri sıralayan yazar, Kudüs'un dış kesiminde yer alan bir Laz kilisesinin de onarılan kiliseler arasında yer aldığını bildirir. Yine Lazların doğu komşuları olan İberialıların da burada ayrı olarak kendilerine ait bir kiliseleri vardır ve onların kilisesi de Kudüs'ün içinde bulunmaktadır. Bu yüzyılda Paganizmi ve Mazdeizmi büyük ölçüde terk etmiş olan Lazların, felsefi ve teolojik birikimleriyle artık Hristiyanlığın gelişimine hizmet ettikleri anlaşılmaktadır. Gerçekten de, sonraki yıllarda görüleceği üzere Laz piskoposları Hristiyanlık içi felsefi tartışmalarda çoğu kez ön planda yer alacaklar ve mezhep çatışmaları sürecinde önemli roller oynayacaklardır.

Agathias'ın Notları

Agathias, Bizans sarayının resmi tarihçisi olarak, gelişmeleri Prokopius'un bıraktığı yerden kaydetmeye devam etmiştir. Diğer Bizanslı tarihçilerden farklı olarak, eserinde gizli bir Laz taraftarlığı ya da sempatisi hissedilir. Olayları aktarış tarzı, yorumları ve aktarış bazı ayrıntılı bilgiler, kendisinin gerçek etnik kökeni hakkında şüphe uyandıracak derecede ilginçtir.

Agathias'a göre; İranlılara karşı alınan yenilgilerden kral Gubaz'ı sorumlu tutan Bizanslı generaller onu İmparator'a şikayet etmeye karar verirler. **MS.555** yılında, Bizans imparatorunun huzuruna çıkan çıkan bu generaller, kral Gubaz'ın Bizans'a karşı bir ihanet içinde olduğu konusunda kendisini ikna ederler. Bunun üzerine imparator, Gubaz'ın gerekirse zor kullanarak İstanbul'a getirilmesini emreder. Aldıkları bu yetkiyle Kolha'ya dönen generaller, gelişmelerden haberi olmayan Gubaz'a, kendisiyle görüşmek istediklerini bildirirler ve **Khobi** nehri kıyısında buluşmak üzere randevulaşırlar. Agathias'a göre, kral II.Gubaz kendisine yönelik planlardan tamamen habersizdir;

"...Zavallı adam kendinden emin ve rahat bir şekilde, sadece birkaç silahsız adamı ile birlikte orada onlarla buluştu. Tabi ki, buluşacağı insanlar yabancı olsa başka şekilde davranırdı, ancak onun randevulaştığı insanlar, düşmanları değil, müttefik bildiği ve tanıdığı insanlardı. Onlar, onun ülkesini savunmak ve yabancı istilâcıları püskürtmek için gönderilmemişler miydi?" (Agathias, 3.3.9)¹⁹⁸

Generaller John ve Rustikus, Gubaz'a yönelik suçlamalarını burada yüzüne karşı dile getirirler ve tartışmaya başlarlar. Ancak, kısa sürede asıl amacın kralı sorgulamak değil, tamamen ortadan kaldırmak olduğu anlaşılır ve Gubaz hemen orada öldürülür. Agathias bu olayı, o buluşmada bulunmuş bir tanığın ifadesine dayanıyormuş gibi ayrıntılı bir şekilde aktarır;

¹⁹⁷ Bu kalenin isminin, eski Laz kentlerinden biri olan **Sorium** ile ilişkili olması muhtemeldir ; (Lo-sorium ?)

¹⁹⁸ Frendo, J.D. (1975)

“Bunlar konuşulduğu anda, iftiracılardan biri olan John, farklı bir görüşün ifade edilmesini, İran taraftarlığına ve bozgunculuğa dair yeterli kanıt olarak kabul etmiş ve hançerini sessizce çıkararak Gubaz’ın göğsüne saplamış. Ama onu bir vuruşta öldürememiş. Ayaklarını atının boynuna dolamış durumda olan Gubaz, dengesini kaybederek yere düşmüş ve umulmadık bir şekilde, hala yaşamaya devam ediyormuş. O yerde sürünüp, ayağa kalkmaya çalışırken, Rustikus’un adamlarından biri, başına bir vuruşta kılıcını indirip, yaşamına son vermiş. En sağlam ve en güvenilir kaynaklar, Gubaz’ın işte böyle bir planla ve bu şekilde öldürüldüğünü bildirmektedirler.” (Agathias, 3.4.5)¹⁹⁹

MS.555 yılında gerçekleştirilen bu suikast, Kolha ülkesinde büyük bir infiale neden olmuş ve Agathias’ın ifadesiyle, Lazların toplumsal prestijleri bir anda yok olmuştu. Ona göre Lazlar, böyle bir gelişmeyi hak etmeyecek kadar asil bir toplumdur;

“Lazlar büyük ve gururlu bir halktır ve onlar, oldukça önemli başka kavimlere hükmetmektedirler. Kolkbidalıların antik isimlerine bağlı olmaları ile abartılı bir şekilde gurur duyarlar ve muhtemelen kibirli yaklaşımları da bundan kaynaklanmaktadır. Eminim ki, bize bağlı kavimler arasında, böyle bol insan gücü kaynaklarına sahip olan, bu şekilde gereğinden fazla bir zenginlik ihsan edilmiş olan, bu kadar ideal bir coğrafi konuma sahip olan, böylesine bolluk içinde bir yaşam biçimleri olan ve böylesine yüksek bir medeniyete ve inceliğe sahip olan, bir başka kavim daha yoktur.” (Agathias, III.5.1)²⁰⁰

Bu suikasttan bir süre sonra, Kafkas dağlarının yamaçlarında bir vadide, gizlice, bütün Kolhalıların temsil edildiği büyük bir şura toplanır. Bu gizli toplantıda, Gubaz’ın öldürülmesinden sonra takip edilecek politikalar ve Laz hanedanının geleceği tartışılır. Tüm Kolha ileri gelenlerinin ve büyüklerinin katıldığı tartışmalarda, iki farklı görüş ön plana çıkmıştır. **Aiet** isimli bir liderin başını çektiği bir grup, Gubaz’ın, Bizans imparatorunun haberi olmadan öldürülemeyeceğini, dolayısıyla suikastin arkasında imparatorun olduğunu, bu nedenle Bizans’a karşı açık bir tavır alınması gerektiği, bu amaçla tekrar İranla işbirliği yapılması gerektiğini savunmaktaydı.

Her ne kadar “gizli” bir toplantı olsa da, ilginç bir şekilde, bu toplantıda yapılan önemli konuşmaların kayıtlarına eksiksiz bir şekilde kitabında yer veren Agathias, karşı görüşte olanların sözcülüğünün de, yine önde gelen Kolhalı liderlerden biri olan **Partaz** tarafından yapıldığını bildirir. Bu lider de konuşmasında, daha akılcı ve mantıklı düşünülmesi gerektiğini, bu suikastle Bizans imparatorunun bir ilgisi olamayacağını, Bizans’a karşı tavır almak yerine, asıl katillerin cezalandırılması gerektiğini, ayrıca, bu olay yüzünden tekrar İran’la ittifak kurmanın da pek akılcı olmadığını belirtir.

Toplantı sonucunda, **Partaz**’ın önerdiği politikaların uygulanmasına karar verilir ve İstanbul’a bir elçi heyeti gönderilerek, Kolhalıların talepleri iletilir. Buna göre, Gubaz’ı öldüren generaller cezalandırılacak, ayrıca, geleneklere göre II.Gubaz’ın yerine kral olması gereken ve hanedanın en büyük erkek üyesi olan, Gubazın küçük kardeşi **II.Tzat**’, kral olarak tanınacaktı.

¹⁹⁹ A.g.e.

²⁰⁰ A.g.e.

MS.556 yılında Kolhalıların bu taleplerini kabul eden Bizans imparatoru, o sırada İstanbul'da bulunan II.Tzat'ı Laz kralı ünvanı ile Kolha'ya yollar. Yeni Laz kralının, Agathias tarafından yapılan tasviri de, yıllar önce, yine tacını törenle İstanbul'da giyen babasının tasvirini andırmaktadır²⁰¹;

“Bu arada Tzathius, Bizanslı bir generalin eşliğinde, İstanbul'dan gelmişti. Mevcut usuller gereği, hanedan ünvanını ve kraliyet armasını İmparatorun elinden almıştı. Üzerinde kraliyet arması olan, değerli taşlarla kaplı altın bir taç, ayaklarına kadar uzanan altın sırmalı bir kaftan, kırmızı ayakkabıları ve başında da aynı şekilde kıymetli taşlarla ve altın nakışlarla bezenmiş bir başlık vardı. Bu kıyafet aslında geleneklere uygun değildi, zira, her ne kadar, gerçekte Laz kralları erguvan renkli kaftanlar giyseler de, bu sefer bu renk beyaz olmuştu. Bununla birlikte, bütünüyle sıradan bir kıyafet de değildi; ortasında yer alan, boydan boya göz alıcı altın sırma işlemleri ile oldukça seçkin bir görünüme sahipti. Kraliyet arması, ayrıca kemer tokasının üzerine de yerleştirilmişti. Kaftanının üzerine ilâştirilen çeşitli mücevherlerle ve süslerle de gözâmaştırıcı bir görürüm kazanmıştı.”

*(Agathias, III.15.2)*²⁰²

Kral II.Tzat'ın tahta geçmesiyle birlikte, sıra, varılan mutabakatın ikinci aşaması olan, katillerin yargılanmasına gelmişti. Bu amaçla, Bizans imparatorunun emriyle katillerin yargılanması için oldukça gösterişli bir mahkeme organize edilir;

“...en üst düzeyde yerel yargıçlar, büyük bir görkem ve ihtişam içinde yüksek bir kürsünün üzerinde yerlerini almışlardı. Resmî tutanak katipleri ve diğer tüm ileri gelenler de onların üst kısmında hazır bulunmaktaydılar. Ayrıca diğer saygın şahsiyetlerin tamamı ve resmi prosedürün ayrıntıları ile ilgilenen en gözde memurlar da oradaydılar. Tellallar, ve elleri kamçılı mahkeme görevlileri de hazır bulunmaktaydılar. Bu adamlar İstanbul'da muhtelif resmi dairelerden seçiliyorlardı. Özel olarak görevlendirilen bu gardiyanlar, gelirken yanlarında, demir boyunduruklar, askılar ve diğer muhtelif işkence aletlerini de getirmişlerdi.”

*(Agathias, IV.1.2-3)*²⁰³

Bizans imparatoru Justinianus, Lazlarla arasını düzeltmek için, en üst düzey komutanlarını gözden çıkartmakta tereddüt etmemişti. Bu sonuçta, Lazların en az bin yıllık geçmişe dayanan köklü diplomasi birikimleri de oldukça etkili olmuştur. Zira, siyasi kudretlerinden ve bağımsızlıklarından yoksun oldukları bu en zayıf dönemlerinde bile Lazlar, diplomasi yoluyla amaçlarına ulaşmışlar ve prestijlerini sarsan bu suikastin sorumlularını kendi ülkelerinde yargılayabilmişlerdir;

“Rusticus ve John bulundukları zindandan dışarı çıkarıldılar ve sol tarafta kendileri için hazırlanmış olan sanık bölümüne alındılar. Diğer tarafta ise savcılar oturmaktaydı. Bunlar, Kolhalıların, Yunan diline esaslı şekilde aşina olan yetkin insanlarından oluşmuştu.”

*(Agathias, IV.2.1)*²⁰⁴

Tüm mahkeme kayıtlarını; ithamlar, savunmalar ve tartışmalarla birlikte oldukça kapsamlı bir şekilde aktaran Agathias, mahkeme sonucu, suçluların idama mahkum edilmesini ibret alınması gereken trajik bir olay olarak nitelendirir;

²⁰¹ I.Tzat'

²⁰² Frendo, J. D. (1975)

²⁰³ A.g.e.

²⁰⁴ A.g.e.

“Kafaları kesilen bu adamlar katırların üzerine oturtuldular ve yol boyunca hazır bulunan Kolhidalıların arasında gezdirilerek, insanın kanını donduracak dehşet verici bir görüntü ile teşhir edildiler.” (Agathias, IV.11.3)²⁰⁵

MS.557 yılına doğru bölgedeki diğer bir gelişme, Bizanslıların Kuzey Kolha'daki **Misimia** kabilesine karşı gerçekleştirdikleri bir operasyondur. Kolha krallığına bağlı olan Misimia kabilesi, sık sık Bizans hegemonyasına karşı çıkmaktaydı ve bir süre önce yaşanan bir olayda da, Bizanslılarla görüşmeye giden, Misimia ileri gelenlerinden, **Khadus** ve **Thyanes** isimli iki kişinin sopalarla öldüresiye dövülerek geri gönderilmesi üzerine, Misimialılar Bizans kampını basmışlar ve liderlerini dövdüren komutan da dahil olmak üzere buradaki bütün Bizanslıları öldürmüşlerdi. Kolha'daki diğer iç sorunlar ve İranla olan savaş nedeniyle intikam planlarını bir süre bekleten Bizanslılar, nihayet Misimia seferine çıkarlar. Bölgedeki tüm kaleler kuşatılır ve yerli köylere de saldırılarak olabildiğince intikam alınmaya çalışılır. Yerli erkekler kalelerinde, savaşmak üzere Bizanslıları beklediklerinden, asıl saldırıya maruz kalanlar köylerinde bıraktıkları kadınları ve çocukları olur;

“...Çok geçmeden bir sürü kadın evlerinden dışarı çıkarak feryat edip ağlaşmaya başladılar. Ama Bizanslılar, büyük bir öfkeyle onların bile canlarını bağışlamadılar, böylece onlar da erkeklerinin ihanetlerinin cezasını fazlasıyla çektiler. Onlardan biri, zarif bir kadın, elinde yanan bir meşale ile oldukça dikkat çekici şekilde yürüyordu ve karnına bir mızrak saplanarak berbat bir şekilde öldü. Bu sırada Bizanslılardan birinin meşale ile ateşe vermeye başladığı samandan ve ağaçtan yapılmış olan barakalar bir anda alev aldılar... Katliam sonrası daha da dehşet vericiydi. Yerli halk tamamen yok olmuştu. İçeride kalanlar ya yanarak ölmüşler ya da diri diri gömülmüşlerdi. Kendilerini dışarı atabilenler ise daha kesin bir ölüm olan Bizanslıların kılıçları ile karşılaşmışlardı. Esir alınan bazı çocuklar annelerinden ayrıldıkları için ağlıyor ve feryat ediyorlardı. Onların bazıları uçurumlardan aşağı atıldılar ve kayalıklarda vahşice parçalandılar. Diğerlerini ise, Bizanslılar mızraklarının uçlarına asarak, adeta oyun oynarmış gibi havada sallıyorlardı” (Agathias , IV.19.3-5)²⁰⁶

Gece köylerinin basıldığını ve ailelerinin öldürüldüğünü öğrenen Misimia savaşçıları, sabaha karşı kalelerinden dışarı çıkarak, yaklaşık beş yüz kişilik bir grupla, Bizans ordusuna saldırırlar. Büyük bir kısmı öldürülen Bizanslılardan geri kalanlar kaçmak zorunda kalırlar. Bir süre sonra tekrar karşı saldırıya geçen Bizanslılarla, Misimialılar arasındaki mücadele, sonunda yerli halkın barış istemesiyle son bulur. Varılan anlaşmaya göre Misimialılar Bizans hegemonyasını kabul ettiklerini bildirirler.²⁰⁷ Misimia isyanının da bastırılmasıyla Kolha topraklarındaki hakimiyetlerini pekiştiren Bizanslılar, varlığı resmi olarak devam eden Lazi krallığını üzerinde de güçlü bir hegemonya kurmuşlardı. Lazi krallığının fiili çöküş süreci böylece hızlanmış ve bir süre sonra tamamen tarih sahnesinden silinecek olan bu krallık da artık büyük ölçüde Bizans kontrolü altına girmişti.

MS.562 yılında Bizans ile İran arasında yürütülen barış görüşmelerinde, önemli bir anlaşmazlık konusu olan Suani bölgesinin durumu da tartışılmaktaydı. Karadenizle, Uzak Asya ülkeleri arasındaki bağlantıyı sağlayan Kafkasya geçitlerinin, dolayısıyla

²⁰⁵ A.g.e.

²⁰⁶ A.g.e.

²⁰⁷ A.g.e.

da doğu ticaret yollarının kontrolu, her iki devlet içinde büyük önem taşımaktaydı. Suanilerin topraklarında yer alan bu geçitlerin statüsüne ilişkin görüşmelerde, Bizans tarafının tezi; Suanilerin öteden beri Lazlara bağlı olduğu, Lazların da kendilerine tabi olduğu, bu durumun bu şekilde eskisi gibi devam etmesi gerektiği yönündeydi. İran kralı ile bu konuyu görüşen Bizans elçisi Petrus, Suanilerin öteden beri düzenli olarak, bal, kürk ve diğer ürünlerden oluşan vergilerini Laz kralına gönderdiklerini, Laz kralının da onların tahıl ihtiyacını karşıladığını anlatır. Ayrıca, bazı arşiv belgelerine dayanarak, Suani bölgesinin eski çağlardan beri Lazların mülkiyetinde olduğunu kanıtlamaya çalışır;

“Petrus, kaftanından bir belge çıkartır. Lazi krallarının ve onlara bağlı Suani şeflerinin açık bir şekilde listelenmiş olduğu bu belgeyi açıkladıktan sonra da şöyle der:

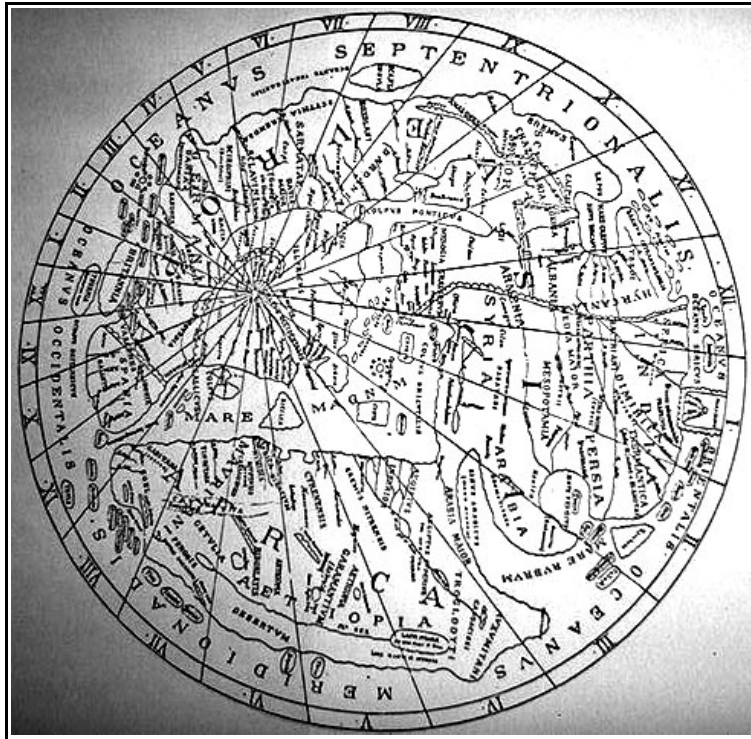
-Bunlar, Bizans hükümdarı Theodosius ile İranlı Varanes’in zamanından, imparator Leo ve Perozes’in saltanatına kadar olan Lazi kralları ve onlara bağlı Suani prensleridir.

Ve listeyi okuduktan sonra şöyle der:

-Bu hükümdarlara kadar olan Lazi krallarının ve Lazilere bağlı olan Suani şeflerinin yazılı kayıtlarına sahibiz”

(Menander, frag. 6.1)²⁰⁸

Petrus’un sözünü ettiği Theodosius döneminde, Kolha krallığı bağımsız bir konumda idi ve oldukça güçlü bir dönemini yaşamaktaydı. Bu yıllarda Bizanslıların, Kolha’nın içişleri ile ilgili bu tür ayrıntılara ve belgelere sahip olabilmeleri zayıf bir ihtimaldir. Bu yüzden, İran kralına sunulan bu kral listeleri, muhtemelen Lazi krallığının arşivlerinden sağlanmış olmalıdır.

Ravenna’lı isimsiz bir coğrafyacının, MS.7 yüzyıla ait bir dünya haritası.
(Lazi egemenlik bölgesi açık bir şekilde belirtilmiş)

Kaynakça :

- Amberger, J.C.** 1996 : "The secret history of the swords: Adventures in Ancient mental arts"
- Armstrong, M.A.** 1996 : "Monetary History of the World" , Princeton
- Bandy, A.C.** 1983 : "Ioannes Lydus: On Power" , Philadelphia
- Bernhard, M.L.** 1976 : "Dioscuria" The Princeton Encyclopedia of Classical Sites
- Blockley, R.C.** 1983 : "The Fragmentary classicising Historians of the Later Roman Empire, vol.II" , Wiltshire
1985 : "The History of Menander the Guardsman" , Wiltshire
- Brashinskii, I.B.** 1980 : "Grecheskii keramicheskii import na Nizhnem Donu v V-III vv. do n.e." , Leningrad
- Braund, D.** 1991 : "Procopius on the economy of Lazica"
Classical Quarterly 41
1994 : "Georgia in Antiquity, A History of Colchis and Transcaucasian Iberia 550 BC - AD 562" , Oxford
- Braund, D. ve Tsetskhladze, G.R.** 1989 : "The Export of slaves from Colchis"
Classical Quarterly 39
- Cary, E.** 1925 : "Dio's Roman History" , London
- Church, A.J. ve Brodribb, W.J.** 1942 : "The Complete Works of Tacitus" , Newyork
- Dawes, E. ve Baynes, N.H.** 1948 : "Three Byzantine Saints" , Newyork
- Dennis, J.** 1995 : "Pliny's World: All the Facts and Then Some"
Smithsonian Magazine
- Dewing, H.B.** 1914 : "Procopius : The Persian Wars, Vol I" , LOEB
1928 : "Procopius : The Gothic War, Vol.V" , LOEB
1940 : "Procopius : On Buildings, Vol VII" , LOEB
- Diakonoff, I.M. ve Kashkai, S.M.** 1981 : "Répertoire Géographique des Textes Cunéformes" , Band 9, Wiesbaden
- Dilke, O.A.W.** 1985 : "Greek and Roman Maps" , Baltimore
- Drijvers, J. W.** 1995 : "Philological and Historical Commentary on Ammianus Marcellinus, XXII" Groningen

- Dundua, G.F. ve Lordkipanidze, G.A.** 1979 : "Hellenistic Coins from the Site of Vani, in Colchis" The Numismatic Chronicle Vol.139
- Dürüşken, Ç.** 1999 : "Publius Ovidius Naso, Karadeniz'den Mektuplar", İstanbul
- Frendo, J.D.** 1975 : "Agathias: The Histories"
Corpus Fontium Historiae Byzantinae 2A, Berlin
- Glombiowski, K.** 1994 : "The Campaign of Cyrus the Younger and the Retreat of the Ten Thousand: The Chronology"
Pomoerium 1
- Golenko, K.V.** 1972 : "Kolchis" , Chiron, München
1974 : "Aristarkh Kolkhidskiy I Yevo Monyetu" Vestnik Drevnei Istorii, 4
1977 : "Kolchis coins" Sovetskaya Arkheologiya, 27
- Gökçöl, T.** 1974 : "Ksenophon : Anabasis, Onbinlerin Dönüşü" İstanbul
- Granger, F.** 1931 : "Vitruvius: On Architecture, Vol. I", London
- Grumbles, G.** 1995 : "C. Ptolemy and Geography", Austin
- Harmon, A. M.** 1936 : "Lucian, Vol. V", London
- Head, B.V.** 1911 : "Historia Numorum" , Oxford
- Jacquier, E.** 1911 : "St. Matthias" The Catholic Encyclopedia, Vol. X, Newyork
- Janssens, E.** 1969 : "Trébizonde en Colchide", Bruxelles
- Jeffreys, M. ve Jeffreys, E.** 1998 : "The Chronicle of John Malalas", Melbourne
- Jones, H.L.** 1917 : "The Geography of Strabo" LOEB
- Jones, W.H.S.** 1923 : "Hippocrares, Vol. I" , London
- Johnston, A.** 1985 : "A Fourth Century Graffito From The Kerameikos"
Athenische Mitteilungen 100
- Koshelenko, G. A. ve Kuznetsov, V.D.** 1996 : "Colchis and Bosporus: Two models of Colonisation?"New studies on the Black Sea Littoral
- Lang, D. M.** 1955 : "Studies in the Numismatik History of Transcaucasia" Newyork

- Magie, D.** 1921: "Julius Capitolinus: The Life of Antoninus Pius"
The Scriptorum Historiae Augustae, Cambridge
- Marincola, J.** 1994 : "Odysseus and the Historians", Atlanta
- Mayhoff, K.** 1905 : "Plinius: Naturalis Historia", Leipzig
- Melikişvili, G.A.** 1971 : "Die Urartaische Sprache", Rome
- Mierow, C.C.** 1915 : "Jordanes: The Gothic History", Princeton
- Mildenberg, L. ve Hurter, S.** 1985 : "The Arthur S.Dewing Collection of Greek Coins",
New York
- Moravcsik, G. ve Jenkins, R. J. H.** 1967 : "Constantine Porphyrogenitus
De Administrando Imperio", Washington
- Müller, K.** 1855 : "Geographi Graeci Minores", Paris
- O'Donnell, J.** 1982 : "The aims of Jordanes", *Historia*, 32
- Ökmen, M.** 1991 : "Herodotus: Herodot Tarihi", İstanbul
- Paton, W.R.** 1922 : "The Histories of Polybius, Vol. II", London
1926 : "The Histories of Polybius, Vol. III", London
- Péridés, S.** 1913 : "Pityus", *The Catholic Encyclopedia*, New York
- Rackham, H.** 1942 : "Pliny : Natural History, Vol.II" LOEB
1952 : "Pliny : Natural History, Vol.IX" LOEB
- Rawlinson, G.** 1862 : "Herodotus: The History of Herodotus", New York
- Richmond, J.** 1995 : "The Latter Days of a Love Poet Ovid in Exile"
Classics Ireland, vol. 2, Dublin
- Ridley, R.T.** 1982 : "Zosimus: New History"
Byzantine Australasia, vol.II, Melbourne
- Seeck, O.** 1876 : "Notitia Dignitatum", Berlin
- Silver, M.** 1999 : "Ancient Economies: The Argonaut Epos and
Bronze Age Economic History", New York
- Slivnik, L.** 1997 : "Vitruvius' Biography", *Prostor*, vol. 5, Zagreb
- Stevenson, E.L.** 1932 : "Claudius Ptolemy: The Geography", New York
- Thackeray, H.S.J.** 1927 : "Josephus: Jewish War Vol. II", London

- Tsetskhladze, G.R.** 1991 : "Die Kolchischen Stempel", Klio 73
1993 : "Colchis and the Persian Empire: The Problems of
Their Relationship", Silk Road Art and Archaeology, 3
1994 : "Colchians, Greeks and Achaemenids in the
7 th - 5 th Centuries BC : a Critical Look", Klio 76
- Tsetskhladze, G.R. ve Vnukov, S.Y.** 1992 : "Colchian Amphorae: Typology,
Chronology and Aspects of Production"
The Annual of the British School at Athens
- Walton, F.R.** 1957 : "Diodorus Siculus: The Library of History, Vol. XI" London
1967 : "Diodorus Siculus: The Library of History, Vol. XII" London
- Whitby, M.** 1989 : "Chronicon Paschale: 284 - 628 AD", Liverpool
- Wiesner, A.** 1994 : "The Return of Odysseus and the Elements of Euclid"
Colorado Springs
- Zuckerman, C.** 1991 : "The Early Byzantine Strongholds in Eastern Pontus"
Travaux et mémoires, 11

azehiroglu@gmail.com